



OSMANLI DEVLETİ'NDE FRENGİ İLE MÜCADELE VE SİNOP SANCAĞI  
ÖRNEĞİ

İLAYDA ERDEM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TARİH ANABİLİM DALI

T.C.  
SİNOP ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OSMANLI DEVLETİ'NDE FRENGİ İLE MÜCADELE VE SİNOP SANCAĞI  
ÖRNEĞİ

YAZAR

İLAYDA ERDEM

ORCID NUMARASI  
0000-0002-0005-141X

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi CENK DEMİR

SİNOP-2020

## ETİK BEYANI

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İlayda ERDEM

## İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖZET .....	II
ABSTRACT .....	IV
KISALTMALAR DİZİNİ .....	V
TABLolar DİZİNİ .....	VII
ÖN SÖZ .....	VIII
GİRİŞ .....	1
BİRİNCİ BÖLÜM .....	7
1.1. FRENGİ SALGININ ORTAYA ÇIKIŞI VE ETKİLERİ .....	7
1.1.1. Frenginin Belirtileri ve Tedavi Yöntemleri .....	7
1.1.2. Frenginin Kökeni.....	10
1.1.2.1. XV. Yüzyıl Öncesi Frengi.....	11
1.1.2.2. XV. Yüzyılda Frengi .....	12
1.1.2.3. Frenginin Tarihsel Terimleri .....	13
1.1.3. Osmanlı Devleti'nde Frengi .....	15
1.1.3.1. Hastalığa Karşı Alınan Önlemler .....	17
1.1.4. Frengiye Karşı Uygulanan Yasal Düzenlemeler .....	26
1.1.5. XIX. Yüzyılda Frenginin Görüldüğü Vilayetler .....	30
1.1.5.1. Adana Vilayeti .....	31
1.1.5.2. Aydın Vilayeti.....	33
1.1.5.3. Bitlis Vilayeti .....	35
1.1.5.4. Diyarbakır Vilayeti .....	36
1.1.5.5. Edirne Vilayeti .....	37
1.1.5.6. Erzurum Vilayeti .....	38
1.1.5.7. Hüdavendigâr Vilayeti .....	41
1.1.5.8. Konya Vilayeti.....	42
1.1.5.9. Trabzon Vilayeti.....	44
1.1.5.10. Basra Vilayeti.....	45
1.1.5.11. Manastır Vilayeti .....	46

1.1.5.12. Yanya Vilayeti .....	47
1.1.5.13. Kastamonu Vilayeti.....	47
1.1.6. I. Dünya Savaşı'nda Frengiye Karşı Anadolu'da Uygulanan Tedavi Yöntemleri .....	56
1.1.7. Millî Mücadele ve Erken Cumhuriyet Döneminde Frengi .....	59
2.1. SİNOP'UN COĞRAFI, TARİHİ, İDARİ VE SAĞLIK YAPISI .....	63
2.1.1. Sinop'un Coğrafi Konumu.....	63
2.1.2. Sağlık Hizmeti .....	67
2.1.3. Sinop Sancağında Frengi .....	71
2.1.4. Sinop Frengi Hastanesi İnşası ve Fiziki Yapısı .....	73
2.1.5. Ayancık ve Boyabat'ta Frengi Mücadelesi.....	76
2.1.6. Tayin Edilen Doktor ve Eczacılar.....	77
2.1.7. Eczaneler .....	80
SONUÇ.....	84
EKLER.....	101

## ÖZET

### OSMANLI DEVLETİ'NDE FRENGİ İLE MÜCADELE VE SİNOP SANCAĞI ÖRNEĞİ

Amerika'nın keşfi ile önce Avrupa'yı daha sonra tüm dünyayı etkisi altına alan frengi; hem cinsel yolla hem de hasta insanlara doğrudan temas ve kullanılan ortak eşyalarla bulaşan bir hastalıktır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nde salgın halini almaya başlamıştır. Frenginin hem toplum içinde hem de ordudaki yıkıcı etkisi; devleti yasal düzenlemelerle, gerekli tedbirleri alarak frengi ile mücadeleye itmişti. İstanbul'da başlayan süreç, hastalığın en yoğun yaşandığı yerlerden biri olan Kastamonu vilayetinde sistemli bir sürece girdi. Bunun için ülkeye davet edilen Alman Dermatolog Von Düring, oluşturulan sıhhiye komisyonları, belediyeler, seyyar sıhhiye heyetleri, doktorlar ve eczacıların dışında, gazete ve dergilerde halkı bilgilendirmeye çalışan doktorlar; hastalığı önlemek için mücadele vermişlerdir. Hemen hemen Osmanlı Devleti'nin birçok bölgesinde görülen frengi, başkente yakınlığı ve önemli bir liman şehri olan Sinop sancağında da etkisini göstermişti. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Sinop sancağında yoğun olarak görülen frenginin seyri, alınan önlemler çalışmamızda anlatılmaya çalışılmıştır.

Birinci bölümde; hastalığın tanımı, frenginin ortaya çıkışı ve etkileri, Osmanlı Devleti'ne etkisi ve alınan sıhhi ve yasal önlemler, Millî Mücadele ve Erken Cumhuriyet döneminde frengiye karşı alınan önlemler;

İkinci bölümde ise Sinop'un coğrafi, tarihi ve sağlık yapısı, frenginin Sinop'taki süreci, açılan hastane ve eczaneler ile tayin edilen doktor ve eczacılara değinilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Sinop, Frengi, Kastamonu, Hastane

**ABSTRACT****FIGHTING SYPHILIS IN THE OTTOMAN EMPIRE AND THE EXAMPLE OF THE COUNTY OF SINOP**

Syphilis that first affected Europe and then the whole world with the discovery of America; It is a disease transmitted both sexually and by direct contact with sick people and common items. It started to become an epidemic in the Ottoman Empire from the second half of the 19th century. The destructive effect of syphilis both in the society and in the army, with the state legal regulations; they had taken the necessary precautions to fight syphilis. The process that started in Istanbul entered a systematic process in Kastamonu province, one of the places where the disease is most intense. German Dermatologist Von Düring, who was invited to this country, besides the medical commissions, municipalities, mobile health committees, doctors and pharmacists, doctors trying to inform the public in newspapers and magazines; they struggled to prevent the disease. Syphilis, which is seen almost in many regions of the Ottoman Empire, was also affected by its effects to the capital and Sinop that is an important port city. The course of syphilis, which has been seen intensely in the Sinop sanjak since the second half of the 19th century, and the measures taken have been tried to be explained in our study.

First part of the thesis contains the occurrence and effects of syphilis, the definition of the disease, its effect on the Ottoman Empire and the sanitary and legal measures taken, the measures taken against syphilis in the National Struggle and the Early Republic period.

And second part of the thesis contains the geographical, historical and health structure of Sinop, the process of syphilis in Sinop, the hospitals and pharmacies opened and the appointee doctors and pharmacists.

**Keywords:** Sinop, Syphilis, Kastamonu, Hospital

**KISALTMALAR DİZİNİ**

- a.g.e. : Adı Geçen Eser
- BOA :Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı  
Osmanlı Arşivi
- BEO : Bâb-1 Âlî Evrak Odası
- C. SH. : Cevdet Sıhhiye
- Çev. : Çeviren
- DH. MUİ. : Dâhiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi
- DH. MKT. : Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemi
- DH. İD. : İdare
- Ed. : Editör
- Haz. : Hazırlayan
- İ. DH. : İrade Dâhiliye
- İ. HUS. : İrade Hususi
- İ. MMS. : Meclis-i Mahsus
- İ. ŞD. : İrade Şûrâ-yı Devlet
- MVL. : Meclis-i Vâlâ
- ŞD. : Şûrâ-yı Devlet
- Y. : Yıl
- Y. PRK. ŞH. : Maruzat

Y. A. HUS. : Hususi Maruza

MV. : Meclis-i Vükela

MF. MKT. : Mektubi Kalemî



**ŞEKİL VE TABLOLAR DİZİNİ**

<b>Tablo 1:</b> Hayrettin Paşa'nın 1902'de Askeri Hastanelerde Yatan Frengili Hasta Sayısını Gösteren İstatistiksel Cetveli .....	20
<b>Tablo 2:</b> 1889 ve 1903 Tarihleri Arasında Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi'ne Tayin Edilen Doktor ve Eczacılar .....	77
<b>Şekil 3:</b> Hastane, Dispanserler, Eczaneler, Mektep ve Medreselerin Gösterildiği Harita .....	81
<b>Tablo 4:</b> 1894 ile 1907 Yılları Arasında Sinop Sancağında Bulunan Hastaların İstatistiksel Cetveli .....	82

## TEŞEKKÜR

Danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Cenk Demir'e çalışmam esnasında benden yardımlarını ve fikirlerini esirgemediği için teşekkür ederim.

Her koşulda bana inanıp, destekledikleri için aileme ve arkadaşlarıma ayrıca teşekkür ederim.

İlayda Erdem

## GİRİŞ

### A. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KONUSU

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı topraklarında salgın halini alan frenginin seyri, yapılan yasal düzenlemeler ve uygulanış sürecini ortaya koyarken; bu süreçte konumundan dolayı frenginin yoğun yaşandığı yerlerden biri olarak 1866 ile 1921 yılları arasında Sinop sancağında; frenginin seyri, devletin bu bölgede aldığı önlemlerin tespit edilmesi çalışmanın amaçları arasındadır.

Frengi, XVI. ve XIX. yüzyıllarda insanların sağlığını, devletlerin politikalarını ve oluşturdukları kanunları uzun dönem meşgul eden bir salgın hastalık türüdür. *Treponema Pallidum*, bakterisinin etken olduğu sistemik bir hastalıktır. Seksüel ilişki sonucu bulaşan ve hastalığı taşıyan kişinin, frengi yarasına teması ile kullanılan ortak eşyalarla da geçmektedir. Üç evreden oluşan frenginin ilk belirtisi, vücudun birçok yerinde oluşan yaralardır. Bu yaralar mikrobun vücuda girişinden 15-20 gün sonradır. 4-5 hafta içinde kapanan yaralardan sonra ikinci evre başlar. Ciltte kahve ve pembe renkli lekeler çıkar. Buna paralel olarak, lenf bezleri şişer ve mikroplar bütün vücuda yayılır. Deri ve saç dökülmeleri başlar. 1 ila 25 yıl sonra da üçüncü evrenin belirtisi oluşur. Hasta bu evreye geldiğinde ölümle sonuçlanan belirtiler yaşamaktadır.<sup>1</sup>

Hastalığın tarihçesi üzerinde ortaya atılan her görüş önemini korumaktadır. Genellikle Amerika'nın keşfi ile Avrupa'ya daha sonra da dünyanın uğraştığı ortak bir hastalık olma boyutuna gelmişti. "Utanç veren bir hastalık" olduğu düşüncesi ile devletler frengiyi düşmanlık çerçevesinde tanımlamışlardı. Osmanlı Devleti ise genellikle Avrupa kökenli olduğunu amaçlayarak, birçok isimle birlikte daha çok frengi ve İlet-i Efrenciyye şeklinde adlandırmıştı.<sup>2</sup>

<sup>1</sup> *Sihhi Müze Atlası*, T. C. Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye, İstanbul 1926, s. 9.

<sup>2</sup> Nuran Yıldırım, *14. Yüzyıldan Cumhuriyet'e Hastalıklar Hastaneler Kurumları: Sağlık Tarihi Yazıları I*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014, ss. 41-42.

Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyılda ülke topraklarında görülmeye başlayan frengi, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren salgın halini aldı. Bu duruma savaşlar, muhacirler, işçiler, askerler ve toplumsal sefalet sonucu artan fuhuş etken olmuştu. Fuhuşla başlayan kalıtımsal frengi ve nüfusu etkilemeye başlaması, devleti bu yönde tedbirler almaya sevk etmişti; ancak yeterli olmamıştı. Anadolu'da frengi ile sistemli mücadele 1889-1902 yılları arasında Anadolu'da çalışan Dermatolog Von Düring ile başlamıştı. Von Düring frenginin Anadolu'daki seyrini incelemek için on dört kez ekibiyle Anadolu'yu tetkik etmiştir. Bu tetkik sonucunda frengiden dolayı azalan nüfusu belirtmiştir.

Nüfusun azalmasına etki edecek durumlardan biri de; imdat sıhhiyelerinin Anadolu'da bazı bölgelerde, dispanserlerde yapılan kayıtlarda, frenginin önemli şehirlerde görüldüğü belirtilmiştir. Bu şehirlerin bazılarında tabiplere gerek kalmadan, halkın evlerde cıva tütsüsü ile hastalıktan kurtulmaya çalışırken fazla dozdan ölmesi de nüfusu etkilemekteydi.<sup>3</sup>

Ortaya çıkan etkiler yüzünden devlet, oluşturulan sıhhi komisyonların önerilerini dikkate alarak birçok nizamname çıkarmıştır. Genel olarak nizamnamelerde; frengi hastanelerinin kurulup tabip, eczacı ve seyyar tabiplerin tayin edilmesi ve her bölgede sıhhi komisyonların oluşturulması ile mücadelenin ciddiye alınması istenmişti. Ayrıca frenginin en önemli etkeni olarak görülen fuhuş ve umumi kadınlar da yapılan yasal düzenlemelerle kontrol altına alınmaya çalışılmıştı. Yasal düzenlemeler dışında doktorlar ve yazarlar tarafından halk frengi hakkında bilgilendirilmeye çalışılmıştır. Çünkü halkın frengiye karşı tutumu, frengi ile mücadeleyi olumsuz etkilemekteydi.

Devletin bu süreçte içinde bulunduğu siyasi ve sosyo-ekonomik olumsuzluk yapılan çalışmaları da engellemekteydi. Frengiye karşı alınması gereken tedbirler yeterli olmuyor ama yine de belli bir düzeyde tutulabiliyordu. Fakat başlayan I. Dünya Savaşı'yla buna sebep göçler, frengili hasta sayısında daha ciddi artışlara neden olmuştu.

---

<sup>3</sup> *Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası*, S. 24, 15.09.1339/15.11.1923, s. 60.

TBMM'nin kuruluşuyla, sağlık politikası öncelikli çalışmalardan biri olarak ele alınmıştı. Ülkede görülen salgın hastalıklarla yakından ilgilenilerek, sistematik bir şekilde ve yasal düzenlemelerle frengi ile mücadele edilmişti.

Frenginin Osmanlı topraklarındaki sürecini incelerken ayrı bir başlık olarak ele aldığımız Sinop sancağı ise özellikle liman şehri olması ve başkente yakın olmasından dolayı frenginin yoğun bir şekilde görüldüğü yerlerden biri olmuştur. Bölgede verilen mücadele için karantina ve tahaffuzhaneler dışında hastane ve eczaneler açılmış, doktor, eczacı ve ilaç eksiklikleri giderilmeye çalışılmıştı. Ancak devletin içinde bulunduğu ekonomik zorluk dolayısı ile mücadeleye karşı alınan sıhhi tedbirler için gerekli ödenekler zaman zaman kesintiye uğramıştı. Buna rağmen sağlık kurumlarında frengi ile mücadele için özverili bir şekilde çalışıldığını incelediğimiz belgelerden anlamaktayız.

### **B. Konunun Sınırlılığı**

Bu çalışmada XIX. yüzyılın ikinci yarısından, Erken Cumhuriyet döneminin ilk yıllarına kadar olan (1856-1923) süreç içerisinde frengiye karşı yapılan mücadele değerlendirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin frengi ile mücadelesi genel olarak ele alınırken, 1866-1921 yılları arasında frenginin Sinop sancağındaki seyri ayrı bir başlık altında incelenmiştir.

### **C. Yararlanılan Kaynaklar**

Çalışma öncelikli olarak Anadolu topraklarında görülen frengi için ağırlıkla Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden transkript edilen belgelerle yazılmıştır. Çalışma kapsamında Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde genel olarak frengi ile ilgili bilgilerin en yoğun olduğu fon DH. MKT. (Dâhiliye Mektubi Kalemi) olmuştur. Bu belgelerde daha çok devletin frengi konusunda ne gibi durumlarla karşı karşıya kaldığı anlatılmıştır. Arşivde Sinop ile ilgili araştırmada ise sadece "Sinob, Sinop" başlığı ile aratılan kelimeler sonucu karşımıza 43 belge çıkmaktadır. Bunların bir kısmı Sinop'ta frenginin durumu, hastane kurmanın ve doktor tayininin gerekliliğinden bahsederken; geri kalan belgeler Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi'nde görev yapan doktor ve eczacılara verilen nişanlar, istenilen tayinler hakkında kısaca bilgiler vermektedir. Frenginin

Sinop'a ait bilgilerini en fazla Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulduğumuz ve yoğun belge içermediği için zamansal olarak dar bir çerçevede ele alınmıştır.

Osmanlı Devleti'nde dönemin bazı doktorlarının frengi ile ilgili yazdığı eserler incelenerek, çalışmaya katkı sağlanmıştır. Tespit edilen ve öne çıkan eserlerden bazıları şunlardır: Rıza Nur'un *Belsoğukluğu ve Frengiye Yakalanmak Çaresi ve Yakalanmış Olanların Tedavisi*, İsmail Hakkı Milaslı'nın *Frengi İletisi Hakkında Herkese Elzem Olan Malumat*, Mehmet Ali'nin *Zührevi Hastalıklar ve Yakalanmamak İçin Ne Yapılmalı?*, Hulusi Behçet'in *Frengi Karha-i İbtidaiyesi ve Şeriri, Hurdebini Teşhisi*, Server Kamil'in *Frengide Şifa-yı Kat'i İçin Rehber-i Tedavi*, Mustafa Fahri-Tevfik İsmail Beylerin *Frengi Teşhis ve Tedavisi*, Süleyman Numan'ın *Verem ve Frengi Hakkında Mütalaat*, H. Saib'in *Frengilere Hıfzıssıhha*, Avadis Karakoç'un *Frengi Hıfzıssıhhası*, Kvs'e'nin, *Frengi İletinin Tedavisi*, eserleridir. Bu eserler dışında; *Frengi İletine Karşı Mücadele İçin Hususi Teşkilât Olmayan Mahallerde Frengi İletinin Men-i İntişarına Dair Talimatname-i Sıhhi*, *Frengi Tedavi Talimatnamesi*, *Orduda Frengi Tedavisi Hakkında Talimatname ve Frengi Tedavi Defteri* gibi talimatnameler incelenmiştir.

Genellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemi ve Cumhuriyetin ilk yıllarında yazılan bu eserlerde; frenginin tarihi, sirayeti, sirayete etken olan hususlar ile frenginin teşhisi; detaylı anlatılan evreleri ve yaptığı hasarlar, bu hasarlar sonucu yapılan tedavi usulleri gibi soruların cevabı bulunurken; özellikle tedavide kullanılan cıva ve Salvarsan'ın doz aşaması ile bunun sonucunda verilen tedavi çizelgeleri detaylı ve özenli bir şekilde anlatılmıştır. Çocuklarda frenginin seyri dışında, Osmanlı gençlerine fuhuştan uzak durmaları, fuhuşla ilgilenenler ile umumi kadınların kendilerini nasıl korumasına dair bilgiler verilmiştir. Eserlerde dikkat çekici husus; frenginin sadece kadından kaynaklı olmadığını, ilk önce erkeklerin dikkatli olması gerektiğine dair uyarılara yer verilmiştir.

Günümüzde ise hem salgın hastalıklar hem de frengi ile ilgili yapılan çalışmalar oldukça çeşitlidir. Araştırma süresince bu kaynaklar çalışmaya yön vermiştir. Kaynakça kısmında detaylı bir künye ile verdiğimiz çalışmalardan en önemlileri ise şunlardır: Cem Doğan'ın *Osmanlı'da Cinselliğin Saklı Kıyısı: II. Abdülhamid Dönemi ve Sonrası*

*İstanbul'da Fuhuş, Frengi ve İktidar (1878-1922), Esin Kâhya'nın Sağlık Kuruluşlarımıza Bir Örnek: Safranbolu'da Frengi Hastanesi, İbrahim Başağaoğlu'nun Sinop İlinin Sağlık Coğrafyası: Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası, Sinop Sancağı, Mehmet Temel'in Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Fuhuş ve Frengi ile Mücadele, Nuran Yıldırım'ın Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları, Fatma Bulut'un, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tehlikeli Bir Miras: Frengi, Necati Çavdar-Erol Karcı'nın, XIX. Yüzyıl Sonları-XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Frengi ile Mücadele Kapsamında Yapılan Yasal Düzenlemeler, İnci Hot'un Ülkemizde Frengi Hastalığı ile Mücadele, Rüya Kılıç'ın Türkiye'de Frenginin Tarihi, Başak Ocak'ın Hamidiye Etfal Hastanesi'nin Kurucusu İbrahim Paşa'nın Frengi Hakkındaki Layihası, M. İnanç Özekmekçi'nin Modern Devlet ve Tıp: II. Abdülhamit Döneminde Frengi ile Mücadele, Şennur Şenel'in 19. Yüzyılda Kastamonu Vilayetinde Frengi Hastalığıyla Mücadele, Abdullah Martal'ın, İlet-i Efrenciye (İzmir'de Frengiyle Mücadele), Hatice Güzel Mumyakmaz'ın İlet-i Müthişe: 20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'de Frengi ile Mücadele'sidir.*

Bunlar dışında TBMM Zabıt Cerideleri, Kastamonu Vilayet Salnamesi, Sıhhiye Mecmuası, Düstur, Açıksöz Gazetesi, Kastamonu Vilayet Gazetesi, Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri incelenmiştir.

Sinop sancağı özelinde çalışmamıza başladığımız sırada Erol Karcı'nın, *Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi'ne Dair Bazı Tespitler* adlı çalışmasını yayınlaması, Sinop'la ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yapılan araştırmaların çalışmalara yansıtılması, tesadüfi bir sonuca neden olmuştur. Sinop özelinde belli başlı belgelerin olmasından dolayı bazı hususlarda benzerlik gösteren çalışmamız, tablolar, Ayancık ve Boyabat'ın ayrı başlıklarda değerlendirilmesi, dönemin doktor ve eczacıları hakkında farklı bilgilere yer verilmiş olması çalışmamıza birtakım farklılıklar katmıştır.

Çalışma süresince frengi ile ilgili Kâtip Çelebi'nin *Tarih-i Frengi Tercümesi* gibi önemli eserlerden birkaçına Covid-19'dan dolayı içinde bulunduğumuz pandemi sürecinde; kütüphanelerin kapalı olması ve kaynakların teminin tezin süresi ile savunma tarihini etkileyebilecek olmasından dolayı ulaşılamamıştır.

Vilayetler konusunda ise XIX. yüzyılda bazı vilayetlerde umumhanelerin açılması yasak olduğu için fuhuş, gizli olarak yapılmaktaydı. Bu durum ise gizli fuhşun yapıldığı yerlerde, frenginin seyri hakkındaki bilgilerin belgelere yansıtılması noktasında eksikliğe sebep olmuştur. Bu yüzden ulaşabildiğimiz belge ve çalışmalarla genellikle umumhanelerin mevcut olduğu vilayetlerde görülen frenginin seyri hakkında bilgi verilmiştir.



## BİRİNCİ BÖLÜM

### 1.1. FRENGİ SALGININ ORTAYA ÇIKIŞI VE ETKİLERİ

#### 1.1.1. Frenginin Belirtileri ve Tedavi Yöntemleri

Zührevi hastalıklar içinde en korkulan hastalıklardan biri olan frengi, “bel soğukluğu” ve “yumuşak şankr” gibi lokal bir hastalık olmayıp, bütün vücudu etkilemektedir. <sup>4</sup> Treponema Pallidum, <sup>5</sup> bakterisinin etken olduğu sistemik bir hastalıktır. Seksüel ilişki sonucu deri ve mukoza aracılığıyla bulaşır. 3-4 haftalık bir kuluçka süresinden sonra kendi içinde üç evreye ayrılır ve her evrede farklı yan etkileri ortaya çıkar.<sup>6</sup>

Frenginin birinci evresine baktığımızda; frengi mikrobu, bedenini herhangi bir yerinde bulunan ufak bir sıyrığa yapılan temasla vücuda girer. Vücudun herhangi bir yerinde çıkan şankrlara (yaralar)<sup>7</sup> temas ettikten 15-20 gün sonra bölgede bir sivilce meydana gelir. Ağrısı veya kaşıntısı olmaz. Çıkan sivilce zaman içerisinde kabarıp, kızarmaya başlar. Etrafı ise morarır ve lenf bezleri şişer. Çıkan sivilcenin tepesi açılır ve irin halini alır. Böylece “Frengi Karhası” denilen frengi yarası oluşur. Genellikle bu durum bir ay sürer ve sonra yara kapanır. Bu süre zarfında frengi mikropları kana karışarak, tüm vücuda yayılır.<sup>8</sup>

İkinci evre ise en erken iki ay sonra ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde pembe ve kahve renkli lekelerle, saç dökülmesi, anüs ve ağız kısmında oluşan siğiller gibi

<sup>4</sup> Rıza Nur, *Belsoğukluğu ve Frengiye Yakalanmak Çaresi ve Yakalanmış Olanların Tedavisi*, Ahmed İhsan Matbaası, İstanbul 1323, s. 52.

<sup>5</sup> Frenginin etkeni olan bakteri 1905’te, Fritz Schaudinn ile Erich Hoffmann tarafından Almanya’da bulunmuş ve “Treponema Pallidum” ismi verilmiştir. Bakteri derideki deforme olan yerlerden vücuda girip, insanda görüntü bozukluğu oluşturarak yıkıcı etkilere sebep olur. Irwin W. Sherman, *Dünyamızı Değiştiren On İki Hastalık*, (Çev.: Emel Tümbay/Mine Anğ Küçüker), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016, s. 118.

<sup>6</sup> *Meydan Larousse*, Meydan Yayınları, C. 7, İstanbul 1990, s. 354; Fehmi Tabak, “Cinsel Yolla Bulaşan Hastalıklar”, *İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri: Akılcı Antibiyotik Kullanımı ve Erişkinde Toplumdan Edinilmiş Enfeksiyonlar Sempozyum Dizisi No: 31*, 2002, s. 237.

<sup>7</sup> Avrupa’da insanların peruk ve eldiven takma alışkanlığının, frengi yaralarını gizlemek için olduğu iddia edilmektedir. Sherman, s. 117.

<sup>8</sup> İsmail Hakkı Kutkam, *Frengi*, İstanbul Halk Basımevi, İstanbul 1937, ss. 8-10; *Frengi Hastalığına Dair Bazı Nasâyih*, s. 4.

belirtiler oluşur. Hastalar bu süreçte kendini iyi hissettiği için genellikle doktora müracaat etmezler.<sup>9</sup>

Üçüncü evre genellikle 5-6 yıl geçtikten sonra görülmeye başlar. Kemik yaraları ve derin yaralar oluşur. Bu evrede frengi mikrobu bütün vücuda yayıldığı için bulaşıcılığını kaybederek, tahribat sürecine geçer. Burun kemikleri, dudak ve dil civarını yavaşça eritmeye başlar.<sup>10</sup>

Bunun yanında, “Masumlar Frengisi” olarak adlandırılan; ortak eşya kullanımı, frengili anne veya sütannenin bebeği emzirmesi, frengili bebeğin sağlıklı kadın tarafından emzirilmesi veya frengili kadının plasenta yolu ile hastalığı bebeğe taşıyarak bulaşmasıdır. Ayrıca kan nakli yolu ile bulaşan en eski hastalıklardan biridir.<sup>11</sup>

Bir de “Veladi Frengi” denilen, çocuk frengisi vardır. Kendi içinde ikiye ayrılır: Cenin devri ve süt çocuğu frengisidir. Annenin rahminde yer alan mikrop cenine bulaştıktan sonra genellikle anne düşük yapar. Eğer anne tedaviye hemen başlarsa bu sefer de bebeğin sakat doğma riski artmaktadır. Süt çocuğu frengisi ise doğumdan hemen sonra ya da bebek iki aylıkken frengi belirtilerini göstermeye başlar.<sup>12</sup>

Ütopik bir şiir üzerinden de olsa hastalığın tedavisi için civayı ilk kullanan Girolamo Fracastoro<sup>13</sup> olmuştur. Yazdığı şiirde cezalandırılan çobanın şifa bulduğu

<sup>9</sup> Ramazan Gökalp Arkın, “Frengi”, *Sağlık Ansiklopedisi*, C. 2, Arkın Kitabevi, İstanbul 1963, s. 630.

<sup>10</sup> İsmail Hakkı Milaşlı, *Frengi İletti Hakkında Herkese Elzem Olan Malumat*, Ahir Matbaası, İstanbul 1902, s. 18.

<sup>11</sup> A. Lütfü Tat, “I. Frengi (Syphylis, Lues)”, *Deri ve Zührevi Hastalıklar Ders Kitabı*, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, Ankara 1970, s. 407; Ahmet Öztürk-Süleyman Pişkin-Adnan Görgülü, “Cinsel İlişki İle Bulaşan Bakteriyel Hastalıklar”, *Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 8, Temmuz 1993, s. 493.

<sup>12</sup> Hulusi Behçet-Nureddin Ramih-Hamid Osman, *Nevzat ve Çocuk Frengisi*, Kader Matbaası, İstanbul 1924, ss. 9-13.

<sup>13</sup> Girolamo Fracastoro, 1478’de Verona’da doğdu. Doktor, şair, astronom ve jeolog olan Fracastoro; frengi üzerine yazdığı “Syphilis Sive Morbus Gallicus 1530 (Syphilis veya Fransız Hastalığı)” şiiri ile tanınır. Syphilis adlı bir çoban, iddia edilen şekilde tanrılara karşı geldiği için bir ceza olarak hastalığa yakalandı. Şiirde hastalığın şiddetli yıkımını ve o sırada uygulanan farklı tedavileri edebi tarzda tarif etmiştir. Salgın hastalıklar üzerine yoğun bir çalışma yapan Fracastoro, bulaşma ve enfeksiyon gibi hastalıkların bulaşma biçimlerini dönemin bilimsel ifadesi denilebilecek şekilde anlatmıştır. Epidemik hastalıklar kavramını, her birinin farklı türlerde hızla çoğaldığını ve bunların enfekte oluşunun; doğrudan temasla, kirli giysiler ve keten gibi taşıyıcılar ve hava kaynaklı olduğunu belirtmiştir. Virginia Iommi Echeverría, “Girolamo Fracastoro and The Invention of Syphilis”, *História, Ciências, Saúde-Manguinhos*, C. 17, N. 4, 2010, s. 877.

takdirde tanrıya kurbanlar vadettiğini yazdıktan sonra ona bir rüya gördürerek, şifayı cıvalı su içinde üç defa banyo yaparak bulacağını öğrenir.<sup>14</sup>

XVI. yüzyılda cıvalı tedavi için kullanılan farklı yöntemler vardı: Berengarido Capri, cıvalı yağlar ile tedaviyi kullanırken, Paracelsus cıvanın yağ şeklinde sürülüp, terleme ile tütsülenmesi şeklinde kullanıyordu. Giovanni Vigo ise cıvalı merhem sürülmesini tavsiye ediyordu.<sup>15</sup>

Tedavide cıva kullanımı, bir yandan olumlu bir reaksiyon verirken diğer yandan da zehirlenmeye sebep olmaktaydı.<sup>16</sup> Avrupa’da hekimler frengilileri tedavi etmek istemiyordu. Mikrobun yoğun bir şekilde bulunduğu hamamlarda, hamam yöneticileri iş yerlerini frenginin tedavi alanları olarak kullanıma açmışlardı. Cıva kullanımı, berberler ve sahte hekimler tarafından kullanılıyordu. Hekimler veya berberler, cıvayı demir bir havanda domuz yağı, tereyağı, sirke, sakız, petrol yağı ve sülfürle harmanlandıktan sonra merhem kıvamına getirip, açık yaralara sürerlerdi. Merhem işleminden sonra hasta havluya sıkıca sarılarak, sıcak bir odaya, fırına ya da küvete götürülüyordu.<sup>17</sup> Böylece terleme ve ağızlarından gelen salyanın tedavide olumlu bir tepki olduğuna inanılmıştı. Fakat kişinin cıvaya fazlaca maruz kalması; kalp fonksiyonlarının bozulması, nefes alışverişinde yetersizlik, vücudun su kaybetmesi gibi belirtilerle zehirlenerek ölmesine sebep oluyordu. Cıva tedavisi gören kişilerin en saydam özelliği; dişlerinin ve saçlarının dökülerek, ağızlarından salyalar akmasıydı.<sup>18</sup>

Bir başka tedavi yöntemi ise gayak ağacıyla hastanın tütsülenmesiydi. Bu işleme göre “hastalar fiçidan yapılmış olan etüvlere omuzlarına kadar girerler, başlarını örterler. Etüvün harareti sıcak su dolu şişelerle temin edilirdi. Ateşin üstüne konan

<sup>14</sup> Osman Şevki Uludağ, *Osmanlılar Devrinde Türk Hekimliği*, (Haz.: Esin Kahya), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010, s. 138; Anadolu’da da cıva belli ölçülerle hap, merhem ve tütsü şeklinde kullanılmaktaydı.

<sup>15</sup> Yıldırım, *14. Yüzyıldan Cumhuriyet'e Hastalıklar Hastaneler Kurumlar: Sağlık Tarihi Yazıları I*, s. 42.

<sup>16</sup> İsmail Hakkı Milaslı, *Frengi İletti Hakkında Herkese Elzem Olan Malumat*, Asır Matbaası, İstanbul 1318. s. 28.

<sup>17</sup> Andrew Nikiforuk, *Maşşerin Dördüncü Atlısı Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi*, (Çev.: Selahattin Erkanlı), İletişim Yayınları, İstanbul 2018, ss. 131-132.

<sup>18</sup> Başak Ocak, “Frenginin Tedavisinde Salvarsan ile Neosalvarsan’ın Keşfi ve Bazı Osmanlı Hekimlerinin Bu İlaçlar Hakkındaki Değerlendirmeleri”, *Tarih Okulu Dergisi*, S. 40, Haziran 2019, s. 299.

gayak yongaları hastaları tütsülerdi. Hasta bir taraftan sıcağın tesiri ile terlerken, vücudu gayak dumanı ile temasta bulunurdu. Bu banyo iki saat sürerdi.”<sup>19</sup>

1909 yılında Prof. Dr. Paul Ehrlich, frengiye sebep olan organizmalara karşı hayvanlar üzerinde gerçekleştirdiği çalışmalar sonucu *Salvarsan (Bileşik 606)*'ni keşfetmiş ve başarı sağlamıştı.<sup>20</sup> Salvarsan'ın ek olarak “606” adını almasının sebebi; Ehrlich'in ilacı 606. denemesinde bulmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca ilaç ilk olarak akıl hastanesinde deneyimlenmiş ve başarılı sonuçlar ortaya çıkınca matbuat aracılığıyla bütün ülkelere ilan edilmişti.<sup>21</sup> Fakat Salvarsan virüsü öldürmüş olsa da hastanın iyileşmesi netlik kazanmıyordu. Bu yüzden hastalar üç ayda bir kan testi yaptırmak zorundaydı.<sup>22</sup>

Alexander Fleming'in 1929 yılında başlayıp, 1939'da antibakteriyel bir düzeye getirdiği penisilini, 1940'larda frengi gibi birçok hastalığın tedavisinde kullanılan tek ilaç olma boyutuna getirmişti.<sup>23</sup>

1946-1948 yıllarında ise Guatemala'da yapılan araştırmalarda 649 katılımcıya bilerek frengi bulaştırılmış, penisilinin etkisinin ne derece olduğu test edilmişti. Yapılan bu insan haklarına aykırı eylem için 2010'da dönemin ABD Başkanı Barak Obama, Guatemala halkından özür dilemiştir.<sup>24</sup>

### 1.1.2. Frenginin Kökeni

Frengi yüzyıllardır halk sağlığını ciddi bir şekilde tehdit eden, konjenital şekli de göz önüne alındığında, nesilden nesile aktarılan felaket boyutunda bir tehlikedir. Tüm organları ve sistemleri etkileyen bu hastalık tedavisine rağmen halk sağlığı problemi olmaya devam etmektedir. Araştırmamızı yaparken hastalığın tarihçesi konusunda

<sup>19</sup> Uludağ, s. 137; Osman Şevki Uludağ, Türklerin gayak tedavisine eserlerinde yer vermediğini, hastalıkla karşılaşılmasından itibaren cıva kullandıklarını aktarmaktadır.

<sup>20</sup> M. Kemal Temel, “Sitetoksik Kemoterapötiklerin Yirminci Yüzyıldaki Gelişimi”, *Türk Onkoloji Dergisi*, C. 30, S. 2, 2015, s. 98. Verilen bilgiye ek olarak çalışmada ifade edilen bilgiye göre “Kemoterapi” sözcüğü 1900'lerde Paul Ehrlich tarafından, kanser değil frengi tedavisine ait bir kavram olarak türetilmiştir.

<sup>21</sup> Ocak, ss. 302-303.

<sup>22</sup> Cem Doğan, *Osmanlı'da Cinselliğin Saklı Kıyısı: II. Abdülhamid Dönemi ve Sonrası İstanbul'da Fuhuş, Frengi ve İktidar (1878-1922)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2019, s. 397.

<sup>23</sup> Sherman, s. 134.

<sup>24</sup> Mehmet Somuncu, “Hayat Sağlık”, *Sağlık ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 3, Kasım 2010, s. 7.

tartışmaların yapıldığını görmekteyiz. XV. yüzyıl öncesi ve XV. yüzyılda frenginin varlığını savunan çalışmalara göre;

### 1.1.2.1. XV. Yüzyıl Öncesi Frengi

Anadolu'da Eski Dünya'ya ait frengi izlerini taşıdığına inanılan ve bu hipotezi destekleyecek arkeolojik buluntulara rastlanmıştır. 2006 ile 2011 yılları arasında arkeolog Nurettin Öztürk'ün başkanlığında yürütülen Zeytinli Ada kazısında bulunan MS VII. yüzyıla ait 30 yaşlarında bir kadın iskeletinde frengi hastalığı saptanmıştır.<sup>25</sup> Yılmaz Selim Erdal ise İznik'teki ekibi ile yaptığı kazı çalışmasında, MS XIII. Geç Bizans Dönemine ait 15 Yaşında bir çocuğun, parmak ve ayak kemiklerinde frengi lezyonuna dair kalıntılar bulunmuştur.<sup>26</sup>

Avrupa'da ise Fransa'da Lisieux bölgesinde bulunan IV. yüzyıla ait bir iskelette frengiye benzer lezyonlara rastlanıldı. İngiltere'de Rivenhall Kilisesi'nde kemikleri bulunan Orta Çağ kadınının da frengili olduğu tespit edilmiştir.<sup>27</sup> Florida'nın eski yerlilerinde, Ohio ve Mississippi'de toprak işçilerine ilişkin kemiklerde; Guatemala, Meksika ve Peru'da yapılan araştırmalarda da frengi izleri bulunmuştur.<sup>28</sup>

Yine hastalığın, 1484'te seksüellikle ilişkilendirilen akrep burcunda; Jüpiter, Mars ve Satürn'ün sıralanması olarak astroloji ile açıklanmıştı. Bazıları ise insanların cinsel aşırılıkları yüzünden Tanrı cezalandırılması olarak yorumlamıştır.<sup>29</sup>

Bunlar dışında frenginin sebze aracılığıyla bulaşabileceği düşüncesi de vardı. Örneğin: Patates toprak altında yetişen köklü bir sebze olduğu için köklerinin cehennem mağaralarına kadar uzandığı, bu yüzden patatesin lanetlenmiş bir yiyecek olarak yetiştiğini düşünüyorlardı. Hatta doktorlar bile patates yiyenlerin frengi ve cüzzama yakalandıklarını kabul ediyorlardı.<sup>30</sup>

<sup>25</sup> Fadime Suata Alpaslan-M. Sabri Bekmez, "Zeytinliada (Erdek-Balıkesir) Topluluğundan Erken Bizans Dönemi'ne Ait Bir Sifilis (Frengi) Örneği", *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimleri Dergisi*, C. 39, S. 1, Haziran 2015, s. 13.

<sup>26</sup> Arzu Güleç, *Eski Anadolu Toplumlarında Görülen Enfeksiyonel Hastalıklar Üzerine Değerlendirme*, (Yüksek Lisans Tezi), Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir 2012, s. 26.

<sup>27</sup> Sherman, s. 120.

<sup>28</sup> Nikiforuk, s. 124.

<sup>29</sup> Sherman, s. 117.

<sup>30</sup> Eduardo Galeano, *Aynalar: Neredeyse Evrensel Bir Tarih*, (Çev.: Süleyman Doğru), Sel Yayıncılık, İstanbul 2020, s. 246.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane hocalarından Dr. Avadis Karakoç'un 1908'de yazdığı eserinde, frenginin kökeni hakkındaki tartışmalara yer vermiştir. Avadis'in aktardıklarına göre: Kitaplar ve risalelerde hastalığın eskiden beri var olduğunu belirten ayrıntılı bilgilere rastlanmıştır. Hint lisanıyla yazılmış eserlerde, Çinlilerin risalelerinde (Çinli bir doktorun frenginin cıva ile tedavisinden bahsedilmektedir.), Kitâb-ı Mukaddes'te, Romalılar ve Rumların edebi eserlerinde frengiden bahsedildiğini yazarken; Prof. Paro'nun eskiden defnedilmiş birtakım kemikler üzerinde, frengi lezyonlarının varlığını ortaya çıkaracak belirtileri gözlemlendiğinden bahsetmiştir.<sup>31</sup>

Yine Avadis'in aktardıklarına göre 1493'te Pers şehrinde çıkarılan bir nizamnamede; frengi hastalarının Pers ve civarında ikamet etmeleri yasaklanmıştı. 6 Mart 1494 tarihli bir emirnamede frengiye yakalanan bir yabancının Pers'i terk etmesi, Persli birinin frengili olması hususunda ise iyileşinceye kadar evlerinden çıkmaması istenmekteydi.<sup>32</sup>

Tüm bu inanışlar ve yapılan patolojik çalışmalar, tartışmalara katkı sağlamış olsa da frengi benzeri bir hastalık ya da Treponema Pallidumun bir alt türü olabileceği düşünüülerek, bulguların tam olarak bir kesinlik kazanamadığı görülmektedir.

#### 1.1.2.2. XV. Yüzyılda Frengi

Frenginin kökeni üzerinde daha çok kabul edilen görüş, Christoph Colomb sürecidir. Bu görüşe göre; Christoph Colomb 1492'de Amerika'yı keşfi sırasında ekibinden bazılarının Amerikan yerli kadınlarla olan seksüel ilişkisi sonucu frengiye yakalanarak, hastalığın Avrupa'ya taşınmasıdır.<sup>33</sup> Avrupa'da yayılışıyla ilgilide birtakım farklı görüşler vardır: Colomb ve ekibinin İspanya'ya dönmesi ile Barcelona'da doktorluk yapan Ruy Diyaz, hastalığın ilk kez burada görüldüğü ve buradan Avrupa'ya sirayet ettiğini yazmaktadır.<sup>34</sup>

<sup>31</sup> Avadis Karakoç, *Frengi Hıfzıssıhhası*, Dersaadet 1908, ss. 6-7.

<sup>32</sup> Karakoç, s. 8.

<sup>33</sup> Mehmet Ali, *Zührevi Hastalıklar ve Yakalanmamak İçin Ne Yapılmalı?*, Marifet Matbaası, İstanbul 1927, s. 9; James C. Davis, *İnsanın Hikayesi: Taş Devrinden Bugüne Tarihimiz*, (Çev.: Barış Bıçakçı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 187.

<sup>34</sup> Uludağ, s. 133.

Fransa ve İspanya anlaşmazlığının İtalya'ya yayıldığı 1493-1494 yıllarında, Napoli'yi kendi toprakları içine almak isteyen Fransa Kralı VIII. Charles, diğer ülkelerden kiraladığı elli bin kişilik paralı askerler ile şehri kuşattı. Bu paralı askerler arasında Colomb'un ekibinden hastalığı taşıyanlarda bulunmaktaydı.<sup>35</sup> Charles, yağma ve tecavüzlerin ardından ordusunu geri çekmiş; fakat İtalyanların saldırı tehditleri sonucunda tekrar harekete geçmek istedi.<sup>36</sup> Frengi mikrobunun askerler üzerinde yıkıcı etkisini göstermeye başlaması ile harekâttan vazgeçen Charles; ordunun terhisine karar vererek, askeri birliklerini dağıttı. Böylece ülkelere dönen askerler, hastalığın Avrupa'nın her yerine sirayet etmesinde birincil rolü üstlenmişlerdi.<sup>37</sup>

Sonraki dönemlerde denizcilik faaliyetlerinin artması ile Akdeniz'den sonra Vasco da Gama ve ekibinin yaptığı Hindistan keşfi sırasında, frenginin Uzakdoğu'da da yayılmasına neden olmuşlardı.<sup>38</sup>

Tartışmalara örnek olarak gösterilebilecek edebi eserlerde vardır. Örneğin Voltaire'in, 1759'da yazdığı önemli eserlerinden biri olan *Candide*'de; frenginin Colomb'un, Amerika'yı keşfi sırasında ekibinin ve kendisinin hastalığı aldığından bahsederken; "Acemler, Çinliler, Hintliler, Siyamlar ve Türkler" in henüz bu hastalıkla tanışmadığını, birkaç yüzyıl içinde tanışacaklarından bahsetmektedir.<sup>39</sup>

### 1.1.2.3. Frenginin Tarihsel Terimleri

Hastalığa adını veren İtalyan doktor, şair, jeolog olan Girolamo Fracastora, mitolojide geçen bir çobanın adından yola çıkarak, hastalığı tanımlamıştır. 1530 yılında yazdığı "Syphilis Sive Morbus Gallicus (Frengi ya da Fransız Hastalığı)" şiirinin kahramanı kötü davranışları sonucu Apollon tarafından cezalandırılarak, hastalığa yakalanan ilk insan olmuştu.<sup>40</sup> Böylelikle çobanın ismi olan *Syphilis*, frenginin sinonimi olarak kullanılmaya başlandı. Bu dönemde moralist görüşlere göre; frengi ahlaksız

<sup>35</sup> Roy Porter, *Kan Revan İçinde Tıbbın Kısa Tarihi*, (Çev.: Gürol Koca), Metis Yayınları, İstanbul 2015, s. 28; Sherman, s. 116.

<sup>36</sup> Nikiforuk, s. 125.

<sup>37</sup> Doğan, s. 359.

<sup>38</sup> Sabri Çağrı Sezgin, "Denizcilerde Görülen Hastalıklar", *Deniz Endüstri Dergisi*, S. 73, Y. 13, Temmuz-Ağustos 2020, s. 62.

<sup>39</sup> Voltaire, *Candide*, (Çev.: Tuncay Türk), Oda Yayınları, İstanbul 2015, s. 19.

<sup>40</sup> Zeki Tez, *Tıbbın Gizemli Tarihi: Semboller, Büyüler ve Ritüeller Eşliğinde Şifa*, Hayykitap Yayınevi, İstanbul 2010, s. 127; Hanna T., Bachour, "Eski Arap Yazmalarında Frengi", (Çev.: İlcan Bihter Barlas), *Tarih Okulu Dergisi*, S. 3, İlkbahar 2009, s. 125.

davranışlar sonucu insanlara gönderilmişti. Hatta Dr. Ambroise Paré, hastalığı Tanrı'nın gazabı şeklinde karakterize etmişti.<sup>41</sup> Doku bozuklukları ve yaralar daha büyük olduğu için “Büyük Çiçek” olarak da adlandırılmıştır.<sup>42</sup> Genellikle moralist görüş yüzünden Napoli kuşatmasından sonra Avrupa'ya yayılan frengiyi hiçbir ulus kendi üzerine almayarak, bir nevi propaganda ve düşmanlık çerçevesinde tanımlamışlardı.

Frenginin ülkeler üzerindeki olumsuz etkisi ile Fransızlar frengiyi, “Napoli Hastalığı” olarak adlandırırken; İtalyanlar<sup>43</sup>, “Fransız Hastalığı” olarak tanımlamışlardı. Ruslar için “Leh Hastalığı”, İngilizler için “İspanyol Hastalığı”, Japonlar için “Çinli Hastalığı”, Portekizlilere göre “Kastilya Hastalığı”, Hindular için “Frenk Hastalığı”, İranlılar için “Türklerin Hastalığı”, Çinliler, Portekizlileri suçlamak için hastalığın bulunduğu şehir anısına “Canton'un Yarası” olarak adlandırmıştır.<sup>44</sup>

Osmanlı hekimleri ise Avrupa menşeli olduğunu kastederek “Frenk Uyuzu”, “Frenk Zahmeti”, “İllet-i Efrenci”, “Maraz-ı Efrenci”, “Daül Efrenc”, “Cüzzam-ı Efrenc”, “Vebaü'l Efrenci” şeklinde tanımlamışlardır.<sup>45</sup> Bunlardan başka “Cüzzam-ı Cimaiye”, “Marazü'ş Şeytan”, “Marazü'l Halik”, “Marazü' Hacale”, “İlletü'z Zani” isimleri de bu hastalığı ifade ederken, resmi kaynaklarda daha çok “Frengi”, “Frengi Marazı”, “İllet-i Frengi” veya “İllet-i Efrenciyye”, “İllet-i Mehuf Efrenciye” şeklinde kullanılmıştır.<sup>46</sup> Frengi sözcüğü Batı ile ilişkilendirilerek, “Frenk” kelimesinden türetilmiştir. Bu anlamıyla hastalığın nereden geldiğine dair gönderme ile paralellik taşımaktaydı.<sup>47</sup> Hastalığın Osmanlı Devleti'nde genel adı “frengi” olup, Kastamonu vilayetinde “Emraz”, “Perhiz”, “Çiçek” ve “Kötü Hastalık” olarak da isimlendirilmişti.<sup>48</sup>

<sup>41</sup> Doğan, s. 359.

<sup>42</sup> Sherman, s. 124.

<sup>43</sup> “1493-1495 yıllarında frenginin Avrupa'da büyük oranda hasarlar vermeye başladığı sıralarda, II. Bayezid ile yapmış olduğu taht mücadelesini kaybeden Cem Sultan, İtalya'da bulunmaktadır. Frengiye papaların, kardinallerin ve kralların bile yakalandığı dönemde Cem Sultan'ın bu hastalıktan kendini koruduğu bunun da Cem Sultan'ın tam bir Müslüman olmasından kaynaklandığı belirtilmektedir.” Fatma, Bulut, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tehlikeli Bir Miras: “Frengi”, *Tarih Okulu Dergisi*, S. III, İlkbahar 2009, s. 111.

<sup>44</sup> Sherman, s. 117; Nikiforuk, ss. 125-126.

<sup>45</sup> Yıldırım, ss. 41-42.

<sup>46</sup> Uludağ, s. 137; Çavdar-Karcı, s. 159.

<sup>47</sup> M. İnanc Özekmekçi, “Modern Devlet ve Tıp: II. Abdülhamit Döneminde Frengi ile Mücadele”, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, S. 10, 2012, s. 86.

<sup>48</sup> Milaşlı, s. 2.

### 1.1.3. Osmanlı Devleti'nde Frengi

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde siyasi ve ekonomik anlamda yaşanan olumsuzluk, sağlık alanında da kendini göstermişti. Düşük hayat standardı nedeniyle halkın elverişsiz ortamlarda çalışıp hastalanması, savaşların etkisiyle de Anadolu'ya yönelik başlayan göç hareketleri, hastalıkların Anadolu'ya yerleşmesine neden olmuştu. Ülke içinde görülen birçok salgın hastalıkla mücadele eden devlet, yaygın bir şekilde görülen ve çalışmanın ana konusu olan frengi ile mücadelede de önemli adımlar atmıştır.

Frenginin ortaya çıkışı ile ilgili tartışmaların benzerini, hastalığın Osmanlı topraklarına gelişi üzerinde de görmekteyiz. İlk iddia; İspanya'da antisemitizmin başlamasıyla 1492'de ülkeden kovulan Yahudilerin bir kısmının Osmanlı Devleti'ne sığınarak, özellikle Yahudi kadınların önce Fas'a oradan da Osmanlı Devleti'nin doğu limanlarına gelerek hastalığı taşımasıdır.<sup>49</sup>

Bursa Şer'iyye Sicillerinde yer alan 1592 yılına ait belgeye göre "Ebu'l Kasım adında biri hanımı Züleyha'yı evinden alıp götürün kayınpederi Hacı Mahmut'u dava etmekte; Hacı Mahmut da cevaben, damadının frengili olduğunu ve kızının ondan iğrendiğini, bu sebeple kocası iyi oluncaya kadar her türlü masrafını karşılayarak kızını evinde barındıracağını, damadının sağlığına kavuşması durumunda kızını tekrar onun yanına göndereceğini açıklamaktadır. 1599 yılına ait başka bir belgede ise Abdullah kızı Sultan, Bostan oğlu Hüseyin'den 8.000 akçeye satın aldığı Macar asıllı Peymâne adındaki cariyede frenk marazı olduğunu iddia ederek parasını geri istemektedir."<sup>50</sup>

Belgeler dışında XVI. ve XVII. yüzyılda Türk tıp kaynaklarında ilk kez frengiden bahsedildiğini görmekteyiz. Bu eserlerden bazıları; İbrahim bin Abdullah'ın yazdığı "Alâim-i Cerrâhîn"<sup>51</sup>, Derviş Nidai'nin "Menafi-ün-Nas", Halepli Salih bin

<sup>49</sup> İnci Hot, "Ülkemizde Frengi Hastalığı ile Mücadele" *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, C. 12, S. 1, 2004, s. 36.

<sup>50</sup> Osman Çetin, "Bursa Şer'iyye Sicilleri Işığında Osmanlılarda İlk Tıp Fakültesi Bursa Darüşşifası ve Tıbbî Faaliyetler", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 4, 1993, s. 139.

<sup>51</sup> Anadolu'da yazılmış cerrahî bir eser olan Alâim-i Cerrâhîn; tıp tarihi, halk hekimliği, botanik ve eczacılık konusunda da önemli bilgiler içermektedir. Eserin 22. bölümünde "Frenk Uyuzu" adıyla frengiden bahsedip, belirti ve tedavisi anlatılmaktadır. Ateşli silahlarla meydana gelen yaralanmalara, cesetler üzerinde otopsi yapıldığının eserde belirtilmesi de Osmanlı Devleti'nde otopsi tarihini 1505

Nasrullah bin Sellum'un “Gayet-il-Beyan Fi Tedbir Beden-il-İnsan”, Hayatizade Mustafa Feyzi'nin, “Resail-ül-Müşfiye Fi Emraz-il-Müşkile” eserleridir. Bu eserlerde genellikle frenginin yeni bir hastalık olduğunu, tedavisinde en önemli ilacın cıva olduğu anlatılarak; halk frengi ya da halkın deyimiyle “yeni bir hastalık” ile tanıştırılmış oldu. Bu kaynaklar da hastalığın bu dönemde bilindiğinin somut bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.<sup>52</sup>

Diğer bir görüş ise hastalığın ülke topraklarına savaşlar yoluyla geldiği şeklindedir. XIX. yüzyılın muhtelif yıllarında yaşanan Osmanlı-Rus Savaşları ile kaybedilen topraklarda buna sebep olan göçler sırasında; hastalığa bir şekilde yakalanmış olanlar ya da askerlikten muaf olmak amacıyla kasten frengiye yakalananlar, hastalığın taşınmasına ve yayılmasına yol açmıştır.<sup>53</sup>

Osmanlı'nın Avrupa ile olan ilişkilerinin sınırlılığı, fuhşun ayıp ve günah olarak görülmesi, hastalığın XIX. yüzyıla kadar salgın haline gelmediğini, başlatılan mücadelenin bu yüzyılda atıldığı bilinmektedir.<sup>54</sup>

1856 Kırım Savaşı'ndan sonra yaygınlaşmaya başlayan frengi, Osmanlı Devleti'nin de Avrupa ile ilişkilerinin daha yoğun olduğu XIX. yüzyıldan itibaren, ilk olarak İstanbul'da daha sonra Osmanlı coğrafyasında epidemik bir sürece girmişti. Bu genişleme çoğunlukla en işlek limanlardan iç kesimlere doğru oldu.<sup>55</sup>

Anadolu'da yayılmaya başlayan frengi iki türde sirayet etmekteydi. Genel olarak seksüel ilişki sonucunu olsa da ortak eşya kullanımı da hastalığın yayılmasında etkiliydi. Örneğin bir kapta birden fazla kişinin yemek yemesi, frengili bir berberin usturasıyla tıraş olanlar, hamamlarda frengili bir tellağın kişiyi yıkamasıyla hastalık aşılarmaktaydı. Bu şekilde bulaşma türü ise “masumane temas” veya “doğal olmayan

---

yılına kadar götürmekte ve bu durum anatomi tarihi bakımından eseri önemli kılmaktadır. Mehmet Gürlek, “Anadolu'da Yazılmış İlk Türkçe Cerrahi Yazmalara Bir Örnek: Ala'im-i Cerrahin”, *Turkish Studies Dergisi*, C. 6, S. 3, Ankara 2011, s. 1427.

<sup>52</sup> Abdülhak Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, (4. Basım), (Haz.: Aykut Kazancıgil-Sevim Tekeli), Remzi Kitapevi, İstanbul 1982, ss. 117-131-132.

<sup>53</sup> Hot, *Ülkemizde Frengi Hastalığı ile Mücadele*, s. 36.

<sup>54</sup> Necati Çavdar- Erol Karcı, “XIX. Yüzyıl Sonları-XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Frengi ile Mücadele Kapsamında Yapılan Yasal Düzenlemeler”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. 11, S. 2, 2016, s. 159.

<sup>55</sup> Bulut, s. 111; Şenel Şennur, “19.Yüzyılda Kastamonu Vilayetinde Frengi Hastalığıyla Mücadele”, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 1, 2015, s. 257.

şuur” olarak nitelendirilmişti. Hastalığın Osmanlı'nın neredeyse bütün topraklarına sirayet etmesinde; eksik tedavi görenler, frengili askerlerin terhisi ile ailelerine ve akrabalarına frengiyi aşılması, İstanbul'da denetimden uzak, Ziba Sokağı'na yerleşen umumi kadınlar, konak ve benzeri yerlerde çalışan aşçılar etken olmuştu.<sup>56</sup>

Bu etkenler dışında Osmanlı Devleti'nde hastalığın sirayetinin en önemli etkeni olarak umumi kadınlar görülmüştü. Bu sınıfa mensup kadınların bir kısmı hükümetin kontrolü altında bulunmak suretiyle vesikaya tabiydiler ki bunların zararının daha az olduğu kabul ediliyordu. Vesikasız kadınlar ise sirayet hususunda oldukça tehlikeli olarak görülmüşlerdi. Bu görüşe destek için Fransa'da kaydedilen altı bin umumi kadına karşı, on sekiz bin gizli umumi kadının mevcut olması, tehlikenin büyüklüğünün ne kadar fazla olduğunu göstermesi açısından örnek gösterilmişti.<sup>57</sup>

İlerleyen zamanlarda Anadolu vilayetlerinin tamamı, Balkanlar, Ortadoğu ve Rumeli'de salgın halinde etkisini göstermişti.<sup>58</sup> Aynı zamanda mevsimlik işçilerin sürekli göç etmesi, salgın hastalıkların yayılmasında etkiliydi. Örneğin; Adana'da görülen frengi hastalığı, 1906 yılında mevsimlik tarım işçileriyle uzun bir süre varlığını sürdürmüştü.<sup>59</sup> Fırıncılık yapmak için Karadeniz kıyılarından Rusya'ya giden kişiler arasında frengili dönenlerin hastalığın Karadeniz liman şehirlerinde de yayılmasına etken olup, özellikle Kastamonu, Bolu, Sinop, Bartın ve Düzce bölgelerinde görülmüştü.<sup>60</sup>

### 1.1.3.1. Hastalığa Karşı Alınan Önlemler

Ülke genelinde hastalığın dışardan geldiği kanısı hâkimdi. Her kesimden insanın Anadolu'ya göç etmesi, hastalığı beraberinde getirmelerine neden oluyordu. Bu yüzden Anadolu'da da bir sermaye haline gelen fuhuş ve bu durumu engellemek için

<sup>56</sup> Hulusi Behçet, *Frengi Karha-i İbtidaiyesi ve Şeriri, Hurdebini Teşhisi*, Kader Matbaası, İstanbul 1926, s. 5; Hikmet Özdemir, *Salgın Hastalıklardan Ölümler (1914-1918)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010, s. 45.

<sup>57</sup> Server Kamil, *Frengide Şifa-yı Kat'i İçin Rehber-i Tedavi*, Askerî Matbaa, İstanbul 1922, s. 4-5.

<sup>58</sup> Abdulkadir Gül, “XIX. Yüzyılda Erzincan Kazasında Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek ve Kızamık)”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 41, 2009, s. 259.

<sup>59</sup> Osman Karlangıç, “Mısırlı İbrahim Paşa Döneminden Birinci Dünya Savaşı Sonlarına Kadar Adana'da İşçilerin Serüveni (1832-1918)”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C. 4, S. 2, 2018, s. 83.

<sup>60</sup> Mehmet Temel, “Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Fuhuş ve Frengi ile Mücadele”, *Türkler*, C. 14, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 305.

özellikle dışardan gelen kadınların, daha çok fuhşun yoğun yaşandığı Romanyalı kadınların kabul edilmemesi isteniyordu.<sup>61</sup>

Fuhşun yaygınlaşmaya başlaması, ölü doğumlar ve bebeğin sakat doğmasına sebep olan irsi frengi artışı ile paralellik göstermekteydi. Bu yüzden Kırım Savaşı'nın sona ermesiyle ilk mücadele İstanbul'da başlatıldı. Fuhşu kontrol altına almak için İstanbul'da ilk olarak 1856-1857 yıllarında genelevler açıldı.<sup>62</sup> 1859'da fuhş sırasında yakalanan kişilere yapılacak işlemler için bir emirname çıkarıldı. Fakat kapitülasyonların etkisiyle emirnamenin uygulanmasında zorluklar yaşanmıştı. Halkın genelevlere karşı menfi tutumundan dolayı İstanbul dışındaki bölgelerde de bu yıllarda genelevler açılmamış, hukuki ve polisiye önlemlerin artırılması yoluna gidilmişti.<sup>63</sup>

Bunlardan başka frenginin Anadolu'da yayılmasıyla, Avrupa'dan gelen bazı hizmetçi, cariye ve çocuklarda, çocukların anne ve babasında frenginin görüldüğü tespit edilmişti. Bu yüzden frenginin Osmanlı topraklarından izole edilmesi, gerekli olan tedbirlerin ve incelemelerin yapılması için Dâhiliye Nazırı riyasetinde bir komisyon kurulması istenmişti.<sup>64</sup>

1869 yılında Beyoğlu Altıncı Belediye Dairesi fuhşla mücadele için bir sağlık komitesi oluşturdu. Komitede bulunan Dr. Serviçen'in, bu konu hakkında sunduğu bildiri "Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane" de tartışıldı.<sup>65</sup>

1878'de Dr. Michael ve Dr. Agop Handanyan'ın hazırladığı raporda; "genel sağlığın temininin hükümetin esas görevi olduğu, frenginin insan sağlığı üzerinde önemli etkileri bulunduğu, bu nedenle Beyoğlu ve Galata'da bulunan genelevlerin sürekli teftiş edilip, fahişelerin sağlık kontrollerinin yapılması gerektiği bildirilmiştir."<sup>66</sup> Şûrâ-yı Devlet tarafından onaylanan talimatname ile "6 Şubat 1879'da Emrâz-ı

<sup>61</sup> Doktor İbrahim, "Memalik-i Osmaniye'de Hüküm-i Ferman Olan Frengi İlet-i Müdhişesinin Çare-i İndifâ'na Dair Meclis-i Mebusan-ı Osmanî Riyaset-i Celilesine Takdim Olunup Makam-ı Sadarete Havale Buyurulan Layihadır" *Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim) Dergisi*, İstanbul 1910, s. 234.

<sup>62</sup> Nuran Yıldırım, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 5, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 1329.

<sup>63</sup> Temel, *Türkler*, s. 169.

<sup>64</sup> *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*, Y. PRK. ŞH., 5/58, H. 27-05-1312 /M. 26.11.1894.

<sup>65</sup> Şenel, s. 259.

<sup>66</sup> Yıldırım, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, s. 1329.

Zühreviye Nizamnamesi” yürürlüğe girdi. Bu nizamnameye göre oluşturulacak heyet tarafından genelevlerdeki kadınların muayenesi yapılacak, zührevi hastalıkların yayılmaması için gerekli önlemler alınacaktı. Bunun için gerekli hekim, memur ve belediye çavuşları görevlendirildi.<sup>67</sup>

Her ne kadar oluşturulan nizamname ile frenginin engellenmeye çalışılması istenmişse de nizamnamenin geneli kapsayacak hükümler içermemesi ve lokal bir müdahalenin olması, frenginin önlenmesinde yeterli olmuyordu. Nizamnamenin tam olarak uygulanamamasına bir başka sebep ise kadınların kontrol edilip, kaydedilmeyen genelev ve umumi kadınlardan dolayı fuşun serbest bir şekilde devam etmesiydi.<sup>68</sup>

Devam eden süreçte hasta kadınların soyutlanmaları ve tedavi edilmeleri için 1879 yılında İstanbul/Beyoğlu’nda Nisa Hastanesi açıldı.<sup>69</sup> Ancak açılan hastanede teknik olarak birçok eksiğin olmasından dolayı bir süre tecrithane şeklinde kullanıldı. Bu hastane dışında 1888-1889 yılları arasında İstanbul Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi’ne en çok müracaat edilen hastalıklardan birinin frengi olduğu tespit edilmişti.<sup>70</sup>

Osmanlı Devleti’nde diğer salgın hastalıklar gibi frengi de hem halkı hem de orduyu fazlasıyla etkilemişti. Nitekim ordunun yeniden düzenlenmesi için 1883 yılında Baron Von Der Goltz<sup>71</sup>, birçok Osmanlı askerinin frengili olduğunu belirleyerek, bir an önce frengiye karşı önlemlerin alınması zorunluluğunu padişaha bildirmişti.<sup>72</sup> Çünkü

<sup>67</sup> Hot, *Ülkemizde Frengi Hastalığı ile Mücadele*, s. 37.

<sup>68</sup> Zafer Toprak, “İstanbul’da Fuhuş ve Zührevi Hastalıklar 1914-1933”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, C. 7, S. 39, Mart 1987, s. 160.

<sup>69</sup> Özekmekçi, s. 95.

<sup>70</sup> Yıldırım, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, s. 1329; Seçil Mursal, *Osmanlı Devleti’nde İlk Gureba Hastaneleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2017, s. 29.

<sup>71</sup> Baron Von Der Goltz, 12 Ağustos 1843’te Prusya’da doğmuştur. Sıkıntılı bir çocukluk sürecinden sonra Kulm ve Berlin’de askeri eğitimini tamamlamıştır. 1861’de Prusya ordusunda teğmen olarak göreve başladı. Bunun dışında birçok eser yayınlayan bir eğitimcidir. Osmanlı ile Almanya arasında 1880 yılında Türk ordusunun modernize edilmesi için Alman askeri uzmanlar gönderilmiş ve 1883’te Goltz Paşa İstanbul’da Osmanlı askeri okullar genel müfettişi olarak göreve başlamıştı. Goltz Paşa, askeri okullarının eğitimi ve müfredatı ile ilgili düzenlemeler yaptı. I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı ordusu için çalışmaya devam etmiş, önce Osmanlı Sultanına askeri danışman olarak daha sonra da I. ve VI. Ordu Komutanı olarak hizmet etmiştir. Ramazan Çalık, “Colmar Freiherr Von Der Goltz (Paşa) ve Bazı Görüşleri”, *Atatürk Araştırma Dergisi*, C: 12, S. 36, Ankara 1996, s. 765; Salih Kış, “Birinci Dünya Savaşı’nda Müşir Von Der Goltz Paşa’nın Ordu Komutanlıkları ve Ölümü”, *History Studies*, C. 9, S. 3, Eylül 2017, s. 133.

<sup>72</sup> Ramazan Çalık-Muzaffer Tepekaya, “Birinci Dünya Savaşı Esnasında Anadolu’daki Salgın Hastalıklar ve Ermeniler”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 16, 2006, s. 212.

ordudaki askerler, görev süreleri boyunca buldukları bölgede var olan genelevlere gidebiliyorlardı. Hastalığı taşıyan kişi ile aynı ortamda bulunanların ortak eşyaları kullanma olasılıkları artıyordu. Bu nedenle muayene zorunluluğu gerekli kılınyordu. Bu sayede Goltz Paşa frengi ile mücadelede en etkin isim olarak Alman Dermatolog Ernst Von During'in getirilmesini istemişti.<sup>73</sup>

Osmanlı ordusu içinde frenginin yoğun bir şekilde artmasının sebepleri ise II. Abdülhamid'in zamanında frengiye yakalanan erkeklerin, imtiyazlı olmasıydı. Hatta bunlar arasında bilerek frengiye yakalananlar da vardı. Örneğin; Yemen'e gitmemek için kasten frengili olanların dışında, 1902'de Düzce kazasından Yemen'e giden erlerin, frengiye yakalandıkları için öldükleri ifade edilmiştir.<sup>74</sup>

Birçok vilayette askerlik yapan erler arasında frengiye yakalananlar vardı. Üçüncü Ordu-yı Hümâyun bünyesindeki askeri hastanelerde 1902 Ocak ayından, Eylül ayına kadar vilayetlerde tedaviye alınan erler arasında frengili hasta miktarını gösteren istatistiksel bir veri hazırlanmıştı. Merkez hastanelerin denetlenmesinden sorumlu Hayrettin Paşa'nın oluşturduğu istatistiksel cetvele göre;<sup>75</sup>

**Tablo 1:** Hayrettin Paşa'nın 1902'de Askeri Hastanelerde Yatan Frengili Hasta Sayısını Gösteren İstatistiksel Cetveli<sup>76</sup>

Vilayet	Frengili Hasta Sayısı	Vilayet	Frengili Hasta Sayısı
Adana	14	Kosova	41
Ankara	18	Manastır	32

<sup>73</sup> Murat Arpacı, "Hastalık, Ulus ve Felaket: Türkiye'de Frengi ile Mücadele (1920-1950)", *Toplum ve Bilim Dergisi*, S. 130, İstanbul 2014, s. 64.

<sup>74</sup> Doğan, s. 379; Özekmekçi, s. 92.

<sup>75</sup> Doğan, s. 376.

<sup>76</sup> BOA, DH. MKT., 932/7, 08.12.1322/13.02.1907; Doğan, s. 376.

Beyrut	4	Selanik	63
Edirne	6	Sivas	4
Hüdavendigâr	17	Şam	2
İşkodra	12	Şehremaneti	10
İzmir	106	Trabzon	20
Kastamonu	52	Yanya	17
Konya	34		

Oluşturulan cetvel askeriye tarafından da dikkate alınarak, frenginin engellenmesi için gerekenler talep edilmekteydi. Örneğin: Yanya vilayetine sunulan raporda; göreve yeni başlayanlar veya bitirecek olan askerler arasında hüküm süren frengiye karşı gereken sıhhi tedbirler alınmaya çalışılmışsa da yeterli olmuyordu. Bu yüzden Louros veya Berat kasabalarında otuz yataklı bir hastanenin tesisi ile Yanya Gureba Hastanesi'nde frengi hastalarına mahsus koğuşun, yüz yirmi yatak alacak şekilde genişletilmesi gerekmekteydi. Ayrıca bunlar için Hazîne-i Celîle-i Maliye'den tahsis edilecek; yıllık 160.000 kuruş masraf karşılığı ile 1.000 kuruş maaşla üç tabibin tayininin gerçekleşmesi istenerek, orduda frenginin engellenmesi istenmişti.<sup>77</sup>

Artan frengili hasta sayısının engellenmesi ve mücadelenin daha sistemli bir denetim altında ilerlemesi gerekiyordu. Bunun için Von Düring'e bir dizi görevler verilmişti. Von Düring,<sup>78</sup> 1889'da Osmanlı Devleti'ne gelmesiyle; 1902'ye kadar "Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Cildiye ve Efrenkiye Muallimliği", "Haydarpaşa Askeri Hastanesi Müdür Muavinliği" ile Kastamonu vilayetindeki hastane ve doktorları üç

<sup>77</sup> BOA, DH. MKT., 932/7, 08.12.1322/13.02.1907.

<sup>78</sup> Goltz Paşa ve Profesör Unna aracılığıyla Paris'ten gelmiş, frengi mücadele teşkilatının kurulmasına ön ayak olmuştur. Çalışma alanları daha çok lepra ve sifilis üzerinde olmuştur. Yurt dışından gelen ilk dermatoloji hocası olup Hüseyin Hulki, Celal Muhtar, Menahem Hodara'nın yetişmelerine katkısı olmuştur. Frengi mücadelesinde çok yararlı faaliyetlerde bulunmuştur. Bu çalışmaları Sultan II. Abdülhamid tarafından takdir edilmiş ve Dr. Düring'e mir-i miran (beylerbeyi) unvanı verilmiştir. Gülay Satar, *Hulusi Behçet ve Behçet Hastalığının Tıp Literatürüne Giriş Süreci*, (Doktora Tezi) Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adana 2009, s. 12.

ayda bir kontrol etmesi koşulu ile “Ankara ve Kastamonu Vilayetleri Sağlık Genel Müfettişliği” görevleri verilmişti.<sup>79</sup>

Von Düring ile yapılan sözleşme gereğince, kendisi frenginin yoğun yaşandığı yer olan Kastamonu’ya gönderilecek, orada iki yıl görev yapacaktı ve bu sözleşme sonunda kendisine Paşa unvanı da verilecekti. Ayrıca donanımlı elemanlara ihtiyaç olduğu için her yıl altı öğrenciyi yetiştirme şartı da vardı. Düring’in önderliğinde Ankara ve Kastamonu civarında frengi hastalarını muayene etmek üzere on iki hastane kuruldu.<sup>80</sup>

Yoğunlaşmaya başlayan frengi, esnaf arasında da endişe yaratmaktaydı. 1900’de eczacı İbrahim Romana, Babıali’ye gönderdiği istidada bazı esnaflar arasında frengili hastalar olduğunu, bu yüzden sağlık ekipleri tarafından bu kişilerin kontrol edilmesini ve sıhhat şahadetnamelerini almaları isteniyordu.<sup>81</sup> 1908’de ise Üsküdar’a, diğer bölgelerden çalışmaya gelen işçilerin bazılarında frengi olmasından dolayı çalışanlar, belediye tabipleri tarafından ücretsiz muayene yapılmaktaydı.<sup>82</sup>

28 Aralık 1909’da, “İnzibat-ı Sıhhi-i Hususi Nizamnamesi” ile frengi hastanesi adıyla açılan hastanelerin “frengi” adının hoş bulunmadığı düşünülerek, memleket hastanelerine çevrilmesi; memleket hastanelerinde frengi hastaları için ek koğuş ve bölümler yapılması istenmişti. Fakat bu talepler uygulamaya geçmemiştir.<sup>83</sup>

1912’de fuhuşla para kazanmak zorunda olan kadınlara, hem toplum içinde saygınlık kazanabilmeleri hem de frenginin engellemesinde faydalı olacağı düşünülerek iş önerisi sunulmuştu. Harbiye Nezareti’ne sunulan öneride; gerek mahalleler arasında gerek sokaklarda fuhuşla ilgilenen ya da fuhuşa benzer işlerle uğraşan kadınların, dikmiş dikmek üzere askeri elbiseler dikimhanesine başvurmaları istenmişti. Bu sayede hem

<sup>79</sup> Şenel, s. 263.

<sup>80</sup> Fatma Arın Namal, “Ernst Von Düring Paşa’nın (1858-1944), 3 Eylül 1918 Tarihli Münchner Medizinische Wochenschrift’de Yayınlanan “Küçük Asya’da Endemik Sifilis Hakkında Deneyimler” Başlıklı Makalesi Üzerine”, 2. *Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi (10-13 Aralık 2012) Program ve Özetler*, İstanbul 2012, s. 125.

<sup>81</sup> Nuran Yıldırım-Mahmut Gürkan, “Osmanlı Devleti’nde Göğüs Hastalıkları ve Verem”, (Ed.: Muzaffer Metintaş), *Türk Toraks Derneği*, Aves Yayıncılık, İstanbul 2012, ss. 24-25.

<sup>82</sup> Özekmekçi, s. 88.

<sup>83</sup> Başak Ocak, “Hamidiye Etfal Hastanesi’nin Kurucusu İbrahim Paşa’nın Frengi Hakkındaki Layihası”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. XIX, S. 38, 2019, s. 18.

iaşeleri sağlanacak hem de maaş alıp kendilerine toplum tarafından uygun görülen bir hayat yaşama şanslarının olacağı belirtilmişti.<sup>84</sup>

1913'te frenginin İstanbul'da daha da yaygınlaştığı sırada dönemin tacirlerinden Ali El-Katipzadeler'in, maddi durumu kötü olan frengili hastalar için fiyatı epeyce yüksek olan Salvarsan'ı, gureba hastanesine bağışlamıştır. Bunun üzerine Evkaf Nezareti'nin verdiği ilanla; maddi durumu kötü olan frengili hastalar, herhangi bir ücret talep edilmeden sadece cuma günleri ilaçlarını enjekte ettirebiliyorlardı.<sup>85</sup>

Eğitimde de frengiye dikkat çekildiğini hatta Meclis-i Vükela azalarının 25 Temmuz 1915'te Sağır ve Dilsiz Okulu için oluşturduğu nizamnamede; çocukların eğitim alabilmeleri için başvuru şartları arasında frengi vb. emraz-ı sâriye hastalıklarından birini taşımamalarının gerekliliği bildirilmişti.<sup>86</sup>

Hiçbir statü tanımadan herkes tarafından görülen frengi; bir yandan fuhuş yoluyla, diğer yandan erlerden dolayı yayılımı görülse de belli bir kontrolde tutulmaya çalışılıyordu. Fakat I. Dünya Savaşı ile kontrolden çıkmaya başlamıştı. Dr. Saib, 1917'de Paris'te verilen bir konferansta; savaşın ilk on altı ayında üçte bir frengi görülürken, diğer sekiz ayda frenginin iki katına çıktığının belirtildiğini ifade etmiştir.<sup>87</sup> Durum daha da ciddi bir hal alınca frengiye yakalanan erlerin askerliği tehir edilmiş, bazı kışlalarda frengi bölükleri kurularak, hastalığın yayılımı engellenmeye çalışılmıştı.<sup>88</sup>

Dönemin doktorları gazete ve dergilerde frengi ile mücadelede nelerden sakınılması gerektiğini halkın anlayacağı şekilde ifade etmişlerdir. Genel temizlik kurallarından, aşırıya kaçan eğlence mekânlarının frengi için tehlikesinden, nasıl beslenilmesi gerektiğinden bahsetmektedirler. Ayrıca evli olanların umumi kadınlardan uzak durmaları istenmişti. Bu hususların yanı sıra önerilerini din üzerinden yapanlarda

<sup>84</sup> BOA, DH. EUM. THR., 48/36, 25.08.1328/7.10.1912.

<sup>85</sup> Nuran Yıldırım, *Gureba Hastanesi'nden Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi'ne*, Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi, İstanbul 2013, s. 132.

<sup>86</sup> Muzaffer Albayrak-Kevser Şeker, *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayinevi, İstanbul 2014, s. 321.

<sup>87</sup> H. Saib, *Frengilere Hıfzıssıhha*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1920, s. 5.

<sup>88</sup> Bulut, s. 114.

vardı. En önemlisi de frengin ayıp bir hastalık olmadığını gerekçelerle açıklayarak, oluşan algıyı yıkmaya çalışmışlardı.<sup>89</sup>

Halka gazete ve dergilerde frenginin tedavi şekli anlatılırken, gazeteler dışında frengi ile ilgili yazılan eserlerde tanıtılmaktaydı. Örneğin: Türk Yurdu Gazetesi'nde Rıza Nur'un, *Bel Soğukluğuna ve Frengiye Yakalanmamak Çaresi ve Yakalanmış Olanların Tedavisi* adlı çalışması tanıtılırken; gayet sade bir dille herkesin anlayacağı bir üslup ile yazıldığı ifade edilerek, halkın frengi hakkında bilgi edinmesinin kolay olabileceğinin önemi vurgulanmak istenmişti.<sup>90</sup>

Artan fuhuşla frenginin engellenmesinin zorlaştığı, bunun için ciddi önlemler alınması gerektiğine dair yazıların yazıldığını da görmekteyiz. Memalik-i Osmaniye Dergisi'nde Dr. İbrahim; İstanbul'da yüz elli kişilik son sistem bir frengi hastanesi ile buradaki hastaları tedavi etmek, Anadolu ve Rumeli'de frengi olan mahallelere üçer kişiden oluşan sıhhi heyetler gönderilmesi, yapılacak hastanede Salvarsan'ın uygulanması, İstanbul'da frengi doktorlarından oluşan ve gereken tedbirler için İstanbul'da bir komisyon kurulmasını önererek, sürecin sistemli olması gerektiği belirtiliyordu.<sup>91</sup>

Hulusi Behçet'in, Hürriyet-i Fikriye Gazetesi'nde halka sunduğu öneriler ise frengiye yakalanmamak, frengiden kurtulmak ve tedavi olmak için halkın önce frenginin nasıl bir hastalık olduğunu, nasıl sirayet ettiğini ve tedavisinde kullanılacak yöntemlerin bilinmesi üzerinde durmuştur.<sup>92</sup>

1918'de Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye hocalarından Süleyman Numan Paşa çalışmasında; frengili kadınların tedavi edilmedikçe neslin devamında büyük sıkıntılar olacağını bildirmişti. Bunun için frengi mücadelesinde ilk önce yapılacak uygulamaların hastalık hakkında halkı bilgilendirip, ahlaka uygun nasihatlerden önce frengi mikrobuunun izole edilmesi üzerinde durmuştu. Çünkü halkın genelinde fuhuşla sirayet edilen frengiyi, toplum tarafından hoş karşılanmayacağı için gizleme mecburiyeti vardı.

<sup>89</sup> Nuray Demirci-Çağatay Üstün, "Prof. Dr. Hulusi Behçet'in (1889-1948) Frengi Hakkındaki Bir Radyo Konuşması", *Lokman Hekim Journal*, 2013, C. 3, S. 1, s. 57; Celaleddin Muhtar, s. 16.

<sup>90</sup> *Türk Yurdu Gazetesi*, Y: 1, S: 3, 15.10.1327/28.12.1911, s. 87.

<sup>91</sup> *Sırat Müstakim*, s. 235.

<sup>92</sup> Hulusi Behçet, "Memleketimizde Frengi", *Hürriyet-i Fikriye Gazetesi*, 03.03.1330/16.03.1914. s. 8.

Buna bir de tabiplerin insanlığı korumak ve yayılmayı engellemek için aşıladıkları korku eklenince; ortaya çıkan ayıp, sır, korku ve cehalet hastalığın yayılmasına daha çok etken olarak, yapılan tedavinin olumlu olmamasına sebep olmaktaydı.<sup>93</sup>

Süleyman Paşa çalışmasına şunları da eklemiştir: “Diğer hastalıklar neyse frengide odur yani mikroplu bir hastalıktır. Bütün hastalıklar gibi onunda tedavisi vardır. O da iyi olur diğer hastalıklara uğramak nasıl ayıp değilse, frengide öyledir. Frengiye karşı hakiki bir mücadele yapmak istersek, iki usul takip olunmalıdır: Birincisi; hastalıkla ilgili hiçbir belirti göstermeden mikrobu taşıyan gizli frengililerin tedavisi. İkincisi ise frengiye yeni yakalananların tedavi edilmesidir.” Bu hususlar dikkate alındığı sürece frengi ile mücadelede etkili olunacağını anlatmaya çalışmıştır.<sup>94</sup>

During Paşa, 03.06.1918 tarihli Frankfurt A.M. Cemiyeti’nde sunduğu bir konferans bildirisinde, Anadolu’da görülen frengiyi şöyle özetlemiştir:

“...1878/1879 senelerinde Türkiye’de oluşturulan askeri teşkilatta silahaltına çağırılan on iki bin neferden ancak sekiz bin kişi askerlik için uygun görülmüştür. Geriye kalan dört bin asker hastalık gibi sebeplerden iade olunurdu. 1890-1896 yıllarında Haydar Paşa Hastanesi’nin frengi bölümünde idareye başladığım zaman kolera bölümünde bile frengi hastalarının yer aldığını görmüştüm. Çalıştığım süre boyunca iki yüz elli bin kişi muayene ettim. Defterlerime ortalama seksen bin frengili kaydettim. Çıkardığım sonuçlara göre; Anadolu’da masumlar frengisi, ailevi sirayet daha çoktur. Frenginin üçüncü evresinin belirtilerini taşıyan hastalar daha sık görülür. Nerede olursa olsun, bazı kapalı toplumlarda frengi nüfusun dejenerasyona uğramasına sebep olmaktaydı. Çünkü halk bu hastalığa karşı o kadar tedbirsiz, frengiye o kadar alışmıştır ki frengi yarası gibi ehemmiyetsiz bir çıban için hekime gitmek aklından bile geçmezdi. Almanya’da nadir olan eklem frengisi Türkiye’de pek sıktır. Benim en dikkatimi çeken durumlardan biri de frengili hastanın neredeyse yok denecek kadar az tedavi görmesidir. Bir açlık, bir perhiz ile beraber yapılan; bazen zehirlenmelere sebep olan tütsüden başka memlekette hiçbir frengi tedavisi bilinmiyordu. 1905’e kadar nüfusun azalmasının sebebi şüphesiz ki frengidir. Askerlikten dolayı azalan bir erkek

<sup>93</sup> Süleyman Numan, *Verem ve Frengi Hakkında Mütalaat*, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1915, ss. 8-12.

<sup>94</sup> Numan, ss. 8-12.

nüfus mevcuttur ve bunun sebebi frengidir. Türkiye’de bir tane çocuk bulunmayan köyler vardır. Listelerimde bir kadın on iki, on sekiz kere gebelik geçirdiği halde, bir tane bile yaşayan çocukları olmayan aileler var. Haydarpaşa-Eskişehir Demiryolu ile Karadeniz arasında Bolu’dan, İzmit’e kadar uzanan verimli Düzce Ovası; frenginin halkı imha edici tesirine korkunç bir örnektir. Mıntıkanın verimli olması, payitahta yakın olması nedeniyle vaktiyle burada büyük bir nüfus bulunduğu şüphesizdir. Ancak frengi nüfusu o kadar azaltmış ki boşalan yerlere göç eden Çerkez, Kırım Tatarları ve Balkan Müslümanları yerleşmiştir. Nüfusun azalmasına diğer sebep ise birçok köyün ortasına kurulan pazar köyleridir. Köy halkı burada alışveriş yapar, vergilerini verirdi. Fakat pazar gününden başka günlerde derin bir sessizlik vardır. İşte bu gibi Pazar köyler tamamıyla kapanmıştır. Birçok yerde artık dağ köylüleri Pazar köye gitmiyorlardır. Başka bir köyün meydanında ferah ferah yer bulabiliyorlardır. Yani nüfus o kadar azalmıştır.”<sup>95</sup>

Düring Paşa’nın konferansta özellikle frenginin nüfusa etkisini açıklarken aktardıkları biraz mübalağa olmuş olsa da frenginin Anadolu’daki tahribatı açısından önem taşımaktadır.<sup>96</sup>

#### **1.1.4. Frengiye Karşı Uygulanan Yasal Düzenlemeler**

Frengi ile mücadelede en etkili yol, uygulanacak yöntemlerin yasal bir düzen içerisinde yapılmasını gerekli kılıyordu. Çünkü sistemli bir hale gelmeyip herkes tarafından ciddiye alınmadığı sürece, verilen mücadele başarılı olamıyordu. Bunun için de hazırlanan birtakım nizamnameler ile mücadele sistemleştirilmeye çalışılmıştı.

##### **1) Emraz-ı Sâriye Nizamnamesi**

6 Şubat 1879 tarihinde kabul edilen nizamname ile mücadelede yasal düzene geçiş başladı. İlan edilen nizamnameye göre hastalığın yayılmasını önlemek için doktor, memur ve zaptiye görevlilerinin umumhanelerdeki kadınların denetimi ile

<sup>95</sup> Von Düring, “Anadolu’daki Endemik Frengi Hakkında Tetkikat”, (Çev.: Mustafa Hakkı), *Darülfünun Tıp Fakültesi Mecmuası*, C. 6, S. 1, Ağustos 1918, ss. 45-56.

<sup>96</sup> Şenel, s. 264.

muayenelerinin yapılması kararı alındı.<sup>97</sup> 1883 yılında muayenelerinin daha sıkı yapılması için bir tahrirat yayınlandı. Buna göre umumhanelerde çalışan kadınların muayenesi, tedavi masraflarının değerlendirilmesi yer almaktaydı. Ayrıca umumhanelerin sağlık hizmetleri için birer doktor ve gereği kadar belediye çavuşu atanmıştı. Beyoğlu Altıncı Belediye Dairesi'nde haftada bir kez toplanan heyet tarafından kadınların fotoğrafı olup, isminin, evlerinin ve muayene tarihlerinin Türkçe ve Fransızca yazılı olduğu sıhhat defterleri veriliyordu.<sup>98</sup> Böylece umumhanelerde bulunan kadınların düzenli ve disiplinli bir sağlık kontrolü yapılacak, bu kontroller için gereken personel ihtiyacı karşılanacaktı.

## **2) Kastamonu Vilayetinde Teşkil Olunacak Memleket Hastanelerine ve Seyyar Heyet-i Tıbbiyeye Dair Nizamname**

13 Haziran 1910 tarihinde İbrahim Hakkı Paşa Hükûmetinin hazırladığı nizamnamedir.<sup>99</sup> Hastane ile seyyar heyetlerin ayrı ayrı değerlendirildiği iki başlık ile kırk beş maddeden oluşmaktadır.<sup>100</sup> Her ne kadar Kastamonu vilayeti başlığı ile oluşturulmuş olsa da, frengi ile mücadelede bütün vilayetlerin dikkate alma zorunluluğunun olduğu bir nizamnamedir.

Nizamnamenin hastaneler kısmında; Kastamonu vilayeti dâhilinde yarısı frengililere ait olmak üzere elli yataklı, altı adet hastane inşa edilecektir. Hastanelerin sıhhi ve idari hizmetleri “Meclis-i Umur-ı Tıbbiye-i Mülkiye” ve “Sıhhiye-i Umumiye” tarafından düzenlenen nizamname kapsamında yönetilecekti.

Seyyar heyetler kısmında ise sıhhiye müfettişi senenin altı ayını sancak, kaza ve köylerde seyyar bir şekilde geçirecek; seyyar etibbanın görevlerini kontrol etme, muayene defterlerini inceleme ve halkın anlayacağı şekilde konferanslar vererek, kişiler sağlığına kavuşana kadar görevlerini devam ettireceklerdir. Seyyar tabipler arasında muayene kolları oluşturularak; Kastamonu, Bolu, Çankırı ve Sinop sancaklarına

<sup>97</sup> Ocak, *Hamidiye Etfal Hastanesi'nin Kurucusu İbrahim Paşa'nın Frengi Hakkındaki Layihası*, s. 7; Engin Kırılı, “Tanzimat Sonrası Fuhuş Hadisesine Yaklaşımda Yaşanan Değişim”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Ocak 2010, S. 12, s. 49.

<sup>98</sup> İnci Hot, *Sıhhiye Mecmuasına Göre Ülkemizde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele (1913-1996)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001, s. 76.

<sup>99</sup> Çavdar-Karcı, s. 164.

<sup>100</sup> *Düstur*, C. 2, 1910, ss. 32-338.

dağılacaklardı. Seyyar tabipler tarafından dört ay merkez vilayetler, sekiz ay mevcut köyler gezilerek, seyyar tabipler için gerekli teçhizatın eksikliği giderilecektir. Tabiplerin yanında isim, yaş ve ikametlerinin yazıldığı defter dışında diğer hasta kayıtlarının da yazıldığı iki defter bulunacaktır. Aynı zamanda tedavi edilenlere bir varaka verilecektir. Muayene yapılacak köye ulaşıldığında tabipler; kolluk kuvvetleri, imam veya muhtarla birlikte evleri dolaşacak, tespit edilen frengililer seyyar hastanede ücretsiz olarak tedavi edilecektir. Muayene sırasında herhangi bir etnik, yaş ve meslek gibi ayrımlar yapılmadan, bütün halkın muayene edilmesi istenmişti.

Kontrol edilen köylüye muayene olunduğunu gösteren varaka verilecek ve bu varakada, o şahsın frengili olup olmadığı gösterilecektir. Tedaviyi kabul etmeyenler veya ayakta tedavileri kabul olmayanlar en yakın mülki ve askeri hastanelerine nakledileceklerdir.

Merkez vilayette de frengili olanlar ücretsiz tedavi edilecek; özellikle insanlarla temasın daha çok olabileceği meslek grupları sürekli denetimde tutulup, bazılarının işine geçici olarak son verilecekti.

Nizamnamede kullanılan ortak eşyalara da değinilerek; hijyen açısından yapılması gerekenler ve bazı araçların eczanelerden karşılanması istenmiştir.

Evlilik konusunda ise sıhhat varakalara sahip olmayanların imam ve din görevlileri tarafından nikâhları kıyılmayacaktı. Frengili olanların her sene üç ay tedavi edilmek üzere, aradan dört sene geçmedikçe ve tamamen iyileştiği tabip tarafından onaylanmadığı sürece evlenmeleri yasaktı.

### **3) Memleket Hastanelerinin Suret-i İdare ve Vezâifine Dair Talimatname**

1910'da yayınlanan nizamnameye göre kurulacak hastanenin personel ve idari düzenlemesinde birtakım aksaklıkların yaşanması ile 1912 yılında "Memleket Hastanelerinin Suret-i İdare ve Vezâifine Dair Talimatname" çıkarılarak, idari denetim daha düzenli bir hale getirilmişti.

Bu talimatnameye göre kurulacak elli yataklı hastanenin yarısı frengililere aitti. Hastane personelleri, verilecek maaşlar ve genel kurallar belirlenmiş, etik anlayış ile

hastalara müdahale edilmesi istenmişti. Yapılacak görevlerin ve masrafların kontrolü idari ve müfettiş heyetleri tarafından kontrol edilecekti. Her personelin ne koşulda olursa olsun keyfiyetten uzak, vazifelerini yerine getirme mecburiyetleri vardı.<sup>101</sup>

#### **4) Kastamonu Vilayeti ve Bolu Sancağı Frengi Mücadelesi Teşkilat-ı Sıhhiyesi**

Said Halim Paşa Hükûmetinin aracılığıyla 1915'te vilayette giderek genişleyen frengiyi önlemek için hazırlanmıştır.<sup>102</sup> Buna göre sıhhiye müfettişi kontrolünde iki sınıftan oluşarak; on bir hastane, yirmi beş seyyar tabip, yirmi beş sıhhiye memuru görevlendirilecektir. Kurulacak birinci sınıf hastaneler; Zühreviye-Dâhiliye ve Cerrahiye bölümü olarak iki bölümden oluşacaktır. İkinci sınıf hastanelerde sadece Zühreviye ve Dâhiliye kısmı yer alacaktır. Hastane tabipleri ile seyyar tabipler uzmanlık sınavına tabidirler. Seyyar tabipler Müfettişi Umumiye refakatinde görevlerini yapacaklardır. Kastamonu vilayeti ve Bolu sancağında yaşayanlardan evlenmek isteyen kadın ve erkeklerin, birer sağlık varakası alma zorunlulukları vardı. Sağlık varakası olmayan kişiler, tabip ya da seyyar tabiplere muayene olarak sağlık varakasını almak zorundaydılar. Sağlık varakaları seyyar tabip tarafından ücretsiz verilip, geçerlilik süresi bir yıldır. Eğer sağlık varakası olmadan evlenmek isteyen olursa; nikâhları imam tarafından kıyılmayacaktı.<sup>103</sup>

#### **5) Frengi İletine Karşı Mücadele İçin Hususi Teşkilât Olmayan Mahallerde Frengi İletinin Men'-i İntişarına Dair Talimâtname-i Sıhhî**

Hıfzıssıhha şubesinde yapılan uygulamalar sonucunda Emraz-ı Sâriye Nizamnamesinin 64. maddesine göre Osmanlı topraklarında hiçbir yer görmezden gelinmeyerek, frenginin muayene ve tedavisinin her yerde mecburi tutulması istenmişti. Bu hususta oluşturulan talimatnameye göre sıhhiye memurları, ebeler ve dişçiler, esnaf, aile reisleri, köy mahallelerinde bulunan muhtar, imam ve papazların frengi olan kişileri isim, şehir ve ikamet adresleriyle; seyyar tabiplere, hükümet veya belediye tabiplerine bildirme zorunlulukları vardı. Bildirilen kişilerin muayeneleri zorunlu kılınmıştı.

<sup>101</sup> *Sıhhiye Mecmuası*, "Memleket Hastanelerinin Suret İdare ve Vazifelerine Dair Talimatnamedir", Y. 1, S. 2, ss. 98-109.

<sup>102</sup> Çavdar-Karcı, s. 168.

<sup>103</sup> *BOA*, MV., 240/51, 29.07.1333/12.06.1915.

Hastaneye sevk edilenler ise devamlı bir tedaviye tabi olup olmadıkları kontrol edilecekti.

Talimatnamede evlilik hususu üzerinde de durulmuştu. Frengiye yakalanmış kişilerin iyileştiklerini ispat etmek için sıhhiye varakalarını gösterme zorunlulukları vardı. Bu varakaları göstermeyen frengililerin nikâhları kıyılmayacaktı. Fuhuşla ilgilenen kadınlar ise zabita tarafından evde oturma zorunluluğu ile kaydedilecek ve onlara hastalık durumunu gösteren defter verilerek, haftada bir ya da iki kere muayene edileceklerdi. Ayrıca tedavide duruma göre merhem, cıva tedavisi veya Salvarsan kullanımı belirtilmişti. Bu talimatnamenin uygulanması içinse 30.000 liranın gerekli olduğu belirtilmiştir.<sup>104</sup>

Oluşturulan bütün bu nizamname ve talimatnameler, mücadelenin devamlılığında büyük önem taşımaktaydı. Genellikle halk tarafından hem utanılacak bir hastalık olması hem de fazla önemsenmemesinden kaynaklanan vaka sayısındaki artışın engellenmesi hususunda her bir yasal düzenleme önem taşımıştır. Fakat devletin içinde bulunduğu ekonomik zorluk nizamnamelerin uygulanmasında, düzenli olarak maddi desteğin sağlanmasında güçlük yaratıyordu. Bu durumda mücadelenin tam anlamıyla sürdürülememesine sebep olmaktadır.

### 1.1.5. XIX. Yüzyılda Frenginin Görüldüğü Vilayetler

Frengiye karşı ilk olarak İstanbul'da başlatılan mücadele, 1854 Kırım Savaşı'ndan sonra Kastamonu ve Bolu civarında yoğun bir şekilde görülmeye başlaması ile frengi ülke toprakları içinde de salgın halini almaya başlamıştı.<sup>105</sup> Anadolu vilayetlerinin birçoğunda, Balkanlar ve Ortadoğu'da görülmesiyle, hastalığa karşı gerek tıbbi gerek kanuni açıdan önlemlerin alındığı bir süreç içine girilmişti.<sup>106</sup> Ağırılık olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden temin etmeye çalıştığımız bilgiler doğrultusunda vilayetlerde görülen frengi hakkında bilgi verilirken, bazı vilayetler hakkında yeterli bilgi edinemediğimiz için sadece belli başlı vilayetler hakkında bilgi verilmiştir.

<sup>104</sup> *Frengi İletine Karşı Mücadele İçin Hususi Teşkilât Olmayan Mahallerde Frengi İletinin Men'-i İntişarına Dair Talimâtname-i Sıhhi*, ss. 1-3.

<sup>105</sup> Mehmet Evsile, "Cumhuriyet Döneminde Sağlık Hizmetleri (1923-1950)", *Kesit Akademi Dergisi*, Y. 4, S. 13, Mart 2018, s. 14.

<sup>106</sup> Eminalp Malkoç, "Erken Cumhuriyet Döneminde Kucaklaşmayı Unutturan Hastalık Frengiyle Mücadele", *Toplumsal Tarih Dergisi*, S. 296, Ağustos 2018, s. 78.

### 1.1.5.1. Adana Vilayeti

Adana vilayeti coğrafi konumu gereği iklim şartları, yaşanan göçler ve mevsimlik işçilerin şehre giriş-çıkışları ile bulaşıcı hastalıkların her dönem görüldüğü bir yer durumundaydı. Birçok hastalık gibi frengide bölgede ölümlere yol açan bir hastalık olmuştu.

Adana'da frengi ilk olarak 1859'da askerler arasında görülmüştü. Tedavi olup sağlığına kavuşan askerler dışında, mevcut durumda genelevlere giderek hastalığa yakalanmalarına karşılık; genelevlerde çalışan kadınların zaptiyeler tarafından sürekli kontrolü yapılarak, bu tür durumların önüne geçilmeye çalışılmıştı.<sup>107</sup>

1881'de Adana ve Kozan'da yoğunlaşmaya başlayan frengiye karşı gereken tedbirleri almak için Tıbbiye Nezareti'ne gönderilen belgede; bir an önce tedbirlerin alınması, gereken tedavinin yapılması ve bölgeye geçici bir sıhhiye komisyonu gönderilmesi isteniyordu. Yapılması istenen bu taleplere karşılık; 2.000 kuruş maaşla Dr. İstapan Efendi, 1.000 kuruş maaş ile eczacı Mıgırdiç Efendi tayin edilmişti.<sup>108</sup> Ancak bölgede frenginin devam etmesi, frengi hastaları için hastane kurulmasını gerekli kılmıştı. Hastaneler inşa edilene kadar merkez vilayette mevcut bulunan gureba hastanesinde frengililer için bir yer ayrılmadığı sürece, hastalığın önünün alınamayacağı bildirilerek; Karataş, Tarsus ve Adana arasında seyyar hastanelerin kurulması istenmişti.<sup>109</sup>

1900'lerde ise merkez vilayet dışında kazalarda da frenginin mevcut olduğu bilinmektedir. Osmaniye ve Bahçe kazalarında %30'un üzerinde frengili bulunduğu, hastaların tedavi ihtiyacı için bir an önce bölgeye 1.500 kuruş maaşla iki seyyar tabip ve 1.000 kuruş maaşla bir eczacı tayini gerçekleştirilmesi istenmişti. Ayrıca Bahçe, İslâhiye ve Hassa kazalarında frenginin önüne geçebilmek için İslâhiye'de bir frengi hastanesinin inşası talep edilmişti. Hastane olana kadar her türlü tıbbi eksikliğin

<sup>107</sup> Selma Turhan Sarıköse, *XIX. Yüzyılda Çukurova'da Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar*, (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2013, s. 185.

<sup>108</sup> BOA, Y. A. RES., 11/14, 03.06.1298/03.05.1881.

<sup>109</sup> BOA, DH. MKT., 2172/51, 18.10.1316/01.03.1899; BOA, DH. MKT. 2181/50, 11.11.1316/23.03.1899; BOA, DH. MKT., 908/11, 29.08.1322/08.11.1904.

giderilmesi de istenmekteydi. İstenilen talepler ilgili kurumlar tarafından uygun bulunup, her türlü önlemin alınacağı bildirilmişti.<sup>110</sup>

Adana'da frenginin yayılmasında mevsimlik tarım işçileri de oldukça etkiliydi. Hasat zamanı özellikle işçiler Erzurum, Kiği, Diyarbakır ve Palu kazasından gelmekteydi. Tarsus, Karaisalı kazalarında görev yapan seyyar tabip Asım Efendi tarafından oluşturulan istatistiksel cetvelde; 1904'te bölgeye gelen işçilerin %20'sine yakınının frengili olduğunu, mevcut olan belediye hastanesinin yeterli olmadığı gerekçelerle bildirilmişti. Bu yüzden Mersin sancağında yirmi yataklı bir frengi hastanesinin inşa edilmesi ve Tarsus'ta mevcut olan belediye hastanesine yeniden bir koğuş eklenerek, frengili hastaların tedavi edilmesi talep edilmişti.<sup>111</sup>

1906'da Sis ve Kars kazalarında ise frenginin daha yoğun olduğunu görmekteyiz. İlber Ortaylı çalışmasında; Sis Ermenilerinin sosyo-kültür ve ekonomi açısından iyi ancak büyük çoğunluğunun frengi ile muzdarip olduğunu ifade etmektedir. Sis kazasında %50, Kars kazasında ise %30 frengili hastanın bulunduğu, bunların %60'nın esaslı bir tedavi sonucu sağlıklarına kavuştuğu belirtilmektedir.<sup>112</sup>

Mevcut belgelerden 1908'de Silifke'de yirmi yataklı bir frengi hastanesinin inşa edildiğini anlamaktayız. Bağışlarla yapımına başlanan hastane için gereken 100m<sup>3</sup> kerestenin temini de Orman, Maden ve Ziraat Nezareti'nden temin edilerek inşasına başlanılmıştı.<sup>113</sup>

Yapılan hastane ile frenginin önüne geçilmeye çalışılmışsa da, I. Dünya Savaşı ile artan fuhşun etkisi Adana vilayetinde de görülmeye başlamıştı.

Adana'da bazı mahallelerde yapılan fuhuştan dolayı, 1915'te çıkarılan polis nizamnamesinin şartlarına uymayıp, başka bir iş yerine fuhşu meslek edinen hem Gayrimüslim hem de Müslüman kadınların içinde bulunduğu 38 umumi kadına bazı ceza-i işlemler uygulanmıştı. Adliyeye sevk olunan kadınlar, muhakemeleri bitince 11'i

<sup>110</sup> BOA, DH. MKT., 457/30, 16.12.1319/26.03.1902; BOA, DH. MKT., 2534/146, 08.06.1319/14.09.1901.

<sup>111</sup> BOA, DH. MKT., 917/6, 17.10.1322/30.07.1904.

<sup>112</sup> İlber Ortaylı, *Avrupa ve Biz*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (14. Basım), İstanbul 2017, s. 145; BOA, DH. MKT. 1106 /39, 14.06.1324/05.08.1906.

<sup>113</sup> BOA, DH. MKT. 1234/13, 16.01.1326/19.02.1908.

tutuklu, 27'si serbest bırakılmıştı. Serbest bırakılan kadınlar yaşadıkları yerleri tekrardan umumhaneye çevirmeden ya kendi ülkelerine gönderiliyordu ya da toplum tarafından uygun görülen meslekler edinmelerine yardımcı olunuyordu.<sup>114</sup>

### 1.1.5.2. Aydın Vilayeti

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Aydın vilayetinde frengi yoğun bir şekilde devam etmekteydi. Bunun sebepleri arasında İzmir Limanı'nın diğer ülkelerle aktif bağlantısının yanında, fuhşun mevcut olması hastalığın yayılmasında ana unsurdu.<sup>115</sup>

1887'de Saruhan sancağında frenginin yoğun bir şekilde görülmesinden dolayı, hastaların tedavi ve muayenesi için kadın ve erkek olmak üzere iki ayrı hastanenin kurulması istenmişti. Ayrıca 2.000 kuruş maaşla bir doktor ve 1.000 kuruş maaşla eczacı tayini talep edildi.<sup>116</sup>

Özellikle İzmir'de umumhanelerin varlığı, fuhşun ve buna paralel olarak frenginin artmasına sebep oluyordu. İzmir'de kurulan sıhhiye komisyonunun 15 Ekim 1889 tarihli raporunda; hastalığın ana kaynağının fuhuş olduğu bu yüzden umumhanelerin ve orada çalışan kadınların sık sık kontrolü ile frengi hastanesinin bir an önce yapılması istenmekteydi.<sup>117</sup> 26 Ekim 1889'da Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen bildirmede; İzmir'de özellikle Kordon ve etrafındaki bazı mahalleler ile "Hacı Bey Hanı" denilen bir yerde gizli umumhanelerin bulunduğu, Sakızlılar Mahallesi'nde ise 71 umumhane ve 280 umumi kadının mevcut olduğu ifade edilirken, sıhhi önlemlerin acilen alınması üzerinde durulmuştur.<sup>118</sup>

Yoğun görülen fuhuş ile buna paralel artan frenginin önüne geçmek için 1889'da Dr. Marino Kotavali aracılığıyla frengi hastanesi açılmış. Ancak yetersiz

<sup>114</sup> BOA, DH. EUM. MKT., 8/30, 13.11.1311/26.01.1916.

<sup>115</sup> Çavdar- Karcı, s. 161.

<sup>116</sup> BOA, DH. MKT., 1401/25, 29.05.1304/23.02.1887.

<sup>117</sup> Abdullah Martal, "İllet-i Efrenciye (İzmir'de Frengiyle Mücadele)", *Tepekule Tarih Dergisi*, S. 1, İzmir 2000, s. 89.

<sup>118</sup> Çavdar-Karcı, s. 161.

olduğu için kapatılması önerilmişti. Valilik ise daha kapsamlı bir hastane inşa edilene kadar hastanenin kapatılma hususunu askıya almıştı.<sup>119</sup>

1893'te Alaşehir, Eşme ve Sarayköy'ünde Sıhhiye Müfettişi Ali Rıza Efendi tarafından yapılan keşifler sonucu; bölgede var olan frengi için hastane kurulmasının gerekliliği belirtildi. Ancak hastaneler için gerekli ödeneğin yeterli olmaması gerekçesiyle talep olumlu karşılanmamıştı. Bu süreçte özellikle Eşme kazasında artan frengiden dolayı ve Sakızlılar Mahallesi'ndeki frengi hastalarının tedavisi için İzmir'de bir frengi hastanesi inşa edilmesi istendi. Hastane olana kadar da mevcut olan gureba hastanesinde kadın ve erkekler için ayrı koşulların ilavesi talep edildi. Ek bina sorunu ise şehir içinde tehlike arz eden eski cephane yerinin gureba hastanesine ilhakıyla çözümlenmişti.<sup>120</sup>

Bunun dışında Alaşehir ve Sarayköy'ünde altmış yataklı iki adet hastanenin inşasıyla, birer tabip ve eczacı tayini gerçekleştirilecekti. Köylerdeki hastalar içinse iki seyyar tabip ve birer eczacı görevlendirildi.<sup>121</sup>

Alınan sıhhi tedbirlerin yanında hastalığın kaynağı olarak görülen ve yoğunluğu sebebiyle Sakızlılar Mahallesi'ndeki genelevlerde çalışan kadınların, düzenli bir şekilde ve sık sık kontrolleri yapılarak, hastalıkla mücadelenin önüne geçilmeye çalışılmıştı.<sup>122</sup>

Eşref Paşa aracılığıyla 1908'de inşasına önceden başlanılmış frengi hastanesi, İzmir/Tepekule'de Emraz-ı Zühreviye Hastanesi olarak açılmış; burada hem umumhanede çalışan kadınlara hem de frengi hastalarına daha kapsamlı bir tedaviye geçilmişti. Merkez vilayetle sınırlı kalmayarak çevre illerdeki frengili hastaların tedavisi de burada gerçekleştiriliyordu. 1913'ten itibaren hastane adı Eşref Paşa Hastanesi olarak değiştirilmiştir.<sup>123</sup>

<sup>119</sup> Ayşen Müderrisoğlu Esiner-Simge Sarçın, "Frengi Hastalığının İzmir'de Ortaya Çıkışı ve Şehirdeki Umumhaneler", *Turkish Studies*, C. 15, S. 4, 2020, s. 760.

<sup>120</sup> BOA, DH. MKT., 172/48, 16.05.1311/15.11.1893.

<sup>121</sup> BOA, DH. MKT., 172/48, 16.05.1311/25.11.1893; BOA, BEO, 52/3837, 23.01.1310/ 17.08.1892.

<sup>122</sup> Bulut, s. 114.

<sup>123</sup> Başak Ocak, "Osmanlı Dönemi'nde Faaliyetlerini Sürdüren İzmir'deki Gayrimüslim Hastaneleri", *Belgi Dergisi*, C. 2, S. 18, 2019, s. 1608; Başak Ocak, "Emraz-ı Zühreviye Hastanesi'nden Eşrefpaşa Hastanesi'ne", *Kent-Konak Dergisi*, S. 28, Temmuz 2016, s. 64.

1921 yılına kadar hastane bütçesinin artırılması, yapılan ve istenilen ilave binalar ile daha çok hastanın tedavi edilmesi sağlanmıştı. Fakat İzmir’de başlayan Yunan işgali ile 1921’de hastane kapatılarak, dispansere dönüştürülmüştü. 1923’te ise hastaların kabul edildiği ve yağmalanmış tıbbi malzemelerin temini ile tekrardan bir hastaneye dönüştürülmüştür.<sup>124</sup>

### 1.1.5.3. Bitlis Vilayeti

XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin hâkimiyetine giren Bitlis; Doğu Anadolu’da yer alıp, İran ile Kafkasya arasında bir güzergâh olmasından dolayı önemli bir konumda bulunmaktadır.<sup>125</sup> Vilayetin çevresinde bulunan; Erzurum, Diyarbakır, Van ile bunlara yakın; İran, Kafkasya ve Trabzon’da görülen hastalıklar, geçiş noktası olduğu için Bitlis’e de taşınabiliyordu.<sup>126</sup>

Frenginin Bitlis vilayetine hangi sebeplerle geldiği tam olarak bilinmese de coğrafi konumu gereği önemli güzergâhlara geçiş noktasından biri olduğu için buralardan geçen insanların, bulaşıcı hastalıkları beraberinde taşımaları şeklinde yorumlayabiliriz. Yapılan çalışmalar ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde, Bitlis merkezinde frengi hakkında detaylı bir bilgi olmadığı için vilayete bağlı ve frenginin görüldüğü Ahlat kazasındaki süreç ele alınmıştır.

Vilayet kapsamında yer alan Ahlat kazasında frengi ile ilgili ilk kayıtlara 1866’da rastlanılmıştır. Mevcut olan belediye tabiplerinin yeterli gelmemesinden dolayı uzman doktorlar gönderilse de, yeterli maaşı alamadıkları için bu durum tedavilerin aksamasına sebep oluyordu.<sup>127</sup>

Vilayette görülen frengiye karşı tedbirler için sıhhiye müfettişleri tarafından frenginin bölgede ne derece olduğu ve vaka sayılarına dair ayrıntılı bir tıbbi raporun

<sup>124</sup> Mehmet Karayaman, *İzmir’de Sağlık (1920-1938)*, (Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2005, s. 101.

<sup>125</sup> Şeyhmus Bingöl, “Bitlis’te Salgın Hastalıklar ve Koler (XIX. Yüzyılın Sonu-XX. Yüzyılın Başları)”, *Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Bitlis (II. Cilt)*, (Ed.: Mehmet İnaş-Mehmet Demirtaş), Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları, Ankara 2019, s. 483.

<sup>126</sup> Danyal Tekdal, *II. Abdülhamid Döneminde Bitlis Vilayeti (İdarî ve Sosyal Yapı)*, (Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2018, s. 288.

<sup>127</sup> Erdem Yavuz, “Ahlat Kazasında Frengi (XIX. YY. Sonu-XX. YY. Başı)”, *Turkish Studies*, C. 12, S. 26, s. 231.

gönderilmesi istenmişti. Bununla birlikte 1888’de, Bitlis’e kontrol için iki seyyar tabip gönderildi.<sup>128</sup>

Daha sonraki yıllarda frenginin yoğunluğunu sürdürmesi ile hastane talep edilmiş; ama olumlu bir yanıt alınamamıştı. Ödenek sıkıntısı olduğu için bölgede belediye tabibinin eksiliği, bir an önce bu eksikliğin giderilmesi istenmekteydi.<sup>129</sup>

1911’de yapılan yazışmalarda, inşa edilmesi istenilen hastanenin masraflarının belediye gelirlerinden karşılanması yoluna gidilmek istendi; ancak bütçe yetersizliği hastane inşası için uygulamaya geçilmesini engellemekteydi. Bu nedenle mevcut hastanelere 1913 yılında ek olarak frengi hastaları için bir bölüm tahsis edildi. Hastane açılmayan ya da etkin hale getirilemeyen yerlerde ise seyyar hastane kurulması kararlaştırılarak frengi önlenmeye çalışılmıştı.<sup>130</sup>

Bitlisin coğrafi konumu, kışın zor geçmesine sebep olan karasal iklimi, köyler arası mesafenin uzunluğu, belediyenin tabip maaşlarını ödeyememesi, tabiplerin bölgede yaşamak istememesine ya da tayininin gerçekleşmemesine sebep olmaktaydı. Bu yüzden yeterli doktor takviyesi de yapılamıyordu. Tabii bu durum frenginin engellenmesindeki süreci de zorlaştırıyordu.<sup>131</sup>

#### **1.1.5.4. Diyarbakır Vilayeti**

1515’te Osmanlı Devleti’nin hâkimiyetine geçen Diyarbakır; Akdeniz ile Basra Körfezi’ni, Karadeniz ile Mezopotamya’nın birbiri ile bağlantılı olmasını sağlayan, Doğu vilayetleri sayesinde Kafkasya ve İran’a geçişi sağlamaktadır.<sup>132</sup>

Geniş bir alana geçiş noktası olması, savaşlardan dolayı yapılan göçler, asker gönderimleri gibi hareketlilik, hastalıkların görülmesine de sebebiyet vermekteydi.

1896 yılına ait belgede Diyarbakır merkezde frenginin görülmesinden dolayı; frengi ve gureba hastalarının tedavileri için bir hastanenin kurulması istenmiştir.

<sup>128</sup> BOA, DH. MKT. 1449/3, 02.01.1305/20.09.1887; BOA, DH. MKT., 1485/88, 02.06.1305/15.02.1888.

<sup>129</sup> BOA, DH. TMİK.S., 45/4, 04.02.1321/02.05.1903.

<sup>130</sup> BOA, DH. İD., 55/24, 16.05.1329/15.05.1911; BOA, BEO, 4145/310851, 12.03.1331/19.02.1913.

<sup>131</sup> Tekdal, s. 294.

<sup>132</sup> İbrahim Yılmazçelik, “XVIII Yüzyıl ile XIX Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır Eyaletinin İdarî Yapısı ve İdarî Teşkilatlanması”, *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 29, Ankara 1997, s. 217.

Belgede ayrıca hastanenin tesisi ve teferruatı hakkında da bilgi akışı sağlanmıştı. Kırk yataklı inşa edilecek hastanenin masrafı belediye tarafından karşılanacaktı. Hastanenin kurulması düşünülen yer konusunda ise eski sur ve ambarların bulunduğu bölge tahsis edilmiştir.<sup>133</sup>

Vilayet merkezi dışında 1900'lerde, Maden sancağı ve Eğil nahiyesinde mevcut olan frengili hastaların tedavisi için geçici olarak birer seyyar hastanenin kurulması, üç doktor ve üç eczacının tayininin istenmesi ile bu sürece kadar mevcut hastanelerde frengililere ait koşulların oluşturulması Dâhiliye Nezareti'nden talep edilmekteydi.<sup>134</sup>

Genellikle vilayette sıhhi tedbirler kapsamında bir frengi hastanesi kurmak yerine, var olan hastanelere ek koşullar yapılarak frengi bölümleri oluşturulmak istendi. Örneğin: Diyarbakır vilayeti merkezinde mevcut olan hastanedeki kırk yatağın, elliye çıkarılarak hastalar için iki koğuş eklenmesi, maaşları belediyeden karşılanacak seyyar birer doktor ve eczacının gönderilmesi ile sıfırdan bir hastane inşasına gerek kalmayacağı rapor edilmiştir.<sup>135</sup>

#### **1.1.5.5. Edirne Vilayeti**

Selanik vilayeti ile sınır olan Edirne; Gümülcine, Dedeğaç, Gelibolu, Tekirdağ ve Kırkkilise sancakları ile çevriliydi. Coğrafi konumu salgın hastalıklarında görülmesine sebebiyet vermekteydi. 1877-1878 savaşlarıyla başlayan Rumeli ve Kafkas göçleri, Bulgaristan ve Doğu Rumeli ile yapılan hayvan ticareti, demiryoluyla ulaşımın hareketli olması, bulaşıcı hastalıkların bölgede görülmesine açık bir alandı.<sup>136</sup>

Frengi Balkan Harbi sırasında vilayetin tamamında 0,001 civarındayken, I. Dünya Savaşı ile hastalığın sirayet alanı daha da genişlemişti. Vilayet merkezinde umumhaneler devlet kontrolünde olduğu için vaka sayısının artması engelleniyordu.

<sup>133</sup> BOA, ŞD., 1469/2, 17.10.1312/29.12.1896.

<sup>134</sup> BOA, DH. MKT., 2300/49, 29.09.1317/31.01.1900.

<sup>135</sup> BOA, DH. MKT., 2313/146, 03.11.1317/05.03.1900; BOA, DH. MKT., 2599/82, 03.12.1319/13.03.1902.

<sup>136</sup> Başağaoğlu-Uçar-Doğan, s. 265; Tefik Evcı, *Tanzimat Döneminde Edirne (1839-1908)*, (Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019, s. XXVII.

Fakat köylerde bulunan umumhaneler, kontrolden uzak olduğu için frengi sayısı köylerde daha yoğun görülmekteydi.<sup>137</sup>

1912’de Edirne vilayeti dâhilinde görülen frengiye karşı merkez vilayette bir frengi hastanesi kurulması talep edilmişti. Fakat böyle bir inşanın mümkün olmadığı, frengi hastaları için gureba hastanesinin bahçesinde frengi bölümü oluşturulmasının daha uygun olacağı bildirilmişti.<sup>138</sup> Bu durum mevcut sancakları da kapsamaktaydı. Kırkkilise sancağındaki gureba hastanesine frengililer için yirmi kişilik bir bölüm eklenmişti. Hatta 800 kuruş maaşla bir tabip ve 600 kuruş maaşla bir eczacı tayini gerçekleşti. Çorlu ve Vize kazalarında frengili hastaların bir an önce bir yere toplanmaları gerektiği, bu yüzden Kırkkilise’de beşi erkek, ikisi kadınlara mahsus olmak üzere yedi koğuş ve on beş yataklı gureba hastanesi referans alınarak, bölgede bir hastane kurulması istenmekteydi.<sup>139</sup>

Hastaneler dışında hastalığa karşı tutumları önlemek için belediye tabipleri frenginin tedavisi ve tedavi sonrası korunmanın önemini belirten yazılar yazarak, halkı bilinçlendirmekteydi.<sup>140</sup>

Ancak 1910’da yapılan yazışmalar incelendiğinde; hükümetin kurulması istenen frengi hastanesi için gerekli ödeneğinin olmadığını, bu yüzden yeni bir frengi hastanesinin kurulmasının mümkün olamayacağı bildirilerek; gureba hastanesine ek bina yapılarak frengili hastalarının tedavisi yapılmıştı.<sup>141</sup>

#### 1.1.5.6. Erzurum Vilayeti

Sekiz sancaktan oluşan Erzurum vilayeti, 1878’den sonra Erzurum, Erzincan, Bayezid sancakları ile sınırlanmıştı.<sup>142</sup> Frenginin bölgeye gelişi ve yayılışını coğrafi konum üzerinden yorumlarsak; Bayezid sancağının İran sınırına yakınlığı, önemli bir

<sup>137</sup> Aydın Cidan, *Türkiye’nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası Kırkkilise (Kırklareli) Vilayeti Tanıtma-Değerlendirme-Transkripsiyon-Günümüz Türkçesi-Tıpkı Basım*, (Ed.: Kaan Kapan), Kırklareli Belediyesi Yayınları, Kırklareli 2019, s. 42.

<sup>138</sup> BOA, DH. MUİ., 78/64, 05.06.1328/18.09.1912.

<sup>139</sup> BOA, DH. MKT., 478/24, 04.01.1320/13.04.1902.

<sup>140</sup> BOA, DH. MKT., 1604/107, 11.07.1306/13.03.1889.

<sup>141</sup> Ratıp Kazancıgil-Nilüfer Gökçe, “1910 Tarihinde Edirne’de Frengi Hastanesi Açılmasıyla İlgili Belgeler”, *Tıp Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 2005, s. 163.

<sup>142</sup> Esat Aktaş, “Erzurum Vilayetinde 1910 Kolera Salgını ve Etkileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 39, Ağustos 2015, s. 244.

geçiş noktası olması ile Erzurum'un; özellikle göç sırasında Trabzon limanına uğrayarak hastalıkları taşıyanların Trabzon'dan, Erzurum'a geçiş yapabilme ihtimali, Erzincan'ın konum itibarıyla insan ilişkilerinin yoğun yaşandığı yer olmasından dolayı hastalıkların bu topraklarda da görülmesine sebebiyet verdiğini düşünebiliriz.

Üç sancağın bulunduğu geçiş noktalarından dolayı birbirleriyle bağlantılı olarak, kendi içlerinde hastalıkların yayılımında etkiliydiler. Vilayet içinde yaygınlaşmasını ise toplu aktiviteler, frengili olanların kendini ilk etapta gizlemeye çalışıp; ortak eşya kullanımı ile bulaşıcılığını arttırması şeklinde sıralayabiliriz.

Erzurum vilayetinde görülen frenginin sirayetini engellenmek için gereken yerlere doktor, eczacı ve sıhhiye komisyonu gönderilecekti. Oluşturulan sıhhiye komisyonu frenginin seyri hakkında düzenli bir şekilde rapor hazırlayarak, mutasavvıf ve kaymakamlara rapor edecekti.<sup>143</sup>

1886 yılında Erzurum Askeri Hastanesi'nde bulunan hastaların %50'sinin frengili olması dışında merkez vilayette, sancak, kaza ve köylerde yaşayan insanlar arasında da frengi yoğun bir şekilde görülmeye başlamıştı. Oluşturulan seyyar komisyonunun yaptığı tespitler sonucu bölgede hastane, sıhhi kadro ve teçhizatın temin edilmesi için çalışmalar yoğunlaştı.<sup>144</sup> Bunun için vilayet merkezinde ve sancaklar arasında uygun olan üç yerde kadın ve erkek ayrı olarak ikişer daireye bölünmüş bir hastane açılmasına karar verilmişti. Bu hastaneler için üç doktor, üç eczacı ile vilayeti dolaşarak muayene ve tedavi etmek için bir seyyar tabip ve bir eczacı tayini istenmişti. Ayrıca bütün bu süreci kontrol etmek için Erzurum Ordu-yı Hümayun-u Sertabipliğinin riyasetinde askeri tabip, karantina müfettişi gibi sürece uygun yetkililerden oluşturulan bir komisyonun kurulması kararlaştırıldı. Gerek oluşturulan komisyon gerek hastane tabipleri tarafından Tıbbiye-i Mülkiye'ye düzenli olarak rapor gönderilmesi şart konulmuştur. Görev yapan doktorlar için 2.000, eczacılar için 1.000 kuruş maaş ile seyyar tabibe 2.500, seyyar eczacıya ise 1.250 kuruş maaş verilecekti. Buna ek olarak; seyyar tabip ve eczacıların vilayette dolaşacakları mahalleler için yol masrafları

<sup>143</sup> BOA, DH. MKT., 1392/114, 22.04.1304/18.01.1887.

<sup>144</sup> BOA, DH. MKT., 1358/124, 04.11.1303/04.08.1886; BOA, İ. DH., 998/78879, 10.11.1303/10.08.1886.

buldukları mahallelerce karşılanacaktı. Ayrıca durumu ağır olmayanların evde tedavi olma taleplerinin de kabul edilmesi uygun görülmüştü.<sup>145</sup>

Erzurum'da yoğun bir şekilde devam eden frengi 1886'da Bayburt ve Erzincan'da da kendini göstermişti. Bu yüzden hastalığın daha fazla yayılmaması için buralarda kadın ve erkeklere mahsus yapılması kararlaştırılan hastane masraflarına gerekli ödenek oluşturulmuştu. Erzurum merkez vilayet için 42.660 kuruş, Bayburt'ta için 20.515 kuruş ve Erzincan'daki Nisa Hastanesi için 41.554 kuruş tahsisi gerçekleştirilmişti.<sup>146</sup>

Erzurum dâhilinde İspir, Kiskim kazaları ile Tortum nahiyesinde frenginin engellenmesi için ilk olarak 1901'de donanımlı tabip tayini istenmişti. Daha sonraki süreçte emraz-ı efrenciye tabibi tarafından Kiskim merkezinde bir frengi hastanesinin gerekli olduğu Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmişti. Buna cevap olarak; yirmi yataklı bir frengi hastanesinin kurulması uygun görüldü.<sup>147</sup> İspir ve Kiskim kazaları için 700 kuruş maaşla bir tabibin çalışması yeterli olmuyordu. İspir, Kiskim kazaları ve Tortum nahiyesi için oluşturulan komisyonun kararı ile Erzurum Gureba Hastanesi müdürünün ve tabiplerinin değişmemesi, Tıbbiye-i Mülkiye'den doktor talebi, kazalarda otuz beş kişilik birer hastane, ayrıca 1.000 kuruş maaşla bir seyyar tabibin tayini ile frengiyle mücadelede etkili bir yol olacağı bildirilmişti.<sup>148</sup> Aynı zamanda bölgede yaşayanlar, hastalık bitene kadar sağlık personellerinin bölgede bulunmasını talep ediyordu. Bunun için ilave maaş ve harcırahlar ile bölgeye ek personel gönderilmişti.<sup>149</sup>

Erzincan'da 1886 ve 1904 yıllarında frengi yoğun olarak görülmüştür. Frenginin önlenmesi için 1888'de Erzincan'da yapımına başlanan frengi hastanesi, kadın ve erkek koğuşu ayrı olmak üzere toplam yirmi beş yataklı olarak inşa edilmiştir. Her vilayette olduğu gibi nizamname gereği uygulanması gereken sıhhi tedbirler burada da uygulanmaya çalışılmıştı.<sup>150</sup>

<sup>145</sup> BOA, İ. MMS., 84/3653, 07.11.1303/07.08.1886; BOA, MV., 11/97, 29.11.1303/29.08.1886.

<sup>146</sup> BOA, İ. MMS., 91/3862, 07.10.1304/29.06.1887.

<sup>147</sup> BOA, DH. MKT., 898/21, 29.07.1322/09.10.1904.

<sup>148</sup> BOA, DH. MUI., 63/78, 12.04.1328/23.04.1910.

<sup>149</sup> Gül, s. 261.

<sup>150</sup> Gül, ss. 261-262.

### 1.1.5.7. Hüdavendigâr Vilayeti

Hüdavendigâr, idari merkezi Bursa olmak üzere; Ertuğrul, Karahisar-i-Sahip, Karesi, Kütahya ve Sultanönü sancağından oluşmaktaydı.<sup>151</sup> Bursa İpek Yolu üzerinde bulunmasının avantajını yaşarken bir yandan da salgınların bölgeye taşınmasında önemli bir noktaydı. Şehirde gelişen ipek ticareti endüstri ile tarımsal alanların verimliliği bölgede göç hareketliliğinin görülmesine de neden olmaktaydı.<sup>152</sup>

Vilayetin bazı yerlerinde frengi hastalığına yakalananların tedavi masrafları ve memurların maaşları konusunda belediye maliyesinde ödenek sıkıntısı yaşanıyordu. Ayrıca hastaların tedavisi için vilayette frengililere ait bir yer problemi de oluşmaktaydı. Bu yüzden frengililer için Bursa Gureba Hastanesi civarında birtakım ek bina ya da koğuş yapılması, masraflarının belediye dairesinden karşılanması istenmişti.<sup>153</sup>

Vilayete bağlı Domaniç köyünde, 1902'de yaygınlaşmaya başlayan frengiden dolayı hastaları muayene ve tedavi etmek için eksikliği bulunan 2.000 kuruş maaşla bir tabip ve 1.000 kuruş maaşla bir eczacı tayini gerekli görülüyordu. Ayrıca buradaki süreci takip etmek için bir komisyon kurulması talep edilmişti. İnegöl, Domaniç ve harici on dört köyde atanmış seyyar tabiplerin çalışmaları sonucu; üç bin beş yüz frengi hastasının ücretsiz tedavi edilmesiyle, zamanla bu sayının yirmiye düştüğü seyyar tabip Ömer Efendi tarafından bir tahriratla bildirilmişti.<sup>154</sup>

Hüdavendigâr, İnegöl, Bilecik kazaları ve Domaniç nahiyesine birer tabip atanması, nahiyeye bağlı köyler dolaşarak; hastaların isimlerinin kaydedilmesi, hastalıklarının hangi evrede olduğunu gösteren bir defterin tutulması Dâhiliye Nezareti'nce istenmişti.<sup>155</sup>

1903'te Bilecik, Kütahya ve Karahisar sancakları ile bazı kaza ve köylerde frengili hastaların tedavisinde gereken ilaçların masraflarının mahalli belediye

<sup>151</sup> Emre Satıcı, *19. Yüzyılda Hüdavendigâr Eyaleti*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008, s. 246.

<sup>152</sup> Ükkase Kadan, *Hüdavendigâr Vilayetinin Kuruluşu, Teşkilatı ve İdaresi*, (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2002, s. 31.

<sup>153</sup> BOA, DH. MKT., 2177/71, 02.11.1316/14.03.1899.

<sup>154</sup> BOA, DH. MKT., 2591/86, 14.11.1319/22.02.1902; BOA, DH. MKT., 614/79, 18.08.1320/14.07.1902; BOA, DH. MKT., 540/42, 07.04.1320/20.10.1902.

<sup>155</sup> BOA, DH. MKT., 527/83, 16.03.1320/23.06.1902.

tarafından karşılanması talep edildi. Hastaların ayda bir kere muayene olmaları ve esaslı bir tedavi için İnegöl ve Domaniç'te yirmi yataklı bir frengi hastanesinin inşa edilmesinin önemi bildirilmişti. Gediz kazasında ise hem halk hem de askerler arasında yoğunlaşan frengi sebebiyle hastaların özenli ve dikkatli bir şekilde seyyar tabipler tarafından buldukları yerlere en yakın hastanelere gönderilmeleri şart konulmuştu.<sup>156</sup>

Vilayette frengi hastanesi inşa oluncaya kadar Orhaneli kasabasında yer alan medresenin hastane olarak kullanılması ve bunun için gerekli olan 30.000 kuruşluk masrafın vilayet tarafından karşılanması kararlaştırılarak, hastalık önlenmeye çalışılmıştı.<sup>157</sup>

#### 1.1.5.8. Konya Vilayeti

Konya, İçel, Niğde, Isparta, Teke sancaklarından oluşmaktadır. Vilayetin coğrafi özellikleri dışında Antalya'da deniz ticaretinin aktif olması, bölgede salgın hastalıkların yayılmasına sebep olmaktaydı.<sup>158</sup> Frenginin bölgede görülmesinin nedenlerini okuduğumuz çalışmalara endeksli yorumlarsak; bölgede yapılan gizli fuhuş diyebiliriz.

Konya'da frenginin görülmesi iki nedene bağlanmıştı. Askerliğini tamamlayıp dönen askerler ve genelev olmadığı için gizli bir şekilde yapılan fuhuş neden olarak görülmekteydi.<sup>159</sup>

08 Haziran 1868'de Konya ve çevresinde seksen kişide görülüp, yayılmaya başlayan frenginin engellenmesi ve hastaların tedavisi için hızlı bir şekilde vilayette çalışmalar başlatılmıştı. Bunun için ilk olarak hem hastaların tedavisi hem de çocukların aşılması için Dr. Priyonokoski'nin 2.000 kuruş maaş, bir miktar yol masrafı ve gideceği yerlerde ilaç gibi tıbbi eksiklikler için 4.000 kuruşluk masrafının Maliye Nezareti'nden karşılanarak tayini gerçekleştirilmişti.<sup>160</sup>

<sup>156</sup> BOA, DH. MKT., 718/13, 07.03.1321/03.06.1903; BOA, DH. MKT., 878/2, 26.09.1322/04.12.1904.

<sup>157</sup> BOA, DH. İ. UM. EK., 34/54, 27.08.1335/18.06.1917.

<sup>158</sup> Ali Rıza Gönüllü, "Antalya'da Salgın Hastalıklar (1894-1922)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 24, S. 71, 2008, s. 445; Adem Topkaya, *Salnâmelere Göre Konya Vilayeti (Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapı)*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007, s. 26.

<sup>159</sup> Atakan Esen, "Sıhhi-i İçtimai Coğrafya Kitaplarına Göre İç Anadolu'da Görülen Salgın Hastalıklar (1922-1926)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 60, 2017, s. 82.

<sup>160</sup> BOA, A. MKT. MHM., 410/3, 16.02.1285/08.06.1868.

1886'ya kadar seyrek görülen frengi, bu yıldan itibaren tekrar aktifleşmişti. Şehir halkı dışında Burdur Hapishanesi'ndeki mahkûmlar arasında da frengi görülmeye başlamıştı. Bunun için 950 kuruş karşılığında yeni bir oda ya da soyutlanacakları bir bölümün inşa edilmesi talebiyle yaygınlaşmanın önüne geçilmek isteniyordu.<sup>161</sup>

Yedi yıl aradan sonra artan frenginin, vilayette halkın hastalığa yakalanmasına sebep olarak umumi kadınlar sorumlu tutuluyordu. Bu yüzden hem halkın hem de kadınların tedavisi için hastane inşasından önce iki seyyar tabibin tayini istenmişti. Nezaret celilesinden kabul edilen durum sonucu; 100 kuruş maaş ve yol masraflarının karşılanması ile seyyar tabip tayini gerçekleştirilmişti.<sup>162</sup>

1898'de frengi ile esaslı mücadele için merkezde 12.000 kuruşa bir hastane kurulması komisyon tarafından talep edilmekteydi. Ancak belediyenin mali sıkıntıda olmasından dolayı bu konuda bir adım atılamamıştı. Frengililerin sayısının %80'ne ulaşması durumunda hastane konusu yine gündeme geldi. Yapılan görüşmeler sonucu ne yardımları istenen halkta ne de belediye bütçesinde yeterli bir meblağ olmadığı tekrar belirtilmişti.<sup>163</sup> Bunun için hastane inşasından önce Konya Gureba Hastanesi'nde, frengililere özel bir bina yapılması gündeme gelmişti. Buna ek olarak, frengi alanında uzman bir doktorun tayini istendi. Sıhhiye müfettişliğinden verilen cevapta ise bunun yeterli olmadığı tam teçhizatlı bir frengi hastanesinin kurulması ile hastalığın önüne geçilebileceği vurgulanmıştır. Bunun için Isparta sancağında bir frengi hastanesi kurulmasına karar verilerek, hastane için gerekli adımlar atılmıştı.<sup>164</sup>

1914'te Niğde sancağında görülen frenginin nedeni fuhuş olarak görülmüştü. Bunun için fuhşun denetim altında olması veya yasaklanması yönünde talepler bildirilmekteydi. Şehirde umumhane bulunmadığı için kontrolünün yapılması mümkün olmamış ama yasaklanması için kadınların ıslahevlerine gönderilerek, tedavilerinden sonra onlara iş imkânı sağlanması yönünde çalışmalar yapılmıştı.<sup>165</sup>

<sup>161</sup> BOA, DH. MKT., 1373/125, 24.01.1304/23.10.1886.

<sup>162</sup> BOA, DH. MKT., 161/7, 21.04.1311/01.11.1893.

<sup>163</sup> BOA, DH. MKT., 2107/137, 03.05.1316/19.09.1898.

<sup>164</sup> BOA, ŞD., 1759/7, 22.05.1323/25.07.1905; BOA, DH.İD., 47/41, 08.06.1330/17.04.1912.

<sup>165</sup> Esen, s. 79.

### 1.1.5.9. Trabzon Vilayeti

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin önemli bir ticaret merkezi olan Trabzon hem deniz hem de karayolları ile önemli şehirlerle etkileşimde olması ve başka ülkelerden yapılan göçlerin uğrak noktası haline gelmesi, bulaşıcı hastalıkların bölgeye girişini kolaylaştırmaktaydı.<sup>166</sup>

1865 yılına ait bir belgede birçok vilayete gönderilen talimatname Trabzon'a da gönderilmişti. Ancak belgenin oldukça kısa olması vilayetlerin bu talimatname karşısındaki tutumunu belirtmemektedir.<sup>167</sup>

1889'da ise bölgede bulunan frengili hastaların miktarını açıklayan bir rapor istenerek, frenginin yayılmasının engellenmesi için gerekli önlemlerin Trabzon vilayetince alınması kararlaştırılmıştı.<sup>168</sup>

1904'te vilayet dâhilinde frenginin engellenmesi için bir hastane kurulması, seyyar tabip tayini ile merkez vilayet hastanesindeki frengi koğuşuna yüz yatak daha eklenmesi ve Samsun Hastanesi'ne elli yataklık bir frengi koğuşu ilavesi istenmişti. Mevcut olan seyyar tabiplerin maaş ve yol masrafı haricinde ecza eksikliklerinin bedeli olarak 500 kuruşun gönderilmesi Dâhiliye Nezareti'nden istenmekteydi. Kastamonu vilayetinde olduğu gibi Trabzon vilayetinde de şehre gelmek isteyen hastaların, esaslı bir muayeneye tabi tutulmaları şart konulmuştu. Merkez vilayet dışında merkeze bağlı; Ordu, Giresun ve Sürmene kazaları, Yomra nahiyesi, Gümüşhane sancağı dâhilinde Kelkit ve Şiran kazaları ile Yağmurdere nahiyesi ve Canik sancağının Bafra, Çarşamba, Ünye kazalarıyla, Karakuş ve Kavak nahiyesinde frengi yoğun olarak görülmekteydi. Frenginin yoğunlaşmaya başladığı bu yerlerde vilayet hastaneleri olmadığından ve belediye tabibi az olduğundan, ayrıca frengi uzmanı bir tabip olmaması, hasta olanların yalnızca doktora müracaat etmesine sebep oluyordu. Merkez vilayette ise gureba hastanesi on beş kişilik bir koğuştan ibaret olduğu ve Samsun Hastanesi'nin de askerlere tahsis edilmesinden dolayı hastaneler frengi tedavisi için müsait olmuyordu. Bunun için merkez vilayette bir frengi hastanesinin inşası ile memur ve doktor tayini

<sup>166</sup> Özgür Yılmaz, "Trabzon'da Halk Sağlığı ve Sağlık Kurumları (1804-1895)", *Mavi Atlas*, C. 5, S. 1, 2017, s. 172.

<sup>167</sup> BOA, MVL., 714/71, 03.06.1282/28.06.1865.

<sup>168</sup> BOA, DH. MKT., 1493/68, 27.06.1305/08.10.1889.

gerekliliği, vilayet Sıhhiye Müfettişliği'nden bildirilmişti. Bu belgeye cevap olarak; frenginin bir an önce engellenmesi için mevcut olan doktor ve memurların bölge ve limandaki gemileri gezerek; frengili bir hasta varsa bunları deftere kaydetmeleri, tedavileri için doktora müracaat etmeleri zorunlu kılınmıştı. Doktorların frenginin bulunduğu köylere ayda bir kere giderek, muayene etmeleri istenmişti. Bu doktorların yol masraflarının belediye tarafından karşılanması Sıhhiye Müfettişliği'ne bildirildi. Frengi hastanesinin kurulması ve doktor istihdamının bir an önce faaliyete geçmesi için ilgili kurumlara tahrirat gönderildi. Çünkü mevcut olan sahte doktorların verdiği ilaçlarla tedavi olmaya çalışan hastaların önüne bir an önce geçilmesi gerekiyordu.<sup>169</sup>

1909'da ise Trabzon Gureba Hastanesi ve Samsun Hastanesi'ne elli yataklı bir frengi koğuşunun eklenmesi uygun bulunarak, frengi ile mücadelede adım atılmıştı.<sup>170</sup>

Aradan geçen on bir yılda Giresun'da görevli tabibin yaptığı değerlendirmede 1919'da bölgede yaşayanların %20'sinin frengili olduğunu belirtmişti. Trabzon Memleket Hastanesi'nde ise sadece bir bölüm frengili hastalara ayrılmıştı. Bu yüzden hastaların tedavi edilmesinde güçlük yaşanıyordu. Merkez vilayette yaşayan yabancılar içinse durum daha olumluydu. Çünkü Yunan Kızılhaç'ının merkez vilayette sadece Gayrimüslim tebaaya ait seksen yataktan oluşan bir hastane açması ile hastalara ücretsiz tedavi ve ilaç veriliyordu.<sup>171</sup>

#### 1.1.5.10. Basra Vilayeti

“Basra vilayeti, Irak'ın güneyinde, Hamar Gölü'nün güneydoğu ucunda, Şattülarap suyolunun batı kıyısındadır. Basra Körfezi'ne 55, Bağdat'a ise 545 kilometre uzaklıktadır.” Jeopolitik konumu gereği XIX. yüzyılda da önemini koruyan, 1875'te merkeze bağlı bağımsız bir vilayetti.<sup>172</sup> Konumu gereği sürekli geçişlerin sağlandığı önemli bir noktada olması, hastalıkların görülmesine de sebebiyet vermekteydi.

<sup>169</sup> BOA, DH. MKT., 850/50, 26.02.1322/12.05.1904.

<sup>170</sup> BOA, DH. MKT. 2759/1, 13.02.1327/06.03.1909.

<sup>171</sup> Mesut Çapa, *Kızılây (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*, Türkiye Kızılây Derneği Yayınları, Ankara 1989, s. 137.

<sup>172</sup> Selda Kaya Kılıç, “19.Yüzyılda Osmanlı İdaresi Altında Basra Vilayeti ve Körfezine İlişkin Bazı Tespitler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 54, S. 2, 2014, s. 320.

1909'da Basra vilayetinden bildirilen tahriratta gerek halk arasında gerek aşiretlerde frenginin mevcut olduğu hatta %30 civarında olmakla beraber, bunun engellenmesi için şimdiye kadar hiçbir şey yapılmadığı Sıhhiye Müfettişliği'ne bildirilmişti. Frengi hastalığının hızlı bir şekilde yayılmasından dolayı frengi hastanelerinin kurulmasından önce; seyyar tabiplerin istihdam edilerek, ücretsiz tedavi ile hastalara ulaşılması öncelik olarak hedeflenmişti. Bunun için vilayette hastalığın ne boyutta olduğunu araştırmak için iki müfettiş tabip ile yanlarına verilecek binek hayvan ve yol masrafları karşılığında dört seyyar tabibin tayini gerçekleştirilmişti. Tabiplerin yapacağı muayeneler sonucunda ücretsiz vereceği ilaçların bedeli ise hükümet tarafından karşılanacaktı. Aynı zamanda Basra vilayet merkezinde frengi tehdidi için yüz elli yataklı bir frengi hastanesinin inşası, tıbbi araç eksikliklerinin giderilmesi için gereken çalışmaların bir an önce yapılması istenmişti.<sup>173</sup>

#### 1.1.5.11. Manastır Vilayeti

Vardar Irmağı'nın doğusunda, Makedonya'nın güneybatısında bulunan Manastır vilayeti, Balkan yarımadasındaki coğrafi konumu gereği aktif bir liman işlevindeydi. Ayrıca üretim ve tarımsal verimlilik açısından iyi bir ekonomiye sahipti.<sup>174</sup> Vilayetin kozmopolit yapısı, şehirde farklı kültür ve inanışların toplumsal yaşantılarında rahatlık sağlamaktaydı. Savaşlar sonucu yapılan göçler, çalışmak için şehre gelenler arasında görülme ihtimali ile bir şekilde frenginin Manastır vilayetine de geldiğini anlamaktayız.

Serfice ve İlbasan sancakları dâhilinde frengili olanların tedavisi için istihdamına gerekli olan seyyar iki doktorun 4.000 kuruş maaşla vilayeti gezerek sürecin gidişatı hakkında bilgi verilmesi, Manastır vilayetince zorunlu kılınmıştı. Frengi tehdidi için Manastır vilayetine seyyar tabip tayininden sonra kadın ve erkekler için ayrı birer frengi hastanesi kurulması kararlaştırıldı. Ayrıca biri sabit, ikisi seyyar olmak üzere üç adet etüv makinesinin temini istenmiştir. Otuz yataklı bir frengi hastanesinin inşası için 500 kuruş ile tabip ve aşı memuru olmayan Debre, Rekalar, Gramej, Peklin ve Mat kazalarına; maaşları hazineden karşılanmak üzere tabip ve aşı memurlarının

<sup>173</sup> BOA, DH. MUI., 46/15, 05.12.1327/18.12.1909; BOA, DH. İD., 47/7, 14.10.1328/19.10.1910.

<sup>174</sup> Nurullah Karta, "Manastır Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu (1482-1615)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 41, 2015, s. 459.

tayini, İlbasan, Serfice sancaklarına da seyyar bir frengi tabibi ile bir eczacının tayini Sıhhat Umumiye adına istenmişti.<sup>175</sup>

#### 1.1.5.12. Yanya Vilayeti

“Rumeli’deki Osmanlı topraklarının bir bölümünde Yanya vilayeti adıyla teşkil edilmiştir. Güney Arnavutluk’un idari sınırları dâhilinde 1867 yılında vilayet teşkil edilen Yanya, güneyde Yunanistan ile sınırdı.”<sup>176</sup>

Frenginin Osmanlı Devleti’nin birçok vilayetinde görüldüğünü, bunun için kadın ve erkeklere ait ayrı hastane kurulması ile doktor ve eczacı maaşlarının ödenmesi gerektiğine dair bilgi verilen raporda, aynı zamanda 1887’de Yanya vilayetinde hastalığın bulunmadığı belirtilmektedir.<sup>177</sup>

İlerleyen yıllarda vilayetin bazı mahallelerinde görülen frengi için Berat Belediye tabibi Mustafa Efendi 2.000 kuruş maaşla vilayet seyyar tabipliği müfettişliğine tayin edilmişti. Yanya Gureba Hastanesi’nde bütçe sıkıntısı olmasından dolayı hastanenin idaresi tam anlamıyla yürütülememekteydi.<sup>178</sup>

1902’de vilayette artan frengi için Louros ve Berat’ta otuz yataklı bir hastane tesisine ve merkez gureba hastanesinde yüz yirmi yataklı ek bina yapılması istenmişti. Ayrıca 160 kuruş maaşla üç tabip ve 100 kuruş maaşla bir eczacı tayini de talep edilmekteydi. Belediyelerce yaşanan mali sıkıntıdan dolayı hastane binaları ise ahali yardımları ile yapılacaktı.<sup>179</sup> Bu şekilde bölgede frenginin engellenmesi yönünde mücadele verilmiştir.

#### 1.1.5.13. Kastamonu Vilayeti

XIX. yüzyılda frengi mücadelesinin en yoğun yapıldığı yer Kastamonu vilayeti idi. Çünkü diğer vilayetlere göre hastalık burada etkisini daha çok göstererek, nüfusun neredeyse tamamına yayılmıştı.<sup>180</sup> Hastalığın vilayete gelişi ve yayılmasındaki

<sup>175</sup> BOA, DH. MKT., 1287/88, 04.08.1326/1.09.1908; BOA, DHSDHADB, 4/2, 30.02.1328/11.04.1910.

<sup>176</sup> İlkay Erken, “Yanya Vilayetinde Bir Muhacir Kasabası: Louros”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi Enstitüsü Dergisi*, S. 63, Erzurum 2018, s. 558.

<sup>177</sup> BOA, DH. MKT., 1422/70, 02.09.1304/25.05.1887.

<sup>178</sup> BOA, DH. MKT., 22/28, 10.10.1310/27.04.1893; BOA, DH. İD., 47/44, 02.06.1330/19.05.1912.

<sup>179</sup> BOA, DH. MKT., 534/50, 27.03.1320/04.07.1902.

<sup>180</sup> Şenel, s. 260.

etkenler; vilayetten askere alınanların İstanbul'da genelevlerin fazla olduğu Galata ve civarına yerleşmeleri ile fuhuş yoluyla hastalığa yakalanarak memleketlerine taşınmaları en önemli sebeplerden biriydi.<sup>181</sup> Diğer bir sebepte vilayetin liman şehirlerinden fırıncılık yapmak üzere Rusya ve Romanya'ya giden erkeklerin, frengiye yakalandıktan sonra memleketlerine döndüklerinde hastalığı ailelerine taşımasıydı.<sup>182</sup>

1881-1884 yıllarına ait belgelere göre Kastamonu'da frenginin görüldüğü yerler; İnebolu, Taşköprü, Bartın, Ereğli, Azdavay, Cide ve Araç kazaları ile Safranbolu, Düzce, Gerede, Göynük, Tosya, İskilip, Kengri (Çankırı), Çerkeş, Taşköprü, Bolu, İstefan (Ayancık) ve Sinop'tur.<sup>183</sup>

Resmî kaynaklara göre Kastamonu ve çevresinde frengiyle mücadelenin 1860'lı yıllarda başladığı anlaşılmaktadır. Vilayet dâhilinde yaygınlaşan frengiye karşı Kastamonu Vilayeti Valiliği tarafından alınacak tedbirlerle, gerekli tabip ve ilaçların temini Şûrâ-yı Devlet'e bildirilmişti.<sup>184</sup> 1864 yılına ait başka bir belgede; Bolu Sancağı Kaymakamı Tevfik Bey'in gönderdiği yazıda; vilayetin büyük olmasından dolayı merkez ve sancaklarda bulunan belediye tabibi ile frengi uzmanı tabipler bulunmasına rağmen yeterli olmuyordu. Bunun önüne geçebilmek için her kazaya birer tabip ve eczacı tayin edilerek, hastanelerin açılması gerekiyordu.<sup>185</sup>

Kastamonu vilayetine bildiren tedbirlerde; frengiye yakalananların tedavisi için uygun görülen mahallelerde, kadın ve erkekler için ayrı ayrı oluşturulacak hastane inşası, bu hastaneler için gerekli olan araç-gereçler ve gıdaların gereken miktarda tedarik edilmesi, görevlendirilecek tabip için 2.000, eczacı için 1.000 kuruş maaş verilmesi, tabip ve eczacı bulunmayan yerlerin hemen talep etmesi istenmişti.<sup>186</sup>

1879'da Dr. Kemal Efendi'nin kaleme aldığı layihada; Kastamonu ve çevresine sirayet eden frengi hastalığının izolesi için alanında uzman doktorlar, gerekli olan ilaçların temini, var olan eczanenin gerçek bir eczane durumuna getirilmesi ve evde

<sup>181</sup> Çavdar-Karcı, s. 161.

<sup>182</sup> Özekmekçi, s. 88.

<sup>183</sup> BOA, ŞD., 2439/15, 28.03.1298/28.02. 1881; BAO, ŞD., 2474/9, 25.04.1301/23.02.1884.

<sup>184</sup> BOA, ŞD., 1643/38, 20.08.1295/19.08.1878.

<sup>185</sup> Şennur, s. 261; Esat Aktaş, "18 Eylül 1880 Tarihli Bir Layihaya Göre Kastamonu Vilayeti", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 54, Haziran 2015, s. 232.

<sup>186</sup> BOA, DH. MKT., 1401/25, 29.05.1304/23.02.1887.

tedavisi yapılamayan frengililer için gureba hastanesi kurulması, hastane giderlerini, mevcut olan kışlanın gerekli görülen yerlerinin tamir edilmesini Şûrâ-yı Devlet'e bildirerek, mülkiye dairesine verilmesinin talep edildiğini bilmekteyiz.<sup>187</sup>

Vilayette frengili olduğu tespit edilen otuz beş er, Babî'li'ye rapor edilmesiyle 1885'te Meclis-i Mahsus aracılığıyla bir emirname çıkarıldı. Bu emirnameye göre Anadolu'da yaygınlaşmaya başlayan frenginin engellenmesi için alınması gereken tedbirler Kastamonu vilayeti model alınarak açıklanmıştı.<sup>188</sup>

Bunlar dışında Kastamonu'da bulunan umumi kadınların kayıtları tutularak, muayene edilmeleri istenmişti.<sup>189</sup>

Bu emirnameden sonra Kastamonu'nun Safranbolu sancağının Kıran köyünde frengi ve gureba hastanesi inşa edildi. Kurulan hastane sadece kendi sınırları içerisinde kalmayıp çevre kasaba ve şehirlerdeki frengi hastalarına da hizmet etti. Hastane için tabip Kemal Efendi, cerrah Nazmi Efendi ve eczacı Hacı Ali Efendi görevlendirilmişti.<sup>190</sup>

Safranbolu halkı hastalığın şehre gelişini iki açıdan tasvir etmekteydi. Birincisi özellikle İstanbul'a çalışmak için giden erkekler, oradaki genelevlerden hastalığa yakalanarak dönmeleri idi. İkincisi ise Avrupalı öğrencilerin dericiliği öğrenmek için Safranbolu'ya gelmesiyle, o öğrenciler tarafından şehre bırakılan bir hastalık olarak yorumlanmaktaydı.<sup>191</sup>

1888'de Dr. Hüseyin Hulki Bey tarafından, Tarik Gazetesi'nde; devlet bütçesinden frengili olan hastaların tedavilerinde gerekli olan ilaçlar ve aletler için ayrılan ödenek ilan edildi. Ayrıca bunların tutarlarını gösteren pusula ve kullanımını açıklayan bir broşür Kastamonu vilayetine gönderilmişti.<sup>192</sup>

<sup>187</sup> BOA, İ. ŞD., 44/2385, 26.03.1296/20.03.1879; BOA, ŞD., 1643/38, 20.08.1295/19.08.1878.

<sup>188</sup> Çavdar-Karcı, s. 162.

<sup>189</sup> Esen, s. 79.

<sup>190</sup> Esin Kâhya, *Sağlık Kuruluşlarımıza Bir Örnek: Safranbolu'da Frengi Hastanesi (IX. Türk Tarih Kongresi'nden Ayrı Basım)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, ss. 1293-1295.

<sup>191</sup> Uğur Barlas, "Safranbolu Frengi Hastanesi ve Cüzzamlılar Barınağı Hakkında Bir Araştırma Denemesi" *Tıp Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 1993, ss. 143-144.

<sup>192</sup> BOA, DH. MKT., 1536/118, 20.12.1305/28.08.1888.

Frenginin Kastamonu vilayetinde ve diğer vilayetlere sirayetini engellemek için doktor ve seyyar tabipler gönderildi.<sup>193</sup> Bunun için frengi hastası olan kişilerin yaşadığı köy ve mahallelerde; muhtar, imam ve papazların hasta kişilerin isim, şehir ve ikamet adreslerini kaydederek, seyyar tabiplerden birine, seyyar tabibin görev almadığı mevkilerde hükümet ya da belediye tabiplerine, jandarma kumandanına ya da heyet-i ihtiyariye bildirme mecburiyetleri vardı.<sup>194</sup>

Ancak alınmaya çalışılan önlemler bir düzen içerisinde olmayarak, yeterli doktor, eczacı ve tıbbi araçlar bulunmuyordu. Bu yüzden frengi ile mücadelede ve gereken tedbirlerin alınması bakımından sistemli süreç “Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin Emraz-ı Cildiye ve Efrenciye Muallimlerinden” Von Düring'in bölge için görevlendirilmesi ile başladı.<sup>195</sup> Von Düring, yanına aldığı on altı tabip ve iki eczacıdan oluşan sıhhiye ekibi ile at üzerinde 14 kez Anadolu'yu taramış ve gittiği her yerde doktorlara; hastalığı daha nitelikli bir şekilde ortadan kaldırmak için çağın gereklerine uygun eğitici kurslar vermişti.<sup>196</sup>

Anadolu'da çıktığı yolculuklar sonucunda hazırlanan raporda, Kastamonu vilayetinde yaşayanların ortalama %70-80'ninin frengili olduğu, frenginin bölge nüfusunu yok etme seviyesinde olduğunu belirtmişti. 1896'da yapılan ilk tarama sonucunda, hükümetin frengi ile mücadele örgütünü bir an önce kurmasına, Bartın, Bolu, Cide, Düzce ve Kastamonu'da yeni frengi hastanelerinin inşa edilmesine karar verildi.<sup>197</sup>

Hastalığı engellemek için gereken mücadelenin genişletilmesi ve yeni hastanelerin inşası için gereken masraflara karşılık 13.000 lira tahsisi gerçekleşecekti. Düring Paşa merkez vilayete geldiğinde, Vali Enis Paşa aracılığıyla bir komisyon oluşturulmuştu. Bu komisyon hemen görevlerine başlayarak, hastanelerin inşasına başlanmıştı. Düring Paşa bu süreci yakından takip ederek, yaz-kış demeden vilayetin her yerine giderek gözlem yaptı. Bu süreçte ortaya çıkan masrafların herhangi bir

<sup>193</sup> BOA, DH. MKT., 2087/47. 19.07.1315/14.12.1897.

<sup>194</sup> *Sıhhiye Mecmuası*, Y. 1, S. 2, ss. 1-2.

<sup>195</sup> BOA, İ. HUS., 47/6, 02.12.1313/15.05.1896; *Kastamonu Vilayeti Gazetesi*, 12.04.1316/30.08.1898.

<sup>196</sup> Çalık-Tepekaya, s. 212.

<sup>197</sup> Çavdar-Karcı, ss. 162-163.

aksaklığa uğramaması için Defterdar Ali Rıza Efendi’de bu hususla titiz bir şekilde ilgilenmeye başlamıştı.<sup>198</sup>

Gözlemleyip not aldığı raporlar sonucunda Von Düring Paşa tarafından 1897’de “Kastamonu Vilayeti ve Bolu Sancağı Frengi Mücadelesi Teşkilat-ı Sıhhiyesi” hazırlandı.<sup>199</sup> Buna göre köylerde seyyar doktorlar bulundurma ve hastaların tedavisinde basit yöntemlerin kullanılması istenmişti.<sup>200</sup> Aynı zamanda geleneksel tedavi usulünden vazgeçilerek, modern çağın gereklerine göre tedavilerin uygulanmasını önermişti.<sup>201</sup>

Von Düring; Bartın, Bolu, Cide, Düzce ve Kastamonu’da yapılacak frengi hastanelerinin inşası ile gereken raporların tutulması, hastane için verilecek ödenekle; hastaların ücretsiz muayene edilmesi ve ilaçlar verilmesi, memurların liyakatli olması, yapılacak frengi hastaneleri için gereken meblağının düzenli olarak ödenerek, inşaatların bir an önce bitirilmesinin denetlenmesi gibi kontrolleri yapmak üzere vilayette iki yıl kalması şartıyla 1896 yılında görevlendirildi.<sup>202</sup>

Vilayette görülen frengi ile mücadelede en önemli adımlar frengi hastanelerinin açılmasıydı. 1881 yılında Kastamonu ve İnebolu’da başlayıp, 1884’te İnebolu’da kadınlar ve erkekler için iki ayrı hastane inşa edildi. 1887’de Safranbolu’da ve Sinop’ta, 1898 yılında Bolu Frengi Hastanesi ve Dere kasabasında kadın-erkek belediye hastaneleri kurulmaya başlanmıştı.<sup>203</sup>

Frengi illetinin tedavisi için tesis ve inşası gereken hastanenin; çamaşır, gasil, muayene, karantinahane, mutfak dışında koğuşlar köşesiz, her tarafının yağlı boya ile boyanması, üst katta ameliyathane kurulmasıyla beraber her katta birer banyo bulundurmak ve odalara ayrılması, olması gereken hastane düzeni olarak belirtiliyordu.<sup>204</sup>

<sup>198</sup> *Kastamonu Vilayet Gazetesi*, 18.11.1319/26.02.1902.

<sup>199</sup> Yıldırım, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, s. 1330.

<sup>200</sup> Ahmet Şerif, *Anadolu’da Tanin*, (Haz.; Mehmed Çetin Börekçi), C. I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s. 420.

<sup>201</sup> Yıldırım, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, s. 1330.

<sup>202</sup> *BOA, BEO*, 2330/15, 07.12.1317/08.04.1900; *BOA, İ. HUS.*, 85/95, 29.08.1318/22.12.1900.

<sup>203</sup> *BOA, Y. PRK. NM.*, D: 45, G: 43; *BOA, ŞD.*, 2491/8, 21.06.1302/07.04.1885; *BOA, ŞD.*, 1433/25, 27.10.1304/19.06.1887; *BOA, DH. MKT.*, 1447/66, 27.12.1304/16.09.1887; *BOA, MV.*, 22/78, 17.11.1304/07.08.1887; *BOA, ŞD.*, 639/46, 03.01.1316/24.05.1898.

<sup>204</sup> *BOA, DH. MKT.*, 2331/83, 14.12.1317/15.04.1900.

Arşiv kaynaklarında hastanelerin ve gönderilen doktorların ödenekleri konusunda zaman zaman sıkıntıların çekildiğini görmekteyiz. 1898 yılına ait belgede, hastalığın yayılmasını engellemek ve hastaların tedavisi için buyurulan emir gereğince vilayete heyet-i tıbbiyeden gönderilen uzmanlar için bir ödenek oluşturulması, bunun için tıbbiye nezaretince dâhiliye bütçesi oluşturularak, diğer memurların isim ve maaş miktarlarını açıklayan defterin Dâhiliye Nezareti'ne gönderilmesi istenmekteydi.<sup>205</sup>

1899 yılına ait belgede ise Kastamonu Frengi Hastanesi'nde görev yapanların maaşlarının ödenmediği, bir an önce ödenmesinin gerekliliği talep edilmekteydi.<sup>206</sup> 1902'de During Paşa,<sup>207</sup> frengi hastaneleri ödeneklerinin zamanında ödenmeyerek, hastane inşasında gerekli tahsisatın geciktirilmesi nedeniyle yaşanan güçlüklerin frenginin yayılmasında etken olabileceğini bildirmişti.<sup>208</sup>

Vilayetin her noktasında frengi mücadelesinin devam ettirilmesini sağlayan ve mücadelenin kemik kadrosunu oluşturan seyyar sıhhiye heyetleri olmuştur. Hastanelere uzak mahalle ve köyler, seyyar sıhhiye heyetleri tarafından dikkatlice taranarak, hastalar muayene edilmiş; ayakta veya evlerinde tedavi edilen hastalar dışında, durumu ağır olanlar hastanelere sevk edilmiştir.<sup>209</sup>

1910 yılına ait belgede vilayete sıhhiye müfettişi gönderilmiş, tabip ve eczacı bulunmayan kazalara sıhhiye memurları atanmıştır.<sup>210</sup> Frengi ile mücadelede etkin rolü olan seyyar tabipler, Balkan Savaşları'nın başlamasıyla görevlerinden alınarak, askere alınmışlardı. Savaş bitip terhis olan doktorlar görevlerine döndüklerinde mücadeleyi devam ettirmişlerdi. Fakat I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla sürdürülen mücadele

<sup>205</sup> BOA, MV., 91/12. 14.08.1314/18/01.1897.

<sup>206</sup> BOA, İ. HUS., 75/169, 22.02.1317/7.07.1899.

<sup>207</sup> 1902 tarihli arşiv belgesinde During Paşa'nın işini önemseyerek yapmadığı ve rüşvet aldığı ile ilgili iddialar ortaya atılarak, devletin bu konu üzerinde araştırmalar yapacağı bildirilmekteydi. Hem maddi sıkıntı hem de hakkındaki iddialar During Paşa'nın görevini bırakmasının sebeplerinden olmuştur. Sultan II. Abdülhamit tarafından frengiyle mücadele için yaptığı çalışmalarından dolayı kendisine Mirimiranlık rütbesi verildi. 1902'de Kiel'de kurulan dermatoloji kürsüsüne davet edilen During Paşa, Türkiye'den ayrılmıştır. BOA, DH. MKT., 2586/32, 2.11.1319/10.02.1902; Yıldırım, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, s. 1330.

<sup>208</sup> Rüya Kılıç, "Türkiye'de Frenginin Tarihi", *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, S. 38, 2014, s. 294.

<sup>209</sup> Şenel, s. 268.

<sup>210</sup> BOA, BEO., 3718/278786, 01.03.1328/13.03.1910.

yarıda kalarak, doktorlar temelli askere alınmışlardı. Bu yüzden bütün sorumluluk hastanelerin üzerine kalmıştı.<sup>211</sup>

Meclis-i Mebusan üyesi Nazarat Dagavaryan, 15 Mayıs 1911'de frenginin en fazla Kastamonu vilayetinde tesir ettiğini, kurulan on altı müessesenin bile frengiden ciddi oranda etkilendiğini belirtirken; eğer burada uygulanan tedavi tarzı değiştirilmezse, frenginin bütün coğrafyada etkisini sürdüreceğini ifade etmişti.<sup>212</sup>

Kastamonu Mebusu Ahmet Mahir Efendi, "İstanbul ile teması olan sahil şeridindeki şehirlerde frenginin görülmesi hoş görülecek bir şey değildir. Kötü bir halde bulunan bir adam, frengiye müptela olduğu anlaşılınca geciktiriliyor. Sonraya bırakılıyor. Bu şekilde %10-%20 miktarında asker, memleketinde hastalığın artık ölümcül evrelerine gelmiş bir şekilde kalıyor. Devlet ciddi önlemler almazsa askeri kuvvetlerin yarım yarım azaldığını görecektir." şeklinde görüşlerini Meclis-i Mebusan'da ifade etmişti.<sup>213</sup>

Dr. Esat Bey, Almanya'dan getirilen Dr. Düring'in yaptığı programın yirmi yıl uygulandığı; ancak istenilene ulaşılamadığını ifade etmiştir. Konuşmasının devamında: "Bu uygulamalar sonucunda frengi, Kastamonu'da azalmışsa da tam olarak ortadan kalkmadı. Hâlbuki böyle ciddi tedbirlerle beş sene bile frenginin dayanmaması lazımdı. Bu durumun sebebi şudur: Alınan tedbirlerin eksikliği ve bu eksikliklerin giderilmesi için Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye'yi dikkate alarak bir nizamname yapıldı; ancak bu nizamnamenin uygulanması için 20.000.000 lazımdır. O 2,5 milyon kuruşun, 1,5 milyonu bütçede mevcut olmasından ve 900.000'ni noksan olmasından dolayı maalesef bu nizamname bir buçuk seneden beri tatbik olunamıyor. Eğer bu eksiklik tamamlanırsa beş sene içinde hastalıktan eser kalmaz." diyerek, hastalığın engellenmesi konusunda gerekli ödeneklerin karşılanmasının önemini vurgulamıştır.<sup>214</sup>

Hastalığın temel nedeni olarak görülen fuhuş konusunda ise Kastamonu Valiliği 23 Şubat 1911 tarihinde Dâhiliye Nezaretine gönderdiği belgede, fuhuş ile mücadelede

<sup>211</sup> Kemal, *Türkiye'nin Sıhhi İctimaî Coğrafyası: Kastamonu Vilayeti*, Ögüd Matbaası, Ankara 1338, s. 103.

<sup>212</sup> *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi*, D. 1, C. 6, İctima: 3, 05.05.1327/18.05.1911. s. 678.

<sup>213</sup> *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi*, D. 1, C. 6, İctima: 3, 05.05.1327/18.05.1911. s. 711.

<sup>214</sup> *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi*, D. 1, C. 6, İctima: 3, 07.05.1327/20.05.1911. s. 691.

köy imamaları, muhtarlar ve jandarma ekipleriyle usulüne uygun bir şekilde meskenlere müdahale edileceği bildirilmişti.<sup>215</sup> Bolu Livası İdare Meclisi ise bedenini para kazanmak için araç olarak kullanan kadınların tecrithane ya da ıslah evinde bekletilmeleri yöntemini uyguladı. Örneğin “1914 yılı ocak ayında Fatma ve Mübeşşire adlı iki fahişe, işeleri belediyeden karşılanmak üzere Eyüp oğlu İsmail’in evinde tecride alınmışlardır.”<sup>216</sup>

Frengi nizamnamesinin gereğince uygulanmadığı, bunun için Şûrâ-yı Devlet’in inceleme başlattığı genelevlerdeki kadınların, her memlekette muayenesinin yapılması ile frenginin önüne geçilebileceği düşünülmüştü.<sup>217</sup>

1914’te yürürlüğe giren “Kastamonu Vilayeti ve Bolu Sancağı Frengi Mücadelesi Teşkilat-ı Sıhhiye Nizamnamesi” ile “Teşkilat-ı Mahsusa-ı Seyyare” kadrosunun konu ile ilgili çalışmaları, bölgede mevcut olan salgın hastalıkların engellenmesinde başarı sağladı. Dr. Mithat Bey, Bolu Sultani Mektebi’nde, halkın anlayabileceği düzeyde eğitim toplantıları düzenleyerek, Bolu’daki hastanelerin ıslahı, tıbbi araç-gereç bakımından geliştirilmesi doğrultusunda da önemli hizmetleri olmuştur.<sup>218</sup> Fakat başlayan savaşlar dolayısıyla bir süre duraksayan mücadele sırasında frengi daha çok yaygınlaşmıştı. Bu yüzden devlet yetkilileri, hastanelerde bulunan frengili hastaların durumunu öğrenmek için vilayetlerden düzenli bir şekilde bilgi istiyordu.

Örneğin; 1916’da sancak dâhilinde mevcut olan hastanelere yıllık kabul edilen ve polikliniğe müracaat eden hastaların yüzde kaç frengili olduğunu ve bunlardan birinci, ikinci, üçüncü evrelerin senede ne oranda olduğunu hızlıca bildirilmesi istenmişti.<sup>219</sup>

<sup>215</sup> Temel, *Atatürk Döneminde Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadele*, Nehir Yayınları, İstanbul 2008, s. 29.

<sup>216</sup> Temel, *Türkler*, s. 170.

<sup>217</sup> BOA, DH. İD., 46/82, 16.05.1331/23.04.1913.

<sup>218</sup> Mehmet Tunçkol, “Ahmet Mithat Altıok (1884-1962): Mithat Altıok’un Bursa ve Bolu Günleri, Ermeni İddiaları”, *Mudurnulular Derneği Bülteni*, S. 10, Kasım 2017, s. 98.

<sup>219</sup> *Muharrerat-ı Umumiye-i Sıhhiye Mecmuası*, Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi, İstanbul 1330, ss. 25-26.

1916'da Kastamonu Frengi Teşkilatı kapsamında Ayancık, Bartın, Bolu, Boyabat, Cide, Çankırı, Ereğli, İnebolu, Kastamonu, Safranbolu ve Sinop Hastaneleri hizmet veren hastaneler olmuştur.<sup>220</sup>

1920 yılında sıhhiye vekâletince oluşturulan nizamnamede Kastamonu Bolu Frengi Teşkilatı Genel Müfettişliğinin ilgası gerçekleşti. Buna göre hastane ve seyyar memurların idari ve fenni işleri sancağın sıhhiye müdürlüğüne devredildi. Müfettiş umumilik muhasebe memuru, merkez muhasebesine görevlendirildi. Ayrıca teşkilat dâhilinde hastanelerde yürütülen frengiyle mücadele çalışmalarını yılda iki kez sağlık müfettişleri denetlemek zorundaydı.<sup>221</sup> Müfettişliğin kaldırılmasından sonra sadece Kastamonu ve Bolu'dan ibaret olan merkezlere müstakil livalar Çankırı, Sinop ve Zonguldak'ta eklenmişti. Memleket İdare-i Sıhhiyesi, Kastamonu'ya Ali Kemal Bey, Sinop'a Said Bey, Bolu'ya İrfan Bey gibi hastanelerden yetişmiş önemli doktorları atamıştı.<sup>222</sup>

Kabul edilen “Frenginin Men-i Sirayet ve İntişarının Tahdidi” kanunuyla mücadele etmenin yöntemleri belirlendi.<sup>223</sup> Bu kanunla, 1921 yılında Kastamonu Vilayeti ve Bolu Sancağı Frengi Mücadelesi Teşkilat-ı Sıhhiyesi yürürlükten kaldırılmış oldu. Ayancık, Bartın ve Boyabat'ta bulunan frengi hastanelerinin dispansere, sair hastaneler ise devlet hastanesine dönüştürüldü.<sup>224</sup>

Frenginin engellenmesi için başlatılan mücadele dikkate alınarak, 1920-1921 yıllarında frenginin kontrol altına alınmasıyla bölgede frengili vaka sayısının seyrekleştiği belirtilmiştir.<sup>225</sup>

Osmanlı Devleti'nde vilayetlerin neredeyse hepsinde görülen frenginin etkeninin askerler olmasının yanında en çok fuşun, özellikle gizli fuşun kontrol altına alınmadığı sürece frenginin yaygınlaşacağı belirtilmişti. Vilayetlerde genel olarak sıhhi

<sup>220</sup> Hot, *Ülkemizde Frengi Hastalığı ile Mücadele*, s. 39.

<sup>221</sup> Temel, *Atatürk Döneminde Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadele*, s. 31; *Açıksöz Gazetesi*, 18.08.1336/18.10.1920, s. 1.

<sup>222</sup> *Açıksöz Gazetesi*, 21.08.1336/21.10.1920, s. 2.

<sup>223</sup> Mehmet Temel, “İrade-i Milliye Gazetesi'ndeki Sağlıkla İlgili Haber, İlan ve Yazılar”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 14, Aralık 2017, s. 5.

<sup>224</sup> Yıldırım, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, s. 1330.

<sup>225</sup> Ahmet Özdiç, “Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Frengi: 1916-1925 Yılları Arası Salnamelerde Bolu Sancağı Örneği”, *Abant Tıp Dergisi*, C. 9, S. 1, Bolu 2020, ss. 16-17.

komisyon, seyyar tabip ve eczacı, hastanelerde düşük maaş alan tabipler yerine daha yüksek miktarda maaş alması gereken tabiplerin hastanelerde görev yapması istenmiştir. Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik zorluk, bazı vilayetlerde frengi hastanesinin kurulmasını da engellemiştir. Bunun için var olan hastanelerde ek pavyonlar yapılarak, frengi hasta sayısını en aza indirmeye çalışmışlardır.

### **1.1.6. I. Dünya Savaşı'nda Frengiye Karşı Anadolu'da Uygulanan Tedavi Yöntemleri**

I. Dünya Savaşı ile daha çok yayılan hastalık için hiçbir önlem almayanlar, Anadolu'nun hemen hemen her yerinden gelip geçtiler ve en ücra köşelerde bile frenginin görülmesine sebep oldular. Diğer yandan cephelerde bulunan askerler fuhuş yoluyla frengiye yakalanarak, hiçbir muayene ve kontrole tabi tutulmaksızın terhis edildiler. Bu durum ise frenginin artık kontrol edilememesine sebep olmuştu. Yoğun yaşanan frengiye karşı doktorlar oldukça önemliydi. Genellikle alanında uzman olan doktorlar mücadele etmesine rağmen yeterli olmuyordu. Bunun için uzman olmayan doktorların da mücadeleye katılması istenmişti.<sup>226</sup>

Yayılan frenginin engellenmesi için yapılan yasal düzenlemelere paralel olarak, hasta kişilerin esaslı tedavileri de önemli bir süreçti. Frenginin kişiler üzerinde saklanacak bir hastalık olması, kişilerin hastalığı ölümcül belirtilerinin görülmesine kadar saklamasına ya da tek bir muayene ve ilaç alımı ile kendini iyi hissetme düşüncesiyle, tedaviyi aksatmasına sebep olduğu görülmekteydi.

Hastalığın tedavi yöntemlerinde hastaya sıkı bir perhiz listesi verilmekteydi. Bu perhize göre; kırk gün sadece kuru ekmek ile beslenmek, yağsız suda pişmiş yemekler ile badem, ceviz, incir, kuru üzümle beslenmeleri isteniyordu. Cıva tedavisi süresince kişinin ishal olmasına sebep olacak meyve, bal, meyve şarabı, dondurma, çay, kahve ve bira gibi yiyecek ve içeceklerin tüketilmesi yasaktı.<sup>227</sup>

<sup>226</sup> Mustafa Fahri-Tevfik İsmail, *Frengi Teşhis ve Tedavisi*, Mektebi Tıbbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul 1920, ss. 7-8.

<sup>227</sup> Karakoç, ss. 10-11.

Dr. Paul Ehrlich'in Salvarsan'ı keşfi ile Avrupa'da ilaç hakkındaki gelişmeleri doktorların da dikkatlice takip etmesi istenmekteydi.<sup>228</sup> Tüm dünyada kullanımı yaygınlaşmaya başlayan Salvarsan, Anadolu'da da uygulanmaya başlamıştı. Bunun yanında cıva, iyot, potasyum da tedavi esnasında kullanılmaya devam etmişti.<sup>229</sup>

Frengi tedavisinde ilaçlı tedavi süresince belli başlı ilaçlar ve talimatlar vardı. Cıva merhemi ile tedavi görenlere genellikle iki aylık tedavi verilmekteydi. Cıva merhemine başlamadan hastalar, önce kollarını ve bacaklarını sabun, kese veya hamama giderek umumi bir temizlik yapmaktaydı. Saf cıva merhemini kullanan hastalar, tedavi bitiminde hamama gönderilerek, istirahate geçiyordu. İkinci tedavi yöntemi ise cıvanın enjekte edilmesiydi. Bu süreçte de hasta bir buçuk ay her beş günde bir cıva enjekte ettirmekteydi. Süresi dolunca on beş gün istirahatten sonra tekrar aynı tedaviye başlanıyordu. Üçüncü tedavi ise Salvarsan ile saf cıvanın enjekte edilmesiydi. Burada da ilaçların dozları sekiz günde bir düşürülerek, hastaya uygulanmaktaydı.<sup>230</sup>

Çocuklarda frengi tedavisi ise cıva merhemi ile oluyordu. Yirmi gün kullanılan merheme bir aylık ara verildikten sonra tekrar aynı tedaviye başlanıyordu.<sup>231</sup>

Orduda tedavi yöntemini incelediğimizde; ordu içinde bulunan frengili hastaların ve hastalığın sirayetini engellemek, hasta olanların ilişkisini kesmek üzerine bir uygulama yapılmıyordu. Bunun için belli hususlar belirlenmişti. Bunlar:

Her frengili hastaya oluşturulacak tedavi talimatnamesinden birer nüsha vermek. Görevli doktor, her muayene esnasında hastadan bu talimatnameyi isteyecek ve her iğne tedavisinde hastanın frengi defterine yaptığı iğnenin tarihini yazıp, imza atacaktı. Hasta ordudan terhis edilirken, talimatname elinden alınmayacak ve mutlaka memleket tabibine müracaat ederek, tedavisinde devamlılık sağlanacaktı. Memleket

<sup>228</sup> *Sırat Müstakim*, s. 235.

<sup>229</sup> Nuri Osman, *Frengi Hastalığı ve Korunma Çareleri*, Şems Matbaası, Samsun 1919, s. 20.

<sup>230</sup> *Frengi İletine Karşı Mücadele İçin Hususi Teşkilât Olmayan Mahallerde Frengi İletinin Men'-i İntişarına Dair Talimâtname-i Sıhhî*, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul 1915, ss. 5-6.

<sup>231</sup> Osman, s. 24.

tabibi orduda yapılmış tedavi derecesini hastanın sağlık durumuna göre uygulayacaktı.<sup>232</sup>

Frengili hastalar, doktorlar tarafından dört kısım üzerinde tasnif edilmişlerdi:

□ Sakin, yerleşik, kendi halinde, bilinçli olan hastalar. Bunlar; frenginin tehlikelerinin farkında olup, kendi isteğiyle bu hastalıktan kurtulmak için her koşulda hazır olan ve doktorun vazifesini kolaylaştıran hastalardır.

□ Frengiyi büyük bir önemi olmayan, bu yüzden ciddiye almayan hastalar. Bu hastalar hem kendisi hem de başkaları için tehlikelidir. Çünkü frenginin bulaşıcılığıyla, hasta sayısının artmasında birincil etken olurlar.

□ İlk başta hastalığı ciddiye almayıp, ileride hastalığının en ciddi ve tahrip edici etkilerini görüp, geç kaldığı için pişman olanlar.

□ Frenginin ölümcül evresi ile savaştan kişiler.<sup>233</sup>

Doktorların yaptığı bu tasnif, bize halkın frengiye karşı tutumu ve yayılmasındaki faktörünü de açıklamaktadır.

Hastaları tedavi ederken doktorlarında dikkatli davranılması istenmiştir. Frengi teşhisi konulan bir hastanın bu durumu alıştıırılarak söylenmeliydi. Çünkü bazı hastalar bu hastalıktan kurtulmak için kendilerine zarar verebiliyordu. Onun için doktorların tedavi ve tedbirleri dikkatlice anlatması isteniyordu.<sup>234</sup>

Frengi teşhisi konulan erler ise tedavi edildikten sonra tekrar birliklerine gönderilmesi istenmişti. Ancak bu karar tam olarak yerine getirilmiyordu.<sup>235</sup>

Sihhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâlet'ine tabi hastanelerle, dispanserler ve tabipler ile hükümet tabiplerinin frengili hastalara uygulayacakları tedavi usulleri, ultra

<sup>232</sup> *Orduda Frengi Tedavisi Hakkında Talimatname ve Frengi Tedavi Defteri*, Harbiye Nezareti Sihhiye Dairesi, İstanbul 1920, s. 3.

<sup>233</sup> H. Saib, *Frengilere Hıfzıssıhha*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1920, ss. 37-38.

<sup>234</sup> Kvshe, *Frengi İllatinin Tedavisi*, (Çev.: Necmeddin Arif), Tahir Bey Matbaası, İstanbul 1899, s. 44.

<sup>235</sup> Özekmekçi, s. 94.

mikroskop ile teşhis edilemediğinden, oluşturulan tedavi cetvelleri<sup>236</sup> dikkate alınmıştır. Frengi tedavisinin yapılamadığı yerlerde, gerekli olan tedavi ayrı bir şekilde yapılmıştı. Hazırlanan tedavi cetvelinde uygulanacak yöntemlere göre kan alma ve kanın serum kısmını ayırarak işlem için uygun olacak şehre gönderilmekteydi. Tedavi usullerini içeren cetvelde; şemalar numaralı olup, hastanın frengi defterine ya da umumi kütük defterine hangi numaralı şemanın uygulanacağı kaydedilmekteydi.<sup>237</sup>

### 1.1.7. Millî Mücadele ve Erken Cumhuriyet Döneminde Frengi

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Anadolu'ya, özellikle İstanbul'a başlayan göçler ve savaşlar sonucunda dul ve geçim sıkıntısı içerisinde olan kadınlar, bu durumu ortadan kaldırmak için fuhşa yönelmişlerdi. Bu da İstanbul ve civarında fuhşun daha yoğun yaşanmasına sebebiyet vermişti.<sup>238</sup>

18 Ekim 1915'te Sağlık Genel Müdürlüğü tarafından çıkarılan "Emraz-ı Zühreviyenin Men Sirayetine Dair Nizamname" yayınlandı. Bu nizamname ile frenginin yayılmasını engellemek için bir teşkilat kurulacaktı. Bu teşkilat, İstanbul'da "Polis Genel Müdürlüğü" ne bağlı olacak, İstanbul dışındaki yerler ise mülki idareye tabi olarak çalışacaktı. Frengili olan bir hasta muayeneden kaçarsa, fuhuş yaparsa ya da zinaya yönelik uygulamalarda bulunursa cezai hükümler uygulanacaktı. Kadıköy ve Galata'da muayenehaneler açılarak, fuhşa yönelen kadınların muayene edilmesi istenmişti. Bunun dışında halkın frengi hakkında bilgisini daha da çok arttırması için sürekli gazete ve beyannameler yayınlandı. 23-26 Haziran 1920'de bu kanun değişikliğe uğrayarak, zührevi hastalıklarla mücadele kuruluşları Sağlık Müdürlüğü'nün bünyesinde devam edecekti.<sup>239</sup>

Millî Mücadele döneminde Ankara Hükümeti, bir yandan ülkenin dört bir yanında verilen bağımsızlık mücadelesi ile uğraşırken, diğer yandan ülke genelinde hızlıca yayılan salgın hastalıklara karşı da gereken tedbirlerin uygulanması için

<sup>236</sup> Tedavi cetveline örnek şablon Ek-8'de gösterilmiştir.

<sup>237</sup> *Frengi Tedavi Talimatnamesi*, Hilâl Matbaası, İstanbul 1925. s. 3.

<sup>238</sup> Temel, *Atatürk Döneminde Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadele*, s. 30.

<sup>239</sup> BOA, M.V., 254/129, 09.10.1338/17.06.1920; Hot, *Sıhhiye Mecmuasına Göre Ülkemizde Frengi ile Mücadele*, s. 78; Temel, *Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Fuhuş ve Frengi ile Mücadele*, s. 309.

mücadele etmekteydi. Mütareke döneminde ise oluşan ekonomik boşluk Müslüman kadınların da umumhanelerde çalışmasına sebep olmuştu.<sup>240</sup>

TBMM'nin açılışından sonra sağlık problemi devletin öncelikli görevleri arasında yer almıştı. Bu yüzden ilk önce 2 Mayıs 1920'de "Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı" kurulmuştu.<sup>241</sup>

9 Mayıs 1920 tarihinde Dr. Rıza Nur Bey'in sunduğu TBMM'nin tasarısında; ülkedeki sağlık problemlerinin çözümlenmesinde ilk önce var olan araç-gereçlerin boş yere kullanılmaması, ilaçların ithal edilmesi için uğraşılacağı, frengi ve sıtmanın izolesi için gerekenin yapılacağı bildirilmişti.<sup>242</sup>

Ülkede önemli bir sorun olan frengi artık meclis gündeminde de öncelikli konular arasında tartışılmaktaydı. Bursa Milletvekili Opr. Dr. Emin Bey, frenginin önü alınmazsa 20-30 yıl içinde nüfusun büyük bir kısmının yok olacağını belirtirken; Burdur civarında %60, Bursa'da %45, Konya'da %40, Afyonkarahisar ve Kütahya'da %35 civarında hatta Anadolu'nun büyük bir kısmında da bu civarlarda frengi hastasının mevcut olduğuna dikkat çekmişti.<sup>243</sup>

28 Eylül 1920'de "Kastamonu-Bolu Frengi Teşkilatı"nın kaldırılmasından sonra görev süresi boyunca frengi üzerinde çalışan Bolu Milletvekili Dr. Fuat Bey'in, yasa tasarısını hazırlamasının esas nedeni; evlenmek amacıyla birden fazla kadına frengiyi aşıl原因an adamın, ceza almamış olmasıydı.<sup>244</sup> TBMM'ne sundukları raporlarda; hem halk üzerinde hem de cephede frenginin yaptığı tahribatın oldukça büyük olduğunu, frengi ile ilgili işlenen suçların cezasız kalmasından kaynaklanan kanun boşluğunun ortadan kaldırılmasını ifade etmişlerdi. Sunulan teklif, farklı inanış ve bakış açılarından dolayı milletvekilleri arasında fikir birliği sağlayamamıştı. Fakat yine de Kütahya

<sup>240</sup> Mehmet Pınar, "Fuhuş ve Zührevi Hastalıkların (Frengi) TBMM'de Tartışılması ve Resmi Raporlara Yansımaları (1920-1932)", *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. Salgın Hastalıklar Özel Sayısı, Van 2020, s. 18.

<sup>241</sup> İsmail Ağırbaş-Yasemin Akbulut-Ömer Rıfık Önder, "Atatürk Dönemi Sağlık Politikası", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 48, 2011, s. 738.

<sup>242</sup> Melih Tımal, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde Doktor Milletvekilleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 6, İzmir 2009, s. 618.

<sup>243</sup> *TBMM Zabıt Ceridesi*, D. 1, C. 7, İçtima: 1, 03.01.1337/03.03.1921, s. 71.

<sup>244</sup> Hatice Güzel Mumyakmaz, "İlet-i Müthişe": 20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'de Frengi ile Mücadele", *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, C. 7, S. 13, 2020, s. 131.

Milletvekili Cemil Bey'in, Lazistan Milletvekili Dr. Abidin Bey, Bursa Milletvekili Operatör Dr. Emin Beyler tarafından desteklenip, Mustafa Kemal önderliğinde her madde birer birer oylama yapılarak kabul edilmiştir.<sup>245</sup>

1921'de "90 numaralı Frenginin Men-i Sirayet ve İntişarının Tahdidi Kanunu" nun uygulanmasında adliye ve sıhhiye vekilleri sorumlu olmuştur. On iki maddeden oluşan kanuna göre frengili olan her hastanın kendisini tedavi etme şekli ve süresince, muayene olacağı tabipten alacağı onaylanmış vesikayı yanında bulundurma zorunluluğu vardı. Tabipler denk geldikleri ve tedavi günlerinde muayene gelmeyen frengili kişileri, hükümet veya belediye tabiplerine bildirmek zorundaydı. Frengililer; resmi sıhhi kurumlarda, resmi tabipler tarafından muayene edilmekteydi. Frenginin önlenmesi için oluşturulan talimatlara uymayan hastalar veya tabiplere hapis ya da para cezası uygulanmıştır.<sup>246</sup>

Genel hatlarıyla bu kanunla verilen frengi mücadelesi yasal bir zemine oturtularak, kanun boşluğu giderilmiştir. Bilerek suç işleyenler için cezai işlemler netleşmiştir. Ücretsiz tedaviyle; hastalıktan kaçılması engellenerek, doktor seçimleri konusunda esneklik sağlanmıştır.

Mütareke döneminde İtilaf Devletleri, fuhşun kendi askerleri içinde tehdit unsuru olduğunu görünce fuhşla mücadele için "Men-i Fuhş Cemiyeti"ni kurmuşlardı. Buna göre kadınları fuhştan uzaklaştırarak, islahatlarına yerleştirip, genelevleri kapatacaklardı. Ancak bu durum tepkilere yol açtığı için başarı sağlamamıştı.<sup>247</sup>

1921'de Refik Saydam ilk olarak, evlenmeden önce alınacak muayene raporu ve doktorların görev zorunluluğunu frengi ile mücadelede mecburi kılmıştı.<sup>248</sup> Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Büyük Millet Meclisi, I. Dönem üçüncü ve dördüncü yasama yılı açılış konuşmalarında: "Salgın ve bulaşıcı hastalıklara karşı insanları koruma

<sup>245</sup> Tülin Türker-Selim Hilmi Özkan, "Millî Mücadele Dönemi Sağlıklı Toplum Çabasında Sifilisin Etkisi", *VI. Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, (12-13 Aralık 2019)*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ss. 1788-1790.

<sup>246</sup> *Açıksöz Gazetesi*, 24.02.1337/24.02.1921, s. 4.

<sup>247</sup> Temel, *Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Fuhş ve Frengi ile Mücadele*, s. 36.

<sup>248</sup> Hilal Özkaya, "Cumhuriyet Döneminde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele", *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, C. 20, S. 2, 2016, s. 78.

konusunda büyük hizmetleri görülen, aşuların hazırlanması ile uğraşan Hıfzıssıhha kurumu üstün bir başarı ile çalışmalarını sürdürmekte ve hastalıklarla savaşta yararlı hizmetler yapmaktadır. Salgın hastalıklar oranı kadar önemli ve hatta ülkemizde bunlardan daha çok ölüme neden olan sıtma, frengi ve vereme karşı da önlemler alınmasından geri durulmuyor. Frengi hastalığının yok edilmesi için de gerekli olan para sarf edilmiştir.” Konuşmasında doktor eksikliği görülmemesi için doktor sayısının her yıl daha da arttırıldığını, doktor bulunmayan bölgelere doktor gönderileceğini de belirtmiştir.<sup>249</sup>

Cumhuriyet dönemine geçişle frengi daha kapsamlı bir şekilde ele alınmış, her doktorun farklı uyguladığı tedavi yöntemi yerini tek bir usule bırakmıştı. Bunun için 1925 yılında “Frengi Tedavi Talimatnamesi” hazırlanarak, tedavi yöntemleri belirlendi. Neosalvarsan ve cıva ile bizmut tedavi şekli kabul edildi. Yurt dışından ithal edilen ilaçlar, yasal düzenlemeler sonucunda ülke içinde usulüne uygun şekilde eczacılar tarafından hazırlanmıştı. *1929-1933 yılları arasında illere 166.5 kg neosalvarsan, 462 kg Bizmut bileşiği, 1.037 kg cıva bileşiği gönderilmiştir.*<sup>250</sup>

24 Nisan 1930’da “Umumi Hıfzıssıhha Kanunu” çıkarılarak, hastaların uzman olan doktorlar tarafından tedavi olma zorunluluğu, sağlıklı sütannelerin frengili olan bebekleri emzirmeyeceği, hastalığın olduğu yerlerde sıhhiye heyetlerin çalışacağı, frengi hastalarının kayıt altına alınması, sağlığına kavuşan hastaların evlenmek için gereken raporları alması, gıda sektöründe çalışan frengili hastalarında mesleklerine devam etmemesi bu kanunla belirlenmiştir.<sup>251</sup>

Önemli bir problem olan fuhşun önüne geçebilmek için 12.11.1933 tarihinde “Fuhşla ve Fuhş Yüzünden Bulaşan Zührevî Hastalıklarla Mücadele Nizamnamesi” yayınlanmış, genelevlerin kapatılmayacağı ve devlet tarafından kontrol altına alınarak, gerçekleşmesine izin verilmişti.<sup>252</sup>

<sup>249</sup> *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D. 1, C. 18, 1.03.1922, s. 2; *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D. 1, C. 28, 1.03.1923, s. 2.

<sup>250</sup> Süleyman Tekir, “Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye’de Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele (1923-1930)”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2019, s. 410; Temel, Atatürk Döneminde Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadele, s. 35.

<sup>251</sup> Eminaalp Malkoç, “Erken Cumhuriyet Döneminde Kucaklaşmayı Unutturan Hastalık Frengiyle Mücadele” *Toplumsal Tarih Dergisi*, S. 296, Ağustos 2018, ss. 81-82.

<sup>252</sup> *T.C. Resmi Gazete*, 23.09.1933/12.11.1933, s. 2560.

## İKİNCİ BÖLÜM

### 2.1. SİNOP'UN COĞRAFI, TARİHİ, İDARİ VE SAĞLIK YAPISI

#### 2.1.1. Sinop'un Coğrafi Konumu

Anadolu'da Batı Karadeniz Bölümünün en kuzeyinde yer alan Sinop, Bozburun (Sinop Yarımadası veya Boztepe) yarımadası üzerinde kurulmuştur. Yarımadanın kuzeybatısında Ak Liman (Dış Liman) güneydoğusunda ise Büyük Liman (İç Liman) yer almaktadır.<sup>253</sup> 5.862 yüzölçümü ile Türkiye'nin %0,8 ini oluşturur. Güneyinde Çorum, batısında Kastamonu, doğu ve güneydoğusunda Samsun ve kuzeyinde Karadeniz yer almaktadır.<sup>254</sup>

Sinop'ta merkez ilçenin de yer aldığı toplam 9 ilçe bulunmaktadır. Bunlar: “Ayancık, Boyabat, Dikmen, Durağan, Erfelek, Gerze, Saraydüzü ve Türkeli'dir.”

Sahip olduğu iç ve dış doğal limanları sayesinde tarihin her döneminde önemli bir liman ve ticaret şehri olmuştur. Tüccarların Anadolu'dan Kırım'a ya da İstanbul'dan Trabzon'a gidebilecekleri bir merkez konumu olmasının yanında Selçuklular döneminde tersanenin kurulmasıyla, Karadeniz'in en büyük deniz üssü olması da sahip olduğu en önemli özelliklerdendir.<sup>255</sup>

Genel olarak tanımlanan coğrafi konumunu, çalışmamızın kapsadığı yüzyıl içerisinde değerlendirirsek: İncelediğimiz M.1894/1895 (H.1312) tarihli Kastamonu vilayet salnamesinde Sinop'un fiziki yapısı şu şekilde açıklanmaktadır:

“Merkez liva olan Sinop Kasabası, Kastamonu'nun Canip Şimal kıyısında ve 36 saat mesafede bir şibh-i ceziri üzerinde kairdir. Meşhur olduğu üzere Sinop Limanı her türlü sefaın cisime barınabilecek surette ve vasi ve mahfuz ve kasabanın etrafı kısmen kale ve sur ve icap eden bazı muvaka istihkamat ile muhattır. Sinop kazası şarkan Bahr-i Siyâh ve Canik sancağı, Karadeniz ve Ayancık, Boyabat kazaları hudutlarıyla mahdud olup

<sup>253</sup> Bekir Başoğlu, *Sinop İli Tarihi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1978, s. 3.

<sup>254</sup> İsmail Efe, *Sinop Tarihi: Türk Hâkimiyetine Girişinden Cumhuriyetin İlanına 1214-1923*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2018, s. 13.

<sup>255</sup> Selim Özcan, *Tanzimat Döneminde Sinop Şehri*, Sinop Belediyesi Kültür Yayınları, Sinop 2015, ss. 15-16.

şimal ciheti dahi deniz ve mevâki havası pek latiftir. Sinop Kazası sekiz mahalle, yüz on dört karyeden oluşup, biri Sinop'ta diğeri Gerze nahiyesinde olmak üzere iki hükümet konağı, bir kışla, bir karakolhane, bir askeri, bir frengi hastaneleriyle beraber bir hapishaneyi umumi, bir kale, iki telgrafhane, bir tersane, bir tophane, birer rüsûmat dairesi, altı yüz doksan dükkân, yüz seksen mağaza ve kahvehane, doksan dört han, beş hamam, iki debbâğ-hâne, iki kırâ'et-hane, elli yedi cami ve mescid-i şerif, sekiz tekke ve zaviye, üç medrese, bir kütüphane, bir nâtamam mekteb i'dâdî, iki mekteb-i rüşti (biri Sinop'ta diğeri Gerze'de), beş mektep İbtidai, yetmiş iki sübyan mektebi, kırk beş çeşme, dört kârgir, yirmi beş ahşap köprü, bir kapan, on bezirhan, yüz kırk iki su değirmeni, bir yel değirmeni, beş Rum kilisesi, iki selh-hâne, yedi müsâfirin için köy odası, otuz fırın ile tahminen on yedi bin sekiz yüz doksan kıt'ada yüz yetmiş bin dört yüz dönüm araziye ve kırk altı ahşap ebniyyeden ibaret bir tahaffuzhaneye hâvîdir.”<sup>256</sup>

### 2.1.2. Sinop Tarihi

Sinop adının tarihçesi hakkında kesin olarak kabul edilmiş bir görüş yoktur. Çeşitli görüşler ve belgelerde Sinop adı farklı isimlerle şu şekilde aktarılmaktadır: Hitit belgelerinde Sinova, Gaşkalılar döneminde ise Gaşka Ülkesi adını alıyordu. Başka bir kaynağa göre ismin kökeni Asurların, Ay Tanrısı olan Sin'den gelmekteydi.<sup>257</sup>

Farsça “Suyun Göğsü” anlamına gelen Sîne-i âb'dan Sınap olarak çevrilip, bu şekilde konuşulduğu, MÖ 200'lü yıllarda yaşadığı düşünülen şair Skymnos'un şiirlerinde Sinop adının Sinope adlı bir Amazon kraliçesinden geldiği rivayet edilir.<sup>258</sup> Bunların dışında farklı kaynaklarda Sinopi, Teium, Sinuessa denilmiştir. İslam kaynaklarında ise Sanub, Sinab olarak geçmiş, Anadolu Selçuklu Devleti döneminde Sinop'tan Rusya'ya giden seyyah Rubruquis, Sinopolis olarak ifade etmiştir.<sup>259</sup> Osmanlı kaynaklarında ise Sinob şeklinde geçer. Sinop müzesinde bulunan bir kitabede

<sup>256</sup> *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, 1312/1894, s. 319.

<sup>257</sup> *Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi*, Sinop Belediyesi Kültür Yayınları I, Ankara 2005, s. 12.

<sup>258</sup> Başoğlu, s. 7.

<sup>259</sup> Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Devrinde Sinop*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 10.

Fatih Sultan Mehmet, Sinop'a "Âşıklar Adası" anlamına gelen Ceziretül-Uşşak adını vermiştir.<sup>260</sup>

Sinop sahip olduğu doğal yapısı ile tarih boyunca stratejik önemini koruyan bir şehir olmuştur. Yapılan araştırmalar Sinop'un tarihsel sürecinin Prehistorik döneme kadar uzandığını göstermektedir. Ancak şehrin kimler tarafından ne zaman kurulduğu tam olarak bilinmemektedir.

MÖ 3000'lerde Karadeniz'in yerli kavimlerinden olduğu düşünülen Gaşgalar tarafından şehrin kurulduğu, Hititlerle olan mücadeleleri sonucu ortadan kaldırıldığı yazılmaktadır.<sup>261</sup> Daha sonra Asurlular ve Fenikelilerin ticaret yaptığı bir pazar yeri olarak ifade edilse de belirtilen devletlerin şehre hâkim olup olmadıkları konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır.<sup>262</sup>

MÖ VIII. yüzyıl ortalarında Miletoslu tüccarlar, Sinop'a yerleşerek burayı ticaret merkezi, ilerleyen süreçte de bir üs haline getirmişlerdi. Ormanlardan temin ettikleri keresteler ile donanmalarını güçlendirerek, Doğu Karadeniz'de başka şehirler kurmalarına ve bu şehirlerin Sinop'a vergi vermelerine dair gelişmeler yaşanmıştı.<sup>263</sup> Ayrıca Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası* adlı eserinde; Sinop'un Miletoslular tarafından kurulduğunu ve döneminin en önemli şehirlerinden biri olduğunu belirtmektedir.<sup>264</sup>

MÖ 680'de Frigler'in yıkılmasıyla bağımsız bir devlet olarak kurulan Lydialılar, hâkimiyet alanını genişletmek için yaptığı seferler sonucu birçok devlet gibi Miletosluları da idaresi altına alarak, Sinop'u topraklarına dâhil etmişti. Ancak başlayan Kimmer istilaları, Kimmer Kralı Toktamış'ın ölümüne kadar Sinop'un elinden çıkmasına sebep oldu. Toktamış'ın ölümüyle Sinop tekrar Lydia egemenliğine alındı.<sup>265</sup>

<sup>260</sup> Efe, s. 16.

<sup>261</sup> *Sinop 1973 İl Yıllığı*, s. 1.

<sup>262</sup> Charles Texier, *Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi III*, (Çev.: Ali Suat), Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara 2002, s. 209.

<sup>263</sup> Meydan Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C. 18, ss. 117-118; Özcan, s. 17.

<sup>264</sup> Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII, XIII, XIV)*, (Çev.: Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000, s. 22.

<sup>265</sup> Hasan Tarkan, *Sinop Coğrafyası*, Marifet Matbaası, İzmir 1941, s. 37.

MÖ 546 yılında Lydia'nın Persler tarafından yıkılmasıyla, şehir Pers idaresi altına girdi.<sup>266</sup> Pers idaresi ve sonrasında Anadolu'nun iç kesimlerinden Karadeniz'e ulaşan ve buradan da deniz yoluyla ticaret mallarının aktarıldığı önemli bir liman şehir oldu.<sup>267</sup> MÖ 220'de Pontus Krallığı'nın hâkimiyetine geçmesi, Sinop için en parlak sürecin de başlangıcı olmuştu.<sup>268</sup>

MÖ 45 yılında Roma hâkimiyetine girdikten sonra yaşadığı parlak sürecin sekteye uğraması hatta Roma ve Bizans dönemlerinde Samsun limanının ticaret açısından önem kazanmasıyla ikinci plana düştüğü bir devir yaşamıştı.<sup>269</sup>

Başlayan Haçlı Seferleri sonucu Latinlerin, İstanbul'u işgal etmesi ve Bizans'ı parçalamasıyla Latin İmparatorluğu kuruldu. Bu gelişmeler olurken Sinop, İstanbul'dan kaçan Bizanslıların kurduğu Trabzon Rum İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında bir süre kaldıktan sonra 1214'te Sultan İzzettin Keykavus döneminde Anadolu Selçuklu Devleti'ne dâhil oldu.<sup>270</sup>

1262-1461 yılları arasında beyliklerden Pervaneoğulları ve Candaroğullarının, 1461'de ise Osmanlı Devleti'ne tabi oldu. Osmanlı Devleti'ne geçmesiyle devletin üslerinden biri sayılmıştı. Ayrıca avarız vergisinden muaf tutulan şehir halkı, kaleyi korumakla görevlendirildi. Bu ayrıcalıklar şehrin daha hızlı gelişmesine ve nüfusunun artmasına etken olmuştu.<sup>271</sup>

XVI ve XVII. yüzyılın başlarına kadar ülke genelinde süren Celali ve Suhte ayaklanmaları sırasında, Sinop haraca bağlanarak; Don Kazakları tarafından yağmalanan bir şehre dönüştü. Bu durum IV. Murat dönemine kadar devam etti.<sup>272</sup> Bu dönemden sonra Sinop'u etkileyecek çok fazla bir olay yaşanmamıştır. Ancak 1853

<sup>266</sup> Heredotos, *Tarih*, (Çev.: Mümtelim Ökmen), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 299; Tarkan, s. 37.

<sup>267</sup> Suhal Sağlan-Fatma Bağdatlı Çam, "Sinope'den Hellenistik Döneme Ait İki Mezar Steli", *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, S: 21, Ankara 2017, s. 119.

<sup>268</sup> Yapılan tersane ve mimari eserler Sinop'un gelişmesi için atılan önemli adımlardı. Ayrıca bu dönemde Kastamonu ve çevresi *Paflagonya* olarak bilinmektedir. Sinop ise Paflagonya'nın önemli koloni şehirlerinden biridir. Özcan, s. 18; Adem Işık, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001, s. 11.

<sup>269</sup> Ünal, s. 13.

<sup>270</sup> *İl Yıllığı*, ss. 5-6.

<sup>271</sup> *Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi*, s. 25.

<sup>272</sup> *Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi*, s. 26.

yılına gelindiğinde Sinop'ta Osmanlı armadasının, Rus armadası tarafından baskına uğraması ile tarihinin en önemli olaylarından birini yaşamış oldu.<sup>273</sup>

Sinop, Anadolu eyaletinin sınırları içinde olan Kastamonu sancağına bağlı kazalardan biriydi. Tanzimat'ın ilanı ile birlikte birçok alanda yapılan değişiklik, eyalet sistemi üzerinde de etkili olmuştu. Buna göre yapılan düzenlemeler sonucu vilayet teşkilatı oluşturuldu. Sinop'ta bu değişikliklerle Kastamonu vilayetine bağlı bir sancak statüsü ile devam etti.<sup>274</sup> Sinop sancağı merkez kaza haricinde, Ayancık ve Boyabat kazalarından oluşmaktaydı. Cumhuriyetin ilanından sonra yapılan düzenlemelerle Sinop, il merkezi konumuna gelmiştir.<sup>275</sup>

### 2.1.2. Sağlık Hizmeti

Eski çağlardan itibaren bölgede her türlü hastalığın mevcut olduğu bilinmektedir. Özellikle XIX. yüzyılda, hem ülke genelinde hem de Sinop coğrafyasında bulaşıcı hastalıkların yaygın olduğunu ve bunlara karşı alınan önlemlerle hastalıkların engellenmeye çalışıldığını görmekteyiz.

Boyabat Kovuklukaya'da yapılan arkeolojik çalışmalar sonucu Bizans dönemine ait mezarlardan çıkarılan iskeletler üzerinde birtakım hastalıklar tespit edilmiştir. Gözlemlenen lezyonların, cüzzam ve tüberküloz gibi kronik enfeksiyonlar olduğu hatta bu enfeksiyonların kadınlarda %33, erkeklerde %52,9 ve çocuklarda %100 olduğu saptanmıştır. Enfeksiyon hastalıkları dışında diş aşınımları, kafatası ve kemik travmaları C vitamini eksikliği, sakatlıklar, anemi ve kemik erimesi gibi hastalıklar gözlemlenmiştir.<sup>276</sup>

XIX. yüzyılda ise Osmanlı Devleti, ciddi salgın hastalıkların yaşandığı bir dönemden geçiyordu. Devlet sınırları içinde yer alan Sinop sancağı da bu sağlık

<sup>273</sup> Özcan, ss. 30-31.

<sup>274</sup> İbrahim Güler, "XVIII. Yüzyılda Sinop-Samsun İlişkilerine Ait Bazı Gözlemler", *Geçmişten Geleceğe Samsun*, (Haz.: Cevdet Yılmaz), Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Eğitim Hizmetleri Daire Başkanlığı Yayını, Ekim 2006, s. 253.

<sup>275</sup> Mehmet Öz, "Sinop", TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 3, s. 255.

<sup>276</sup> Kameray Özdemir, "Bizans Dönemi Kovuklukaya Topluluğunun (Boyabat, Sinop) Beslenme Alışkanlıklarının Yeniden Yapılandırılması: Sabit İzotop Oranı Analizlerinin Öncül Sonuçları", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 11, S. 2, Ekim 2018, s. 1155; Yılmaz Selim Erdal, "Kovuklukaya (Boyabat, Sinop) İnsanlarının Sağlık Yapısı ve Yaşam Biçimleriyle İlişkisi", *Anadolu Araştırmaları Dergisi*, C. 17, S. 2, 2004, ss. 172-175.

sorunlarının yaşandığı yerlerden biri olmuştu. Zaten stratejik konumu gereği hastalıklara karşı alınacak önlemlerin önemli merkezlerinden biri olarak görülmekteydi. Yapılan araştırmalar sonucu Sinop'ta verem, çiçek, difteri, kolera, malarya, lekeli humma ve frenginin görüldüğü bilinmektedir.

Salgın hastalıklara karşı alınacak önlemlerin başında ilk olarak, salgına yakalanan kişinin sağlıklı bireylerden soyutlanması gelmekteydi. Bunun için karantina ve tahaffuzhane uygulamaları yapıldı. İlerleyen zamanlarda ise çiçek salgınından dolayı aşı uygulamasına geçilmişti.

Sultan II. Mahmut devrinde, bulaşıcı bir hastalığın mevcut olduğu ülkeden gelen kişi veya kişilerin; tecrit edilerek, belirlenen yerde gözlem altında tutularak tedavi edildikleri karantina teşkilatı kurulmuştu. İlk olarak İstanbul'da oluşturulan karantina teşkilatının ardından, bu sistem ülke geneline yayılmıştı.<sup>277</sup> Bu yerlerden biri olan Sinop'ta da karantina<sup>278</sup> teşkilatı oluşturulmuştu. Kuruluş tarihini incelediğimizde karşımıza iki farklı tarihten bahseden kaynaklar çıkmaktadır. *BOA*, Cevdet Sıhhiye, 13/648 numaralı belgeye göre karantina binasının inşaatına 1843'te başlanıldığı ifade edilmektedir.<sup>279</sup> Ancak İngiliz konsoloslughuna ait belgede ise 1838'de Sinop'la beraber

<sup>277</sup> Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017, s. 188; Meydan Larousse, C. 10, s. 534.

<sup>278</sup> 1831 yılında İstanbul'da görülen kolera salgını ile Osmanlı Devleti'nde ilk kez karantina uygulamasına geçildi. Bu uygulamalar için halk arasında frenk âdeti olduğu ve caiz olmadığı düşüncesi hâkimdi. Ayrıca karantina esnasında doktorların özellikle Müslüman kadın ölülerini kontrol etmesi ve cenazelerin kireçle gömülmesi zorunluluğu halk arasında hoşnutsuzluğa sebep oluyordu. Karantina öneminin bilincinde olan II. Mahmut, karantinanın şer'i hukuka uygun olduğunu halka göstermek amacıyla çalışmalar başlamıştı. Hamdan Bin Osman'a risale yazdırarak, Takvim-i Vekay-i de karantina uygulamasının faydaları üzerine yayımlar yaptırdı. II. Mahmut'un emri ile 1888 yılında Meclis-i Umur-i Sıhhiye (Karantina Meclisi) açıldı. 1839'da Meclis-i Tahaffuzun emri ile Kuleli Kışlası, sürekli hizmet vermek amacıyla tahaffuzhane olarak açılmıştı. Kurulan meclislerde yabancı devletlerden bir, Osmanlı Devleti'nden ise üç delege vardı. Karantina ismi, halka yabancı geldiği için Hekimbaşı ve karantina nazırı Abdülhak Molla tarafından Osmanlı Türkçesiyle karantinaya karşılık "Usul-ü Tahaffuz", Lazaret veya Lazeretto'ya karşılık "Tahaffuzhane" terimleri kullanılmıştır. Bu usulün ülkemizde yayılması ile zamanla halk arasında "Karantina" ve "Karantinahane" deyimleri telaffuz edilmeye başlanmıştı. Fatma Şimşek, "Berna Türkdoğan Uysal Armağan Kitabı", (Ed.: Şenol Kantarcı-Fatma Şimşek), *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Liman Kentlerinde Karantina Uygulaması*, Sonçağ Yayınları, Ankara 2014, s. 400; Nuran Yıldırım, "Osmanlı Coğrafyasında Karantina Uygulamalarına İsyancılar Karantina İstemezük," *Toplumsal Tarih Dergisi*, S. 150, Haziran 2006, s. 18; Bedi Nuri Şehsuvaroğlu-Ayşegül Erdemir Demirhan-Gönül Cantay Güreşsever, *Türk Tıp Tarihi*, Taş Kitapçılık Yayıncılık, Bursa 1984, s. 175.

<sup>279</sup> *BOA*, C. SH., 13/648, 06.05.1260/24.05.1844.

Samsun'da da karantina binalarının mevcut olduğu hatta 1847'de bile varlığını koruduğunu belirtmektedir.<sup>280</sup>

Fransız Epidemiyolog Antoine Sulpice Fauvel,<sup>281</sup> 1849 yılında Karadeniz'de kurulan karantina teşkilatları karantinalarını teftiş etmek için Osmanlı hizmetindeki Avusturya Heyeti ile birlikte yedi günlük bir seyahate çıkmıştı. Mevcut karantinalar hakkında tespitlerde bulunurken, Sinop karantina dairesinin durumu ve isleyişi hakkında da bilgi vermişti. Yaptığı tespite göre Sinop karantina dairesi pozisyon olarak diğer karantina daireleri arasında en uygun olanıydı. Ayrıca;

“Karantinanın şehrin dışında, eski surların arasında kurulduğunu ve eğer su kaynakları bakımından takviye edilirse, bu karantinanın oldukça iyi duruma getirileceğini belirtmektedir. Karantina için gerekli olan mali kaynağın Sinop yerel idaresi tarafından karşılanmakta olduğunu ve buraya çok fazla yolcu gelmediği için karantinanın hiçbir işe yaramadığını da rapor etmektedir. Sinop şehrinin mükemmel bir limana sahip olduğunu, şehrin yüksek surlar ile çevrilmiş bir halde bulunduğunu ve buralarda antik dönemden kalan pek çok eser olduğunu da not etmektedir. Bunların ise eskiden Sinop'un, Anadolu'nun önemli biranı olarak mühim bir şehir olduğunu gösterdiğini belirtmektedir. Fauvel'ye göre konum ve iklim olarak iyi bir durumda olsa da şehir ziyareti sırasında harabe halindedir ve sadece 5-6 bin kişilik bir nüfusa sahiptir. Sinop'un çok önemli bir ticaret potansiyeli olmadığını, bunun en önemli nedeni olarak da iç kısımlar ile olan ulaşım imkânlarının yetersizliğini işaret etmektedir. Fauvel şehrin bu gerilemesinin en önemli nedeninin başka bir mahallin, yani İnebolu'nun lehine bir durum ortaya çıkarmakta olduğunu vurgulamaktadır. Bundan dolayı İnebolu hakkında da birkaç cümle söylemektedir. İnebolu'nun Sinop'un batısında küçük bir sahil kasabası olduğunu, buraya deniz tarafından yaklaşmanın tehlikeli olduğunu; İnebolu'da ne bir liman ne de demirleme yeri olmasına rağmen tüccarların burayı Sinop'a tercih ettiklerini, zira bunun nedenini iç kısımlar ile karayolu ulaşımının daha kolay olması olarak belirtmektedir.”<sup>282</sup>

<sup>280</sup> K. Tuncer Çağlayan, “İngiliz Konsolosluk Belgelerinde Sinop (1841- 1842)”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 18, 2015, s. 57.

<sup>281</sup> Antoine Sulpice Fauvel, 1813'te Paris'te doğdu. 1835'te tıp eğitimini tamamladıktan sonra yaptığı başarılı çalışmalar sonucu ödüllendirilerek, Doktor unvanını aldı. Akciğer hastalıkları ve humma epidemiyolojisi üzerinde çalışmalar yaptı. İstanbul'da kurulan Halk Sağlığı Enstitüsünde görev yapmak üzere 1847'de İstanbul'a geldi. Meclis-i Tahaffuzun Fransa Delegatesi oldu. Fauvel, meclise sunduğu raporlarla koleranın hangi yerlerde olduğunu, ölüm oranların ne derece olduğu hakkında bilgiler sunmaktaydı. 1849'da Karadeniz sahillerindeki karantinaların teftiş edilmesi için Osmanlı hizmetindeki Avusturya Heyeti ile birlikte yedi günlük seyahate çıkmıştı. Buralarda bulunan karantina binaları üzerinde inceleme yaptı. Özgür Yılmaz, “1847-1848 Kolera Salgını ve Osmanlı Coğrafyasındaki Etkileri”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, C. VI, S. I, 2017, ss. 42-47.

<sup>282</sup> Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, “Fransız Epidemiyolog Antoine Fauvel'ye Göre 1849'da Karadeniz Karantinaları”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 26, 2019, ss. 455-456.

Sinop tahaffuzhanesi için 1892’de Dr. Hegel, Sıhhiye Meclisi’nde Sinop ya da Pulathane’de<sup>283</sup> tahaffuzhane kurulmasını önermişti. Pulathane’nin konumu elverişsiz olduğu için Sinop’ta bir tahaffuzhane kurulmasına karar verildi. Sinop’a gönderilen Dr. İbrahim ve Felemenk sefaret memuru Dr. Stokoli’den oluşan heyet Karakum’u tahaffuzhane için uygun bir yer olarak belirledikten sonra yapımına başlandı. Sinop’un Boztepe yarımadasının güneydoğu yönünde bulunan ve sahil şeridinde yer alan, şehir merkezine 7 km uzaklıkta Karakum; deniz yolu ile gidiş ve gelişler için rahat bir mevkiiydi. Karantina sürecinin uzun sürmesi, tahaffuzhane yoğunluğunun fazla olması sebebiyle 300 kişilik kapasitenin artırılması istendi. Bu yüzden Karakum mevkiine bağlı Nisi köyü<sup>284</sup> boşaltılarak, tahaffuzhane kapsamında yer almasına karar verilmişti.<sup>285</sup>

Sinop tahaffuzhanesinin personelleri ise şunlardır: “Tabip Yani Efendi”, “Tabip Vurs Efendi”, “Ser Nigehbân” ve “Mal Müdürü Osman Remzi Efendi”, “Türkçe Kâtibi Ahmet Yâver”, “Fransızca Kâtibi Murad Efendi”, “Tebhır Makinisti Hayri Efendi”, “Tebhır Makinesi Ateşçisi Mustafa Çavuş”, “Gardiyan Hasip Ağa”, “Gardiyan Lefter Ağa’dır.”<sup>286</sup>

I. Dünya Savaşı ile Osmanlı Devleti’nin Karadeniz sahilindeki şehirler, Rus gemileri tarafından hedef olmaya başlamıştı. Amaç Türk donanmalarına engel olmak, kömür nakliyatını engellemek, Pontuşçu Rum çeteleri ile irtibata geçerek onları moralize etmektir.<sup>287</sup> Sinop şehri de bu bombardıman hedefleri arasında yer almış ve şehrin belli noktaları zarar görmüştü. Zarar gören yerlerden biri de konumundan dolayı

<sup>283</sup> Bugün Trabzon ili, Akçaabat ilçesine bağlı olan *Platana*, *Platona*, *Polta* ve *Pulathane* gibi farklı şekillerde söylenerek; Yunanca, Farsça ve Türkçe tabirlerin karışımı ile oluşan Polathane sözcüğü Akçaabat’ın eski adı olarak kullanılmıştı. Ayrıca Karadeniz’de Sinop Limanı’ndan sonra en güvenli liman olarak önem kazanmıştı. Yasemin Nemlioğlu Koca, “Akçaabat Limanı’nın Tarihsel Gelişimi ve Deniz Ticareti”, *Dünden Bugüne Akçaabat Sempozyumu 26-28 Nisan 2013*, Akçaabat Belediyesi, Trabzon 2014, s. 350; Yunus Emre Aydın, “19. Yüzyıl’da Doğu Karadeniz’in Küçük Limanlarındaki ve İskelelerindeki Ticari Faaliyetler”, *VIII. Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı 27-28 Mayıs 2016*, İstanbul Yayınları, İstanbul 2016, s. 45.

<sup>284</sup> Nisi köyü, Karakum’a bağlı olup; Rumcada kadınların kullandığı mukaddes ve saf anlamlarına gelen Nessia ya da Nisi köyü adları ile bir Rum köyü olarak biliniyordu. İsmail Deniz, ss. 14-15.

<sup>285</sup> İsmail Yaşayanlar, *Sinop, Samsun ve Trabzon’da Kolera Salgınları, Karantina Teşkilatı ve Kamu Sağlığı Hizmetleri (1876-1914)*, (Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2015, ss. 154-156; *BOA*, Y.A.HUS., 262/66, 22.12.1309/18.07.1892.

<sup>286</sup> Kamil Şahin, “XIX. Yüzyıl Sonlarında Kastamonu’da Hastaneler”, *İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri (18-20 Eylül 2003)*, Ankara 2005, s. 124.

<sup>287</sup> Osman Köse, “Rusların Samsun’u Bombardımanı (1915),” *Geçmişten Geleceğe Samsun*, (Ed. Cevdet Yılmaz), C. 2, Samsun 2015, s. 139.

tahaffuzhane olmuştu. 1915'te Rusların bombardımanıyla zarar gören tahaffuzhane, 1921 yılı ortalarına kadar bakımsız bir hale gelmişti. Aynı yıl içinde "Sıhhiye ve Muavenet-İçtimaîye Vekâleti tarafından gönderilen tahsilatlarla bakımı yapılarak, eksiklikleri giderilmeye çalışılmıştı."<sup>288</sup>

### 2.1.3. Sinop Sancağında Frengi

XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile Osmanlı Devleti'nde frengi ile mücadele kapsamında atılan somut adımlar sonucu mücadeleye Kastamonu vilayetinden başlanmasına karar verilmişti. Vilayetin önemli sancaklarından biri olan Sinop sancağı önemli bir liman şehri olmasından dolayı hastalığın buradan deniz yoluyla hem devletin birçok bölgesine gidenlerin hem de başka ülkelerden gelenlerin hastalığı taşıyabileceği endişesinin yanında, başkente yakın olması Sinop'u mücadelenin etkin şehirlerinden biri olma durumuna getirmişti.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Sinop'ta frenginin mevcut olduğu belirtilmektedir. Hastalığın Sinop'a gelişi ve yayılması konusunda birçok etken vardır: Sinop'un ormanlık ve zor bir araziden oluşması, halkın özellikle İstanbul'a gidip, çalışması çok eski tarihlerden itibaren mevcuttu. 1900'lerde yaygınlaşan taşımacılık ve bunun sonucu artan insan ilişkileri, İstanbul'da balıkçılık gibi işlerle uğraşarak; hayat standardını yükseltip Sinop'a dönenler, umumhanelerden aldıkları frengiyi de beraberinde getirmişlerdi. Bunlar dışında askerler aracılığıyla da şehre frengi taşınmıştı.<sup>289</sup>

Yayıma diğer bir etken olarak; hastalığa yakalanan kişilerin bilerek ya da bilmeyerek temas ettikleri insanlar, kullanılan ortak eşyalar ve ciddi bir tedaviye tabi olmayanlar, hastalığın hızlıca yayılımı konusunda etkindi.<sup>290</sup>

Sinop Meclisi'nin, frengi hakkında yazılan emirnameye cevap mazbatasına baktığımız zaman frenginin 1866'da bölgede frenginin mevcut olduğunu anlamaktayız.

<sup>288</sup> Burhan Sayılır, "Milli Mücadele Döneminde Batı Karadeniz'in (Sinop-Kastamonu-Zonguldak) Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yapısı (Türkiye'nin Sıhhi İçtimai Coğrafyası Raporlarına Göre)", *Akademik Bakış Dergisi*, S. 38, Eylül-Ekim 2013, s. 10.

<sup>289</sup> *Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele*, (Ed.: İbrahim Başoğlu-Ahmet Uçar-Osman Doğan), Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2015, s. 155.

<sup>290</sup> *Açıksöz Gazetesi*, 1335-1337/1916-1918, ss. 39-40.

26 Şubat 1866 tarihli mazbataya göre Sinop merkez ve kazalarında görülen frengi hastalığının iyice araştırılması için Bolu ve Çankırı'ya gönderilen komisyonun, Sinop'a da gönderilmesi isteniyordu. Ayrıca gerekli tıbbi ekip ve araçların talebi de belirtilmişti. Bunların dışında bu sürecin askeri yapı üzerinde olumsuz etkileri olduğunu, gerekli önlemlerin bir an önce alınmasına da dikkat çekilmiştir. Sinop Redif Liva Kumandanlığından, sıhhiye dairesine gönderilen yazıda; eğer bölgede frenginin engellenmesi için gerekli adımlar atılmazsa askere almak için sağlam erkekler bulunamayacağından bahsedilmekteydi.<sup>291</sup> Bu yüzden her yazışmada işlemlerin hızlı bir şekilde yapılmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Bahriye ve Tıbbiye Nezaretleri ile Şûrâ-yı Devlet arasında yapılan yazışmalarda; tedavi için 2.000 kuruş maaşla Dr. Lamek Saad ve 1.000 kuruş aylıkla eczacı Teodoridis Efendilerin tayini istenmekteydi. İhtiyaç olan tıbbi malzemeler içinse 5.000 kuruşun ödenmesi, yol masraflarının karşılanması gerekliliği, bunların Dâhiliye Nezareti'nden mi yoksa Maliye Nezareti'nden mi hâsıl olacağını bildirilmesi talep edildi. Bu gerekliliğin değerlendirilmesi ile tabip Kemal Efendi ve Mektebi Tıbbiye'den tayin edilen Ahmet Muhtar ve Ahmet Cevdet Efendilerin bölgede yeterli olacağı, başka bir doktor tayininin gerekli görülmediği Şûrâ-yı Devlet tarafından ilgili kurumlara bildirilmişti.<sup>292</sup>

İncelenen her belgede üzerinde sıkça durulan hususlar tıbbi komisyon, cerrah, doktor ve eczacı eksikliği olmuştur. Bunun için salgının bölgede artmasıyla alınacak tedbir ve mücadele için ilk olarak birinci bölümde detaylı açıkladığımız “Kastamonu Vilayetinde Teşkil Olunacak Memleket Hastanelerine ve Seyyar Heyet-i Tıbbiyyeye Dair Nizamnamesi” ne göre vilayetin dört sancağını dolaşarak frengiye yakalanan hastalar tedavi edilecekti. Bunun için mücadelenin bel kemiğini oluşturan seyyar tabipler vilayetin en ücra köşesine gidip, özellikle frengili hastalara daha çabuk ulaşarak, muayene ve tedavi etmekteydiler. Bu yüzden oluşturulan muayene kolluklarından bir ekipte Sinop'ta görevlendirilerek, hastalığın engellenmesi konusunda gereken tedbirler yapılmaktaydı.

<sup>291</sup> BOA, MVL., 717/82, 26.09.1282/12.02.1866.

<sup>292</sup> BOA, ŞD., 2439/15, 28.03.1298/22.02.1881.

#### 2.1.4. Sinop Frengi Hastanesi İnşası ve Fiziki Yapısı

Frengiye yakalananları tedavi etmek için tayin edilmiş 1.500 kuruş maaşla, dört seyyar tabip ve 800 kuruş aylıklı iki eczacının yaptığı çalışmalardan tam anlamıyla bir başarı elde edilememiştir. Yerel idareciler muayene ve tedavi için esaslı bir tedavinin gerekli olduğunu, verilen maaşların lüzumsuz yere harcanması konusunda gerekli uygulamaların yapılmasını istemekteydiler. Nasıl ki mahalli belediye dairesinin gelirlerinden Kastamonu, Bartın ve İnebolu kasabalarında frengi hastanesi yapılmışsa, benzerinin de burada yapılması istenmekteydi. Bu sırada Araç, Bartın, Boyabat, Çerkeş, İstefan (Ayancık) ve Tatay (Daday) gibi kazalarda frengi devam ediyordu. Bunu engellemek için de Safranbolu ve Sinop'ta birer hastane açılmasına karar verildi.<sup>293</sup>

İncelenen belgelerde hastanelerin inşaatı için gerekli ödeneğin ağırlıklı tasarruf yoluna giderek karşılanması üzerinde durulmuştur. Ekonomik sıkıntı içerisinde bu yolun daha ikna edici ve uygun olduğu düşünülmekteydi.

Hastanelerin inşası için verilen öneriye göre irâde-i seniyye mahsus olan doktor ve eczacı maaşlarından toplam 7.600 kuruştan, 1.250 kuruşu hastane için harcanmaktaydı. Eğer seyyar tabip ve eczacıların ilgası gerçekleşirse açılacak hastaneler için gerekli bütçe tabip ve eczacılardan kalan akçe ile düzenlenecekti. Buna göre iki tabip 2.500 kuruştan, iki eczacı ise 1.200 kuruşla toplam 3.700 kuruş alacaklardı. Diğer iki tabibe ise ruhsat verilerek, belirtilen 7.600 kuruştan kalan 3.900 kuruşu hastanenin masrafına karşılık sayılacaktı. İkna edici bu bütçe yöntemi sonucu merkez vilayetten gerekli izinlerin alınması ile 7 Ağustos 1887'de hastanenin inşası için çalışmalara başlandı.<sup>294</sup>

Hastanenin kurulmasında en etkili kişi Kastamonu Valisi Abdurrahman Paşa<sup>295</sup> olmuştur. Kurulan Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi ve bunların denetimi için Vali

<sup>293</sup> BOA, DH. MKT., 1433/25, 27.10.1304/19.07.1887.

<sup>294</sup> BOA, ŞD., 2519/4, 27.09.1304/19.06.1887; BOA, MV. 22/78, 17.11.1304/07.08.1887; BOA, İ. MMS., 92/3899, 25.11.1304/15.08.1887.

<sup>295</sup> Kastamonu'nun eski valilerinden Hacı İbrahim Paşa'nın oğlu olan Abdurrahman Nurettin Paşa, 1881 yılında İstanbul'da Münkale İşleri Komisyonu üyesi olmuş, daha sonra II. Abdülhamit tarafından sadrazamlığa atanmıştı. O sırada Mısır'da çıkan isyanı bastırmak için askeri kuvvetle bastırmayı düşünmüştü. Fakat bu düşüncesi bazı çevreler tarafından padişahın aleyhine bir davranış olarak yayılmaya başlayınca, İstanbul'dan uzaklaştırılarak, Kastamonu valiliğine atanmıştı. Abdurrahman Paşa vilayette kaldığı sürece boyunca halkın yararı için çok yönlü çalışmalar yapmıştı. 1883'te Askeri

Ebubekir Hazım Bey,<sup>296</sup> görevlendirilmişti. Vali Ebubekir Hazım Bey, bu konuda ki gözlemlerini şöyle aktarmaktadır: Abdurrahman Paşa'nın eserlerinden biri olan hastane, sadece merkez kazanın değil bütün liva halkının yardımları ile yapılmıştı. Yapılan yardımların sadece para olmadığını kaza, nahiye ve köylerden birçok kereste yardımı ile destek olunduğunu ifade etmiştir.<sup>297</sup>

1887 yılında yapımına başlanan Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi, bugün Kefevi Mahallesi, Okullar Caddesi mevkiinde yer almış, şehrin kuzeyinde denize yüksek bir mevkide ahşap bir bina olarak inşa edilmişti. 1898 yılına kadar aktif olmayan hastane, bu tarihten sonra frengi ile mücadelenin ilerlemesiyle önem kazanarak, hastane olarak adlandırılmaktaydı. Hastanenin fiziki yapısı ise; beşi erkek, ikisi kadınlara ait yedi koğu, Anadolu'da benzerine çok rastlanılmayacak derecede düzenli bir ameliyathanesi, bir bakteriyoloji laboratuvarı, muayenehane ve müstemilat mevcuttu.<sup>298</sup> Daha önceden dâhiliye bölümü bulunan hastanede, frengi hastaları dışında gureba hastaları da bu hastanede tedavi olunacaktı. Doksan hasta kabul üzere içten tadilatı yapılmıştı.<sup>299</sup>

Ülke genelinde ekonomik sıkıntı, hastanelerin işleyişini de etkilemekteydi. Bu durum yüzünden tedavi edilebilecek hasta kapasitesine sınırlama getiriliyordu. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'deki doktorların oluşturduğu komisyon; Kastamonu vilayetinde yeni hastanelerin açılarak, uzman tabiplerin bölgeye tayin edilmesi isteniyordu.

---

Rüştiyenin açılmasına karar vermiş, İnebolu, Safranbolu ve Sinop'ta birer frengi hastanesi yaptırmış, Sinop ve Taşköprü'de salgın hastalığa sebep olacak bataklıkların kurutulmasını istemişti. Aynı zamanda yoksul ve kimsesiz insanları koruyarak, çocuk tacirliği yapan kişileri cezalandırmıştır. Vilayet gezisinde Sinop'a gelerek, Sinop'un iç kalesinde umumi bir cezaevinin yapılması kararlaştırılmıştır. Ziya Demircioğlu, *Kastamonu Valileri (1881-1908)*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu 1973, s. 16; Mustafa Eski, *Kastamonu Valileri (1838-200)*, Ankara 2000, ss. 24-30.

<sup>296</sup> Hazım Tepeyran, kâtiplik ve daha sonra bakanlığa kadar yükselmiştir. Millî Mücadele'ye destek verdiği için idama mahkûm olup, cezaevine girmiş; Cumhuriyet'in kurulmasıyla Niğde milletvekilliği yapmıştı. Siyasetçi-yazar olan Tepeyran, Abdurrahman Paşa döneminde 1885 yılında Kastamonu vilayetine gelmiş ve buraya bağlı olan Sinop sancağı hakkında bilgiler vermiştir. Burada kaldığı altı yıl içinde Paşa'ya mühürdarlık, mektupçu kalemî mümeyyizliği, vilayet gazetesi yazarlığı, idadi mektebinde mecelle ve mülkiye kanunları hocalığı gibi görevlerde bulundu. Hazım Tepeyran'ın hatıratında Sinop'un her meslekten entelektüelin içinde bulunduğu bir sürgün şehri olduğundan bahsetmektedir. İsmail Deniz, ss. 46-47.

<sup>297</sup> Ebubekir Hazım Tepeyran, *Hatıralar*, Özener Matbaası, İstanbul 1998, ss. 97-98.

<sup>298</sup> Sinop Sıhhiye Müdürü Dr. Mehmed Said, *Sinop İlinin Sağlık Coğrafyası, Türkiye'nin Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası, Sinop Sancağı*, (Haz. İbrahim Başağaoğlu), Sinop 2002, s. 40.

<sup>299</sup> *Kastamonu Vilayet Gazetesi*, 10.06.1305/23.02.1888, s. 1.

Umum Mekâtib-i Askeriye-i Şahane Nezareti'ne sunulan raporda ayrıca Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi içinde ödenek hususunda bazı talepler belirtilmişti. Yaklaşık yüz yirmi hastanın tedavisini yapabilecek düzeydeyken, hastane tahsisatından ödenen personel maaşlarından geriye kalan miktar yüzünden beş ya da altı hastaya müdahale edilebiliyordu. Bunun için hastane ödeneğinin 1.996 kuruştan, 4.000 kuruşa çıkarılması talep edilmişti.<sup>300</sup>

Hastanenin mevcut durumu ve ıslahının gerçekleştirilmesini öneren 1899 yılına ait belgede hastanenin ödenek, yatak ve doktor eksikliği giderilirse, tedavi edebilecekleri hasta sayısı daha da artacaktı. Düring Paşa durum değerlendirmesi yaptığı tahriratta, 700 kuruş maaşla ancak on dört hastanın tedavi edilebileceği, bunun için hastane gelirinin 15.000 kuruşa çıkarılarak ve gerekli olan eksikleri tamamlanarak, hastanenin kapasitesinin artırılmasını istiyordu. Düring Paşa'ya göre hastane tabibi Kemal Efendi'nin idareci bir kabiliyetinin olmadığı belirtilmişti. O yüzden tabip Hüseyin Efendi'nin hastaneye tayin edilmesini istedi.<sup>301</sup>

Hastane için yapılan masraflarda boya konusu üzerinde de durulmaktaydı. Mevsim yağmurlarının hastanenin boyasının dökülmesine ve temellere zarar vermesi sebebiyle gereken tamir işlemi ve yağlı boya ile boyanması, Dâhiliye Nezareti'nden Şûrâ-yı Devlet'e bildirilmişti. Bu işlem için gerekli miktar 6.549 kuruş olarak hesaplanmış, belirtilen tutarın hastane muhasebesinden karşılanması için izin istenilmişti. Maliye dairesinden tanzim kılınan mazbata hastanenin boyası için gerekli olan meblağının havalesinin gerekli görüldüğünü onaylayarak, gereken izinler için işlem başlatılmıştı.<sup>302</sup>

Bu süreçte hasta mahkûmların tedavisi için gereken koşulların sağlanmasına da özen gösterildi. Sinop Hapishanesi'nde bulunan hasta mahkûmların tedavisinin, belediye tabipleri ve Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi tabipleri tarafından yapılması kararlaştırıldı. Doktorların ödenekleri ise hapishane tahsisatından karşılanacaktı.<sup>303</sup>

<sup>300</sup> Erol Karcı, "Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi'ne Dair Bazı Tespitler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. XIX, S. 39, 2019, s. 81; *BOA*, DH. MKT., 2222/30, 08.03.1317/21.05.1901.

<sup>301</sup> *BOA*, İ. DH. 1366/56, 29.03.1917/7.08.1899.

<sup>302</sup> *BOA*, DH. MKT., 918/26, 20.10.1322/28.12.1904; *BOA*, ŞD., 2747/58, 15.06.1323/19.06.1905.

<sup>303</sup> *BOA*, ŞD., 2682/37, 09.01.1316/21.05.1898.

Maarif-i Umumiye Nezareti tarafından yenilenmeye çalışılan sağlık sisteminden habersiz kalmamaları için belediye tabiplerinden başka hastane tabiplerinin bulunduğu yerlerde, abonelik bedeli tabipler tarafından karşılanmak üzere Vekay-i Tıbbiye Gazetesi'nin<sup>304</sup> düzenli olarak tabiplere gönderilmesi istenmiştir.<sup>305</sup>

### 2.1.5. Ayancık ve Boyabat'ta Frengi Mücadelesi

Denize kıyısı olan Ayancık ile Ayancık'a yakın olan Boyabat'ta, konumları dolayısıyla hastalığın bu kazalarda da görülmesi kaçınılmaz olmuştu. Bu yüzden Ayancık ve Boyabat'taki temel sorun, frengili hastaların Sinop merkezinde bulunan frengi hastanesine gönderilmesi yönündeki zorluklardan dolayı her iki kazada da birer frengi hastanesinin açılma talebinde bulunulmasıdır.

Frenginin Ayancık dâhilinde görülmesi ile hastaların, Sinop Frengi Hastanesi'nde tedavi edilmesi mecburi kılındı. Fakat bu durum hastalığın bölgeden temizlenmesi için yeterli görülüyordu. Bu yüzden sonuç vereceği bir girişim olduğu düşünülen Ayancık'ta otuz yataklı frengi hastanesinin açılması talebi, Meclis-i Umumi Vilayete bildirilmişti. Muhaberat-ı Umumiye Dairesi cevap olarak: İstenilen hastanenin şimdilik gerekli görülmediği, hastaların Sinop Frengi Hastanesi'nde tedavilerine devam etmelerini belirtmişti.<sup>306</sup>

Elimizde çok fazla bilgi olmadığı için ilerleyen zamanlarda hangi husus üzerine kazada frengi hastanesinin açılmasına izin verilmiş olduğunu bilememekteyiz. İncelenen “Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası, Sinop Sancağı” isimli dönemin Sinop sancağı sıhhi durum raporlarına göre 1911'de Teşkilat Müfettişi Umumiyesi Suat Bey'in aracılığı ve ahalinin yardımları ile kırk yataklı bir frengi hastanesi inşa edilmişti. 1912'den, 1918'e kadar ikinci sınıf bir hastane olarak faaliyette bulundu. Bu tarihten itibaren dispansere<sup>307</sup> dönüştürülmüştü.<sup>308</sup>

<sup>304</sup> Vekay-i Tıbbiye Gazetesi, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane tarafından, 1849-1928 yılları arasında yayınlanan ilk tıp dergisidir. Hakan Bacanlı-Erdal As, *Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye'den Gülhane Tıp Dergisi'ne (1872-2017)*, Ankara Sağlık Bilimleri Üniversitesi, 2018, s. 24.

<sup>305</sup> BOA, MF. MKT., 178/172, 09.02.1311/13.08.1893.

<sup>306</sup> BOA, DH. MVİ., 58/56, 05.02.1328/16.02.1910.

<sup>307</sup> Ayakta tedavi edilebilen hastaların, tedavi edildiği yerdir. Daha önceleri sadece ilaç ve tıbbi araç-gereçlerin bulunduğu bir yerdi. Zamanla ücretsiz olarak tıbbi kontrol ve tedavilerin edildiği bir yer haline gelmiştir. *Meydan Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, C. 5, s. 381.

<sup>308</sup> Said, s. 42.

Boyabat için 1902’de Dâhiliye Nezareti’nin Şûrâ-yı Devlet’e gönderdiği mazbatada; kazada frenginin mevcut olduğu ve kazanın Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi’ne uzak olmasından dolayı hastaların geliş ve gidişlerinde zorluk çekmekte olduklarını, bunun için Boyabat’ta elli yataklı bir frengi hastanesinin inşasının gerekli olduğu raporu sunulmuştu. Meclis-i İdare-i Kaza tarafından onaylanan rapora göre; yapılacak hastanenin toplanacak yardımlar ile inşa edileceği, yapım aşamasının Düring Paşa kontrolünde olup, onay vereceği koşullara uyarak inşasına izin verileceği bildirildi. Ayrıca yardım yapanların isimleri, bağış miktarının yer aldığı yazılı bir sözleşme yapılması da zorunlu tutulmuştu.<sup>309</sup>

1908’de Boyabat’ta Sinop Frengi Hastanesi’nden ayrı olarak yirmi yataklı ikinci sınıf bir frengi hastanesi inşa edildi. 1908’den 1914 yılına kadar hastanenin kendine ait bir binası yoktu. Bu yüzden 1914’te askeri bir depo tadilat edilerek, hastane statüsüne geçmişti. 1919 yılında ilga edilerek, dispansere dönüştürüldü.<sup>310</sup>

### 2.1.6. Tayin Edilen Doktor ve Eczacılar

1889 ve 1903 yılları arasında Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi’ne tayin edilen doktor ve eczacılar hakkında vilayet salnamelerinden temin ettiğimiz bilgilere göre tayin edilen doktor ve eczacılar şu şekildedir.<sup>311</sup>

**Tablo 2:** 1889 ve 1903 Tarihleri Arasında Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi’ne Tayin Edilen Doktor ve Eczacılar

YIL	MÜDÜR	DOKTOR	ECZACI
1889	İdris Efendi	Ahmet Muhtar Efendi	Jozef Dimitri
1893	İdris Efendi	Ahmet Muhtar Efendi	Jozef Dimitri
1894	İdris Efendi	Ahmet Muhtar Efendi	Tatyus Samuel Efendi

<sup>309</sup> BOA, BEO, 1714/128524, 20.05.1319/4.09.1901.

<sup>310</sup> Said, ss. 40-42.

<sup>311</sup> *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, 1306/1889, s. 469; 1310/1893, s. 438; 1311/1894, s. 259; 1312/1895, s. 311; 1314/1897, s. 237; 1317/1899, s. 247; 1321/1903.

1895	İdris Efendi	Ahmet Mahsar Efendi	Tatyus Samuel Efendi
1897	İdris Efendi	Kemal Efendi	İstilyanus Efendi
1899	Zeynel Abidin Efendi	Kemal Efendi	Koçu Efendi
1903	Ataş Efendi	Yüzbaşı Ataş Efendi ile (seyyar tabip Yüzbaşı Şefik Efendi)	Koçu Efendi

Yukarıdaki tablo incelendiğinde Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi'nde Müslüman idareci ve doktorların görev yaptığını görmekteyiz. Diğer taraftan hastanelerin eczane hizmetleri ise Gayrimüslim eczacılar tarafından verilmekteydi. Bu durumun olasılıkla, eczacılıkta Müslüman tebaanın daha sonraki dönemlerde tam anlamıyla mesleklerini hem profesyonel hem de kendi tekellerinde icra edecek olmasından dolayı kaynaklanmış olabilir.

Görev yapan doktor ve eczacıların çalışmalarıyla ilgili çok fazla detaylı bir bilgiye sahip değiliz. Temin edilen belgelere göre kısaca incelersek; genellikle görevleri boyunca sergiledikleri başarılarından dolayı ya da haklarında çıkan haberlerle bilgi edindiğimiz tabipler şunlardır:

Diyarbakır'da görev yapan eczacı Agop Efendi, Sinop'a tayin olduktan sonra kendisine rütbe ve nişan verildi.<sup>312</sup>

Seyyar tabip Rıfat Bey'e, yaptığı başarılı mücadele girişimleri için Mecidiye Nişanı verilmiştir.<sup>313</sup>

Mehmet Salih Efendi, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de eğitim aldıktan sonra bir müddet kaza ve livalarda belediye tabipliğinde bulunup, Sinop sancağında seyyar tabip

<sup>312</sup> BOA, DH. MKT., 2028/15, 17.05.1310/7.12.1892.

<sup>313</sup> BOA, İ. DH. 1033/81359, 19.09.1304/11.06.1887.

olarak görev yaptı. Daha sonra Sinop Frengi Hastanesi müdür ve tabip olarak görevini devam ettirmişti.<sup>314</sup>

Safranbolu Hastanesi tabibi Kemal Efendi ile Sinop Hastanesi tabibi Ahmet Efendi'nin maaşları ödendikten sonra karşılıklı yer değiştirmeleri uygun görülerek, görevlerine devam etmişlerdi. Kemal Efendi, Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi tabipliğinde görevli iken Düring Paşa tarafından görevinde yeterli olmadığı gerekçesi üzerine açığa alınacağı bildirildi. Kemal Efendi'nin açığa alınmasına karşılık mazuliyet maaşı kendisine tahsis edilecekti. Bunun haricinde civar vilayetlerde açılacak bir tayin kadrosunda görev yapacağı, ilgili kurumlara bildirilmişti. Fakat kadro eksikliği olmadığı için olumlu bir dönüt alınamamıştı.<sup>315</sup>

Kemal Efendi tarafından verilen dilekçeye göre Memuriyet Sıhhiye-i Mülkiye maaşından %5 kesileceği haberi aldığını, hâlâ tayin olmadığı gibi mazuliyet maaşının da kendisine verilmediği için zor durumda kaldığını belirtmişti. Mekatib-i Askeriye-i Şahane Nezareti'nden kendisine bildirilen cevapta ise Memurin-i Sıhhiye-i Mülkiye bünyesinde mazuliyet maaşı alan Kemal Efendi'den başka kimse olmayıp, kendisine uygun bir kadro açıldığında tayin olacağı bildirildi. Kemal Efendi yazdığı başka bir dilekçede ise hastaneye bağlı eczane idaresiyle kendisinden şikâyetçi olanların hangi şahsi çıkara dayandığının araştırılmasını istemiş; ancak nezaretin böyle bir şikâyetten haberdar olmadıklarını kendisine bildirerek, konuyu kapatmışlardı.<sup>316</sup>

Ahmet Muhtar Efendi ise hastane tabipliği haricinde Sinop Hapishanesi'nde de tabip olarak görev yapmaktaydı. Bunun için maaşına zam yapılmasını istemiş ancak görevinin şartları ve etikliği kendisine tekrar belirtilerek, talebi reddedilmişti. Ayrıca halk arasında da artık saygı duyulmayan ve 1.000 kuruş maaşla başka bir yere görevlendirilmesi isteniyordu. Hakkında yapılan şikâyetlerle başlatılan soruşturma sonucu halkın kendisinden memnun olduğu, görev yerinin değiştirilmesinin gerekli

<sup>314</sup> BOA, DH. MÜ., 34/8, 01.11.1327/14.11.1909.

<sup>315</sup> BOA, DH. MKT., 406/30, 10.02.1313/02.08.1895; BOA, DH. MKT., 2418/100, 29.06.1318; BOA, BEO., 1820/136444, 22.12.1319/01.04.1902.

<sup>316</sup> BOA, DH. MKT., 2381/81, 03.04.1318/31.07.1900; BOA, DH. MKT., 2397/124, 04.05.1318/30.08.1900; BOA, DH. MKT., 2429/136, 27.07.1318/20.11.1900.

olmadığı bildirilmişti.<sup>317</sup> İlk zamanlarda sürekli olarak verdiği talepler dışında daha sonraki yıllarda görevindeki başarılarından dolayı terfi rütbeleri ile ödüllendirilmiştir.<sup>318</sup>

7 Ekim 1920'de Safranbolu Sertabibi Hamid Bey; Sinop Hastanesi Sertabipliğine, Düzce Hastanesi Sertabibi Sami Bey ise Ayancık Hastanesi'ne tayin olmuştu.<sup>319</sup>

Halkın doktorlara karşı tutumu ise oldukça olumludur. Oluşturulan sağlık kurumlarında doktorların hastalara nazik ve anlayışlı davranarak, tedavi etmek için verdiği uğraşlar, halkın bu süreçte onlara karşı olumlu desteğine sebep olmuştur.<sup>320</sup>

### 2.1.7. Eczaneler

Sinop'ta ilk olarak frengi hastanesi için açılan eczane<sup>321</sup> Sinop Müfettiş ve Nakîbü'l-Eşrâf Kaim Makamı Hacı Ali Lütî Efendi'nin başkanlığında tahrirat müdürü ve Mülkiye Müdde-i Umumiyesi Muhammet Tahrir Bey, Topçu Hastanesi Sertabibi İsmail Hakkı ile Meclis İdare-i Liva azasından Mustafa ve Avrinos Efendilerden oluşan bir komisyon tarafından eczanenin gelir ve masraflarını incelemek ve eczane işlerinin ve görevlerinin farkında olarak idare edilmesi, israftan kaçınmaları istenmekteydi. Ayrıca eczaneye gelen hastalara karşı incitici davranışlardan uzak durup, tedavide özenli olunması istenmişti.<sup>322</sup>

Sinop sancağında bir kamusal, bir yarı kamusal ve dördü hususi olan altı tane eczane bulunmaktaydı. Merkezde bulunan kamusal eczane devlet hastanesine tabi olup,

<sup>317</sup> BOA, DH. MKT., 1698/35, 21.06.1307/12.02.1890; BOA, DH. MKT., 64/7, 26.11.1310/11.06.1893; BOA, DH. MKT., 237/15, 11.11.1311/16.05.1894.

<sup>318</sup> BOA, DH. MKT., 2028/105, 17.05.1310/01.12.1892; BOA, DH. MKT., 1988/66, 23.01.1310/10.05.1893.

<sup>319</sup> *Açıksöz Gazetesi*, 08.08.1336/08.10.1920, s. 1.

<sup>320</sup> Başağaoğlu, s. 152.

<sup>321</sup> "İlk resmi eczaneler darüşşifalarda kurulmuş olup, ilk özel eczane 754 yılında Bağdat'ta açılmıştı. XIX. yüzyıldan itibaren müstakil eczaneler de açılmaya başlamıştı. Başta İstanbul olmak üzere, vilayet merkezlerinde açılan ve zamanla yaygınlaşan eczaneler çoğunlukla yabancılar ya da yerli Gayrimüslim tebaa tarafından işletiliyordu. 1832'de sadece Galata ve Beyoğlu'nda otuz iki eczane bulunuyordu. Genellikle Paris, Londra ve Viyana'da eğitim alan bu eczacılar, Osmanlı coğrafyasında eczacılığın hekimlik ve cerrahlıktan ayrı olarak profesyonel bir disiplin haline gelmesinde ilk adımı atmışlardı. Müslüman ahalinin profesyonel manada eczacılık mesleğine başlaması ise XIX. yüzyılın son çeyreğinde ancak gerçekleşecekti." İsmail Yaşayanlar, *Osmanlı Bursa'sında Eczaneler, Eczacılar ve Ecza Tüccarları (1861-1919)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 28, Bursa 2015, ss. 114-115.

<sup>322</sup> *Kastamonu Vilayet Gazetesi*, 21.09.1309/19.04.1892, s. 2.



**Tablo 2:** 1894 ile 1907 Yılları Arasında Sinop Sancağında Bulunan Hastaların İstatistiksel Cetveli<sup>324</sup>

(Tabloda verilen yılların her biri düzenli olarak on iki ayı kapsamamaktadır.)

Yıl	Frengili Kadın Hasta				Frengili Erkek Hasta			
	Şehir Sabıktan	Hastaneye Giriş	Hastaneden Çıkış	Ölüm	Şehir Sabıktan	Hastaneye Giriş	Hastaneden Çıkış	Ölüm
1894	33	21	19	-	20	17	21	-
1895	33	10	11	-	39	17	15	-
1896	34	25	28	-	78	64	59	-
1897	19	24	20	-	38	39	40	-
1898	45	41	42	-	51	47	51	-
1899	63	79	80	-	88	120	108	-
1900	126	124	122	-	186	163	167	-
1901	102	87	78	-	187	167	150	1
1904	16	38	41	5	41	83	80	2
1905	27	51	55	4	46	78	72	16
1906	78	183	160	27	108	289	247	49
1907	10	29	22	1	12	38	33	4

<sup>324</sup> *Kastamonu Vilayet Gazetesi*, 1894/1312, 1895/1313, 1897/1315, 1898/1316, 1899/1317, 1318.1900.1319.1901, 1321/1904, 1322/1905, 1323/1906, 1324/1907.

Sinop sancağındaki hastaların durumunu oluşturduğumuz tabloda incelediğimizde dikkat çeken husus; ölümlerin uzun bir süre olmayıp, belli bir dönemden sonra sayıca fazlalaşmasıdır. Bunun nedenini şöyle yorumlayabiliriz: İnsanların ilk zamanlarda hastalığı ciddiye almaması ya da utandıklarından dolayı durumlarını ahlaki açıdan değerlendirerek hastalığı gizlemesi; bu doğrultuda frenginin ikinci evresini geçiren kişi, kendini iyi hissettiği için yaşantısına devam etmekteydi. Ancak 1 ila 25 yıl süren ve ölümlerle sonuçlanan üçüncü evreyi yaşayan kişinin ölüm oranlarındaki boşluğu etkileyeceği düşünülerek, bu durum açıklanabilir.

Araştırdığımız belgelerde ifade edildiği gibi frengi hastalığının birincil etkeninin fuhuş olması ki bunu frengi ile mücadelede 1856 yılında ilk kez açılan genelevlerin varlığı ile kaynaklandırabiliriz.<sup>325</sup> Fuhşun temelinde kadın olmasından dolayı kadının toplum tarafından hoş karşılanmayan soyutlayıcı isimlerle adlandırılıp, günahkâr ilan edildiğini görmekteyiz. Ancak elimizdeki istatistiksel veri kapsamında incelediğimizde frengili erkek sayısının ve ölümlerinin daha fazla olduğunu görüyoruz. Bunun ihtimalini de o dönemde erkelerin kadınlara göre birçok alanda olduğu gibi sosyal alanlarda da özgür olup, hayatlarına istedikleri şekilde yön vererek, daha çok insanla temas halinde bulduklarından dolayı ihtimallendirebiliriz. Bu yüzden de bu verileri frengi ve cinsiyetler arasında yapılan tanımlamalar bağlamında ortaya çıkan kavramlar üzerinden farklı açılardan değerlendirilebilir olması düşünülebilir.

Sinop sancağında 1899'dan itibaren frenginin engellenmesi için başlayan sistemli mücadelenin sürdürülmesinde, görevli personellerin daha disiplinli bir şekilde çalışmış olması; 1914'ten itibaren hastalığa karşı olumlu sonuçların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Sinop Sıhhiye Müdürü Mehmed Said'in sağlık defterlerine kayıtlı ve düzenli tedavi sonucu iyileşen hastaların ortalamasından çıkarılan sonuca göre 1922'de Sinop'ta frengili hastaların oranının %3 ila %6 civarında olduğunu belirtmiştir.<sup>326</sup>

<sup>325</sup> Yıldırım, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, s. 1329.

<sup>326</sup> *Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele*, s. 156.

## SONUÇ

Amerika'nın keşfi ile dünyaya yayılmaya başlayan frengi; XVI. yüzyılda Osmanlı topraklarında görülmeye başlamış, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren salgın halini almıştı. Ülke genelinde hem halk hem de ordu üzerinde nüfusu etkileyecek yıkıcı etkenlere sebep olması, devletin bu süreci daha ciddi ele almasına sebep olmuştu.

Savaşlardan kaynaklı artan göçler ve bunun sonucunda Anadolu'da sermaye haline gelen fuhuş, askerlik yapmak istemeyenlerin kasten frengiye yakalanması, bilerek ya da bilmeyerek hastalığı etrafındakilere bulaştıranlar, frengi ile mücadelenin önünün alınmasında zorlanılan bir döngüye sebep olmaktadır.

Bunun için hem yasal hem de sıhhi önlemler alınmaya çalışılmıştı. Her ne kadar Almanya'dan getirilen Von Düring, frengi ile mücadele de önemli bir yol haritası oluşturmuş olsa da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane hocalarının da bu süreçte ki etkisi oldukça büyüktür. Ayrıca sıhhi komisyonlar, seyyar tabipler, hükümet ve belediye tabipleri, eczacılar frengi ile verilen mücadelenin bel kemiğini oluşturmuşlardır. Gazeteler, kitaplar ve dergiler halkın frenginin utanılacak bir hastalık olmadığını anlatmaya çalışırken, frenginin bulaşma yollarını, tedavi usullerini halkın anlayacağı bir dilde anlatmaya çalışmışlardır. Çünkü halkın frengiye karşı olumsuz tutumu, tedavi olmak istememeleri, mücadelenin seyrinde önemli bir unsurdu. Yasal düzenlemelerle frengili olup tedaviden kaçanların ya da evlenenlerin para cezası ile önlerine geçilmek istenmişti.

Hemen hemen her vilayette görülen frenginin engellenmesi için gerekli talepler ağırlıklı; frengi hastanelerinin kurulması, seyyar tabiplerin frengilileri tespit etmesi, hastanede daimi ve daha iyi bir maaşla görev yapması istenilen tabipler üzerinde durulmuştur. Vilayetlerin bazılarında genellikle bölge halkının yardımlarıyla frengi hastaneleri kurulurken, bazılarında ise gureba hastanelerine frengi için ek binalar yapılmıştı. Çünkü devletin içinde bulunduğu savaşlar, ekonomik olumsuzluklar, frengi ile mücadelede oluşturulan yasal düzenlemeler, kurulması istenen hastaneler ya da tabipler için ek ödenek oluşturmakta zorlandığı bir süreç içindeydi.

TBMM’de bir yandan Kurtuluş Savaşı için stratejiler oluşturulurken, diğer yandan ülkede önlenemeyen salgın hastalıkları birincil gündem konuları içinde ele almışlardır. Frenginin nüfus üzerinde yaptığı etki, özellikle frenginin kadın üzerinden değerlendirilip, hastalığı bulaştıran erkeklerin ceza almaması milletvekillerinin de dikkatini çekmiş ve konu meclise taşınmıştır. Her ne kadar frengi ile mücadele edilmek istense de farklı inanış ve görüşler çerçevesinde bu konuda anlaşmazlıkların olduğu görülmüştür. Fakat yine de mücadele yasal bir zemine oturtulmuş daha sistematik ve kontrollü bir yol izlenmiştir.

Çalışmamızda ayrı bir başlık olarak değerlendirdiğimiz Sinop sancağında frenginin seyri, diğer vilayetlerde yaşanan olumsuzluklarla paralel gitmiştir. During Paşa’nın, gözlemleri sonucunda frenginin yoğun yaşandığı vilayet ve sancaklarda, frengi hastanelerinin kurulmasının gerekliliğini bildirmişti. Bu doğrultuda kurulan Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi’de bu yerlerden biridir. 1887 yılında kurulmaya başlayan hastane, ülkenin eksiksiz hastanelerinden biri haline getirilmiştir.

Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi, her ne kadar birinci sınıf olarak kurulmuş olsa da bazı zamanlar maddi yetersizlik sonucu kısıtlı tedavinin yapılmasına mecbur kalınmıştı. Bu tür olumsuzluklara rağmen yine de işlevini sürdürebilmiş ve hastalar tedavi edilmeye çalışılmıştı. Uygulanan düzenli tedavi sonucu 1914’te daha etkili sonuçlar alınmaya başlanmış, 1921’de ise Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi’nde görev yapan doktorların hasta kayıt defterlerine, frengili hasta sayısı oranlarının daha düşük kaydedildiğini görmekteyiz.

Frengi ile mücadele her dönem devam etmiştir. Alexander Fleming’in 1928’de penislini keşfetmesi ile 1941’de frengiye karşı en etkili ve tek ilaç olarak enjekte edilmeye başlanmıştır. Frengi günümüzde hala varlığını korumuş olsa da penisilin ile önlene bildiği için artık tehlikeli bir boyuta geçmesi söz konusu değildir.

**KAYNAKÇA****I. ARŞİV BELGELERİ**

A. MKT. MHM.: 410/3.

BEO.: 2330/15, 1714/128524, 1820/136444, 3718/278786, 4145/310851.

C. SH.: 13/648.

DH. MUİ.: 58/56, 34/8, 78/64, 63/78, 46/15.

DH. MKT.: 1401/25, 1536/118, 2087/47, 2099/14, 1447/66, 2331/83, 1433/25, 918/26, 2028/15, 406/30, 2418/100, 1698/35, 64/7, 1988/66, 2172/51, 2181/50, 908/11, 457/30, 2534/146, 917/6, 1106 /39, 1234/13, 1401/25, 1449/3, 1485/88, 2300/49, 2313/146, 2599/82, 478/24, 898/21, 2177/71, 1604/107, 1392/114, 1358/124, 2591/86, 614/79, 540/42, 527/83, 718/13, 878/2, 1415/41, 1436/81, 2406/104, 2414/79, 1000/40, 1373/125, 161/7, 2107/137, 850/50, 2759/1, 1117/58, 1485/84, 1490/75, 1504/81, 1287/88, 1422/70, 22/28, 534/50.

DH. İD.: 46/82, 55/24, 47/41, 47/7, 47/44.

DHSDHADB.: 4/2.

DH. İ. UM.EK.: 34/54.

DH. TMIK. S.: 45/4.

DH. EUM. THR.: 48/36.

İ. DH.: 1033/81359, 1366/56, 998/78879.

İ. HUS.: 47/6, 85/95, 75/169.

İ. MMS.: 91/3862, 92/3899, 84/3653.

İ. ŞD.: 44/2385.

ŞD.: 2439/15, 2474/9, 1643/38, 2491/8, 1433/25, 639/46, 2439/15, 2519/4, 2747/58, 2682/37, 1759/7.

Y. PRK. ŞH.: 5/58.

Y. A. HUS.: 262/66.

Y. A. RES., 11/14.

MVL.: 717/82.

MV.: 22/78; 91/12; 22/78, 11/97.

MF. MKT.: 178/172.

## **II. RESMİ YAYINLAR**

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi

TBMM Zabıt Cerideleri

T.C. Resmi Gazete

## **III. SÜRELİ YAYINLAR**

Açıksöz Gazetesi

Düstur

Kastamonu Vilayet Gazetesi

Muharrerat-ı Umumiye-i Sıhhiye Mecmuası

Sıhhiye Mecmuası

Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası

Türk Yurdu Gazetesi

#### IV. SALNAMELER

Kastamonu Vilâyet Salnamesi

#### V. KİTAPLAR

Adivar, Abdülhak Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, (4. Basım), (Haz.: Aykut Kazancıgil-Sevim Tekeli), Remzi Kitapevi, İstanbul 1982.

Başoğlu, Bekir, *Sinop İli Tarihi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1978.

Bacanlı, Hakan-As, Erdal, *Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye'den Gülhane Tıp Dergisi'ne (1872-2017)*, Ankara Sağlık Bilimleri Üniversitesi Yayını, Ankara 2018.

Behçet, Hulusi, *Frengi Karha-i İbtidaiyesi ve Seriri, Hurdebini Teşhisi*, Kader Matbaası, İstanbul 1926.

Behçet, Hulusi-Ramih, Nureddin-Osman, Hamid, *Nevzad ve Çocuk Frengisi*, Kader Matbaası, İstanbul 1924.

Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017.

Cidan, Aydın, *Türkiye'nin Sıhhi İçtimai Coğrafyası Kırkilise (Kırklareli) Vilayeti Tanıtma-Değerlendirme-Transkripsiyon-Günümüz Türkçesi-Tıpkı Basım*, (Ed.: Kaan Kapan), Kırklareli Belediyesi Yayınları, Kırklareli 2019.

Çapa, Mesut, *Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara 1989.

Davis, James C., *İnsanın Hikayesi: Taş Devrinden Bugüne Tarihimiz*, (Çev.: Barış Bıçakçı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

Demircioğlu, Ziya, *Kastamonu Valileri (1881-1908)*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu 1973.

Deniz, İsmail, *Amazon Sinop: Bir Sinop Monografisi*, Çatı Kitapları, İstanbul 2012.

Doğan, Cem, *Osmanlı'da Cinselliğin Saklı Kıyısı: II. Abdülhamid Dönemi ve Sonrası İstanbul'da Fuhuş, Frengi ve İktidar (1878-1922)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2019.

Efe, İsmail, *Sinop Tarihi: Türk Hâkimiyetine Girişinden Cumhuriyetin İlanına (1214-1923)*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2018.

Eski, Mustafa, *Kastamonu Valileri (1838-200)*, Ankara 2000.

*Frengi Tedavi Talimatnamesi*, Hilâl Matbaası, İstanbul 1925.

*Frengi İletine Karşı Mücadele İçin Hususi Teşkilât Olmayan Mahallerde Frengi İletinin Men'-i İntişarına Dair Talimâtname-i Sıhhî*, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul 1915.

Galeano, Eduardo, *Aynalar: Neredeyse Evrensel Bir Tarih*, Çev.: Süleyman Doğru, Sel Yayıncılık, İstanbul 2020.

*Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi*, Sinop Belediyesi Kültür Yayınları I, Ankara 2005.

Güler, İbrahim, “XVIII. Yüzyılda Sinop-Samsun İlişkilerine Ait Bazı Gözlemler”, *Geçmişten Geleceğe Samsun*, (Haz.: Cevdet Yılmaz), Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Eğitim Hizmetleri Daire Başkanlığı Yayını, Samsun 2006.

Heredotos, *Tarih*, (Çev.: Mümtekin Ökmen), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

H. Saib, *Frengilere Hıfzıssıhha*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1920.

Işık, Adem, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001.

Kâhya, Esin, *Sağlık Kuruluşlarımıza Bir Örnek: Safranbolu'da Frengi Hastanesi (IX. Türk Tarih Kongresi'nden Ayrı Basım)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

Kamil, Server, *Frengide Şifa-yı Kat'i İçin Rehber-i Tedavi*, Askerî Matbaa, İstanbul 1922.

Karakoç, Avadis, *Frengi Hıfzıssıhhası*, İstanbul 1908.

Kemal, *Türkiye'nin Sıhî İçtimaî Coğrafyası: Kastamonu Vilayeti*, Öğüd Matbaası, Ankara 1338.

Kutkam, İsmail Hakkı, *Frengi*, İstanbul Halk Basımevi, İstanbul 1937.

Kvşe, *Frengi İletinin Tedavisi*, (Çev.: Necmeddin Arif), Tahir Bey Matbaası, İstanbul 1899.

Köse, Osman, "Rusların Samsun'u Bombardımanı (1915)," *Geçmişten Geleceğe Samsun*, (Ed. Cevdet Yılmaz), C. 2, Samsun 2015.

Mehmet Ali, *Zührevi Hastalıklar ve Yakalanmamak İçin Ne Yapılmalı?*, Marifet Matbaası, İstanbul 1927.

Mılaslı, İsmail Hakkı, *Frengi İletisi Hakkında Herkese Elzem Olan Malumat*, Asır Matbaası, İstanbul 1318.

Mustafa Fahri-Tevfik İsmail, *Frengi Teşhis ve Tedavisi*, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul 1920.

Nemlioğlu Koca, Yasemin, "Akçaabat Limanı'nın Tarihsel Gelişimi ve Deniz Ticareti", *Dünden Bugüne Akçaabat Sempozyumu (26-28 Nisan 2013)*, Akçaabat Belediyesi, Trabzon 2014.

Nikiforuk, Andrew, *Mahşerin Dördüncü Atlısı Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi*, (Çev.: Selahattin Erkanlı), İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

Numan, Süleyman, *Verem ve Frengi Hakkında Mütalaat*, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1915.

*Orduda Frengi Tedavisi Hakkında Talimatname ve Frengi Tedavi Defteri*, Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi, İstanbul 1920.

Ortaylı, İlber, *Avrupa ve Biz*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

Osman, Nuri, *Frengi Hastalığı ve Korunma Çareleri*, Şems Matbaası, Samsun 1919.

Özdemir, Hikmet, *Salgın Hastalıklardan Ölümler (1914-1918)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010.

Özcan, Selim, *Tanzimat Döneminde Sinop Şehri*, Sinop Belediyesi Kültür Yayınları, Sinop 2015.

Porter, Roy, *Kan Revan İçinde Tıbbın Kısa Tarihi*, (Çev.: Gürol Koca), Metis Yayınları, İstanbul 2015.

Nur, Rıza, *Belsoğukluğu ve Frengiye Yakalanmak Çaresi ve Yakalanmış Olanların Tedavisi*, Ahmed İhsan Matbaası, İstanbul 1323.

Sherman, Irwin W., *Dünyamızı Değiştiren On İki Hastalık*, (Çev.: Emel Tümbay/Mine Anğ Küçüker), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.

Sinop Sıhhiye Müdürü Dr. Mehmed Said, *Sinop İlinin Sağlık Coğrafyası, Türkiye'nin Sıhhi ve İktimai Coğrafyası, Sinop Sancağı*, (Haz.: İbrahim Başağaoğlu), Sinop 2002.

Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII, XIII, XIV)*, (Çev.: Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000.

Şahin, Kamil, "XIX. Yüzyıl Sonlarında Kastamonu'da Hastaneler", İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri (18-20 Eylül 2003), Ankara 2005.

Şehsuvaroğlu, Bedi Nuri-Erdemir Demirhan, Ayşegül-Cantay Güreşsever, Gönül, *Türk Tıp Tarihi*, Taş Kitapçılık Yayıncılık, Bursa 1984.

Şerif, Ahmet, *Anadolu'da Tanin*, (Haz.: Mehmed Çetin Börekçi), C. I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.

*Sinop 1973 İl Yıllığı*, Önder Matbaa, Ankara 1973.

Şimşek, Fatma, “Berna Türkdoğan Uysal Armağan Kitabı”, (Ed. Şenol Kantarcı-Fatma Şimşek), *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Liman Kentlerinde Karantina Uygulaması*, Sonçağ Yayınları, Ankara 2014.

Tarkan, Hasan, *Sinop Coğrafyası*, Marifet Matbaası, İzmir 1941.

Temel, Mehmet, *Atatürk Döneminde Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadele*, Nehir Yayınları, İstanbul 2008.

Tepeyran, Ebubekir Hazım, *Hatıralar*, Özener Matbaası, İstanbul 1998.

Temel, Mehmet, “Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Fuhuş ve Frengi ile Mücadele”, *Türkler*, C. 14, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Tez, Zeki, *Tıbbın Gizemli Tarihi: Semboller, Büyümler ve Ritüeller Eşliğinde Şifa*, Hayykitap Yayınevi, İstanbul 2010.

Texier, Charles, *Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi III*, (Çev.: Ali Suat), Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara 2002.

Uludağ, Osman Şevki, *Osmanlılar Devrinde Türk Hekimliği*, (Haz.: Esin Kâhya), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010.

Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Devrinde Sinop*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

Voltaire, *Candide*, (Çev.: Tuncay Türk), Oda Yayınları, İstanbul 2015.

Yıldırım, Nuran, *14. Yüzyıldan Cumhuriyet'e Hastalıklar Hastaneler Kurumlar: Sağlık Tarihi Yazıları I*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014.

Yıldırım, Nuran, *Gureba Hastanesinden Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi'ne*, Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi, İstanbul 2013.

Yıldırım, Nuran-Gürkan, Mahmut, *Osmanlı Devleti'nde Göğüs Hastalıkları ve Verem*, (Ed.: Muzaffer Metintaş), Türk Toraks Derneği Aves Yayıncılık, İstanbul 2012.

Yunus Emre Aydın, "19. Yüzyılda Doğu Karadeniz'in Küçük Limanlarındaki ve İskelelerindeki Ticari Faaliyetler", *VIII. Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı 27-28 Mayıs 2016*, İstanbul Yayınları, İstanbul 2016.

## VI. MAKALELER

Ağırbaş, İsmail-Akbulut, Yasemin-Önder, Ömer Rıfkı, "Atatürk Dönemi Sağlık Politikası", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 48, Güz 2011, ss. 733-748.

Arpacı, Murat, "Hastalık, Ulus ve Felaket: Türkiye'de Frengi ile Mücadele (1920-1950)", *Toplum ve Bilim Dergisi*, S. 130, İstanbul 2014, ss. 59-86.

Aktaş, Esat, "18 Eylül 1880 Tarihli Bir Layihaya Göre Kastamonu Vilayeti", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 54, Haziran 2015, ss. 223-240.

Bulut, Fatma, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tehlikeli Bir Miras: "Frengi", *Tarih Okulu Dergisi*, S. III, İlkbahar 2009, ss. 109-123.

Bachour, Hanna T., "Eski Arap Yazmalarında Frengi", (Çev.: İlcan Bihter Barlas), *Tarih Okulu Dergisi*, S. 3, İlkbahar 2009, ss. 125-132.

Çağlayan, K. Tuncer, "İngiliz Konsolosluk Belgelerinde Sinop (1841-1842)", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 18, 2015, ss. 49-60.

Çalık, Ramazan, "Colmar Freiherr Von Der Goltz (Paşa) ve Bazı Görüşleri", *Atatürk Araştırma Dergisi*, 12(36), Ankara 1996, ss. 765-815.

Çalık, Ramazan-Tepekaya, Muzaffer, “Birinci Dünya Savaşı Esnasında Anadolu’daki Salgın Hastalıklar ve Ermeniler”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 16, 2006, ss. 205-228.

Çavdar, Necati-Karcı, Erol, “XIX. Yüzyıl Sonları-XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti’nde Frengi ile Mücadele Kapsamında Yapılan Yasal Düzenlemeler”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 11(2), Kış 2016, ss. 157-175.

Çetin, Osman, “Bursa Şer’iyye Sicilleri Işığında Osmanlılarda İlk Tıp Fakültesi Bursa Darüşşifası ve Tıbbî Faaliyetler”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 4, 1993, ss. 121-149.

Demirci, Nuray-Üstün, Çağatay, “Prof. Dr. Hulusi Behçet’in (1889-1948) Frengi Hakkındaki Bir Radyo Konuşması”, *Lokman Hekim Journal*, 3(1), 2013, ss. 53-61.

Doktor İbrahim, “Memalik-i Osmaniye’de Hüküm-i Ferman Olan Frengi İlet-i Müdhişesinin Çare-i İndifa’ına Dair Meclis-i Mebusan-ı Osmanî Riyaset-i Celilesine Takdim Olunup Makam-ı Sadarete Havale Buyurulan Layihadır” *Sebilürreşad (Strat-ı Müstakim) Dergisi*, İstanbul 1910.

Erdal, Yılmaz Selim, “Kovuklukaya (Boyabat, Sinop) İnsanlarının Sağlık Yapısı ve Yaşam Biçimleriyle İlişkisi”, *Anadolu Araştırmaları Dergisi*, 17(2), 2004, ss. 169-176.

Echeverría, Virginia Iommi, “Girolamo Fracastoro and The Invention of Syphilis”, *História, Ciências, Saúde-Manguinhos*, C. 17, Ekim/Aralık 2010, ss. 877-884.

Esen, Atakan, “Sihhî-i İçtimâ-i Coğrafya Kitaplarına Göre İç Anadolu’da Görülen Salgın Hastalıklar (1922-1926)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 60, 2017, ss. 73-90.

Evsile, Mehmet, “Cumhuriyet Döneminde Sağlık Hizmetleri (1923-1950)”, *Kesit Akademi Dergisi*, Y. 4, S. 13, Mart 2018, ss. 1-19.

Gül, Abdulkadir, “XIX. Yüzyılda Erzincan Kazasında Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek ve Kızamık)”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 41, 2009, ss. 239-270.

Gürlek, Mehmet, “Anadolu’da Yazılmış İlk Türkçe Cerrahi Yazmalara Bir Örnek: Ala’im-i Cerrahin”, *Turkish Studies Dergisi*, 6(3), Ankara 2011, ss. 1423-1434.

Güzel Mummyakmaz, Hatice, “İllet-i Müthişe”: 20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye’de Frengi ile Mücadele”, *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 7(13), 2020, ss. 119-148.

Hot, İnci, “Ülkemizde Frengi Hastalığı ile Mücadele” *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 12(1), 2004, ss. 36-43.

Karcı, Erol, “Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi’ne Dair Bazı Tespitler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 19(39), Güz-2019, ss. 71-93.

Karlangıç, Osman, “Mısırlı İbrahim Paşa Döneminden Birinci Dünya Savaşı Sonlarına Kadar Adana’da İşçilerin Serüveni (1832-1918)”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 4(2), 2018, ss. 75-88.

Kazancıgil, Ratıp- Gökçe, Nilüfer, “1910 Tarihinde Edirne’de Frengi Hastanesi Açılmasıyla İlgili Belgeler”, *Tıp Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 2005, ss. 158-165.

Kılıç, Rüya, “Türkiye’de Frenginin Tarihi”, *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, S. 38, 2014, ss. 291-306.

Kırlı, Engin, “Tanzimat Sonrası Fuhuş Hadisesine Yaklaşımda Yaşanan Değişim”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 12, 2010, ss. 39-51.

Kış, Salih, “Birinci Dünya Savaşı’nda Müşir Von Der Goltz Paşa’nın Ordu Komutanlıkları ve Ölümü”, *History Studies*, 9(3), Eylül 2017, ss. 121-139.

Malkoç, Eminalp, “Erken Cumhuriyet Döneminde Kucaklaşmayı Unutturan Hastalık Frengiyle Mücadele” *Toplumsal Tarih Dergisi*, S. 296, Ağustos 2018, ss. 78-85.

Martal, Abdullah, “İllet-i Efrenciye (İzmir’de Frengiyle Mücadele)”, *Tepekule Tarih*, S. 1, İzmir 2000, ss. 88-91.

Müderrişoğlu Esiner, Ayşen-Sarçın, Simge, “Frengi Hastalığının İzmir’de Ortaya Çıkışı ve Şehirdeki Umumhaneler”, *Turkish Studies*, C. 15, S. 4, 2020, ss. 753-763.

Arın Namal, Fatma, “Ernst Von Düring Paşa’nın (1858-1944), 3 Eylül 1918 Tarihli Münchener Medizinische Wochenschrift’de Yayımlanan “Küçük Asya’da Endemik Sifiliz Hakkında Deneyimler” Başlıklı Makalesi Üzerine”, *2. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi (10-13 Aralık 2012) Program ve Özetler*, İstanbul 2012, ss. 125-126.

Ocak, Başak, “Frenginin Tedavisinde Salvarsan ile Neosalvarsan’ın Keşfi ve Bazı Osmanlı Hekimlerinin Bu İlaçlar Hakkındaki Değerlendirmeleri”, *Tarih Okulu Dergisi*, S. 40, Haziran 2019, ss. 296-311.

Ocak, Başak, “Osmanlı Dönemi’nde Faaliyetlerini Sürdüren İzmir’deki Gayrimüslim Hastaneleri”, *Belgi Dergisi*, 2(18), 2019, ss. 1607-1624.

Ocak, Başak, “Emraz-ı Zühreviye Hastanesi’nden Eşrefpaşa Hastanesi’ne”, *Kent-Konak Dergisi*, S. 28, Temmuz 2016, ss. 64-65.

Özdemir, Kameray, “Bizans Dönemi Kovuklukaya Topluluğunun (Boyabat, Sinop) Beslenme Alışkanlıklarının Yeniden Yapılandırılması: Sabit İzotop Oranı Analizlerinin Öncül Sonuçları”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(2), Ekim 2018, ss. 1155-1176.

Özekmekçi, M. İnanç, “Modern Devlet ve Tıp: II. Abdülhamit Döneminde Frengi ile Mücadele”, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, S. 10, 2012, ss. 83-101.

Özkaya, Hilal, “Cumhuriyet Döneminde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele”, *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, 20(2), 2016, ss. 77-84.

Öztürk, Ahmet-Pişkin, Süleyman-Görgülü, Adnan, “Cinsel İlişki ile Bulaşan Bakteriyel Hastalıklar”, *Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 10(8), Temmuz 1993, ss. 491-499.

Pınar, Mehmet, “Fuhuş ve Zührevi Hastalıkların (Frengi) TBMM’de Tartışılması ve Resmi Raporlara Yansımaları (1920-1932)”, *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. Salgın Hastalıklar Özel Sayısı, Van 2020, ss. 15-42.

Sağlan Suhal-Bağdatlı Çam, Fatma, “Sinope’den Hellenistik Döneme Ait İki Mezar Steli”, *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, S. 21, Ankara 2017, ss. 117-134.

Sayılr, Burhan, “Millî Mücadele Döneminde Batı Karadeniz’in (Sinop-Kastamonu-Zonguldak) Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yapısı (Türkiye’nin Sıhhi İçtimai Coğrafyası Raporlarına Göre)”, *Akademik Bakış Dergisi*, S. 38, Eylül-Ekim 2013, ss. 1-30.

Sezgin, Sabri Çağrı, “Denizcilerde Görülen Hastalıklar”, *Deniz Endüstri Dergisi*, S. 73, Y. 13, Temmuz-Ağustos 2020.

Somuncu, Mehmet, “Hayat Sağlık”, *Sağlık ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 3, Kasım 2010.

Suata Alpaslan, Fadime-Bekmez, M. Sabri, “Zeytinliada (Erdek-Balıkesir) Topluluğundan Erken Bizans Dönemi’ne Ait Bir Sifilis (Frengi) Örneği”, *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimleri Dergisi*, 39(1), Haziran 2015, ss. 11-20.

Şenel, Şennur, “19. Yüzyılda Kastamonu Vilayetinde Frengi Hastalığıyla Mücadele”, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 2015, ss. 256-274.

Tabak, Fehmi, “Cinsel Yolla Bulaşan Hastalıklar”, *İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri: Akılcı Antibiyotik Kullanımı ve Erişkinde Toplumdan Edinilmiş Enfeksiyonlar Sempozyum Dizisi No: 31*, Kasım 2002, ss. 233-242.

Temel, Mehmet, “İrade-i Milliye Gazetesi’ndeki Sağlıkla İlgili Haber, İlan ve Yazılar”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), Aralık 2017, ss. 1-11.

Temel, M. Kemal, “Sitotoksik Kemoterapötiklerin Yirminci Yüzyıldaki Gelişimi”, *Türk Onkoloji Dergisi*, 30(2), 2015, ss. 96-108.

Tekir, Süleyman, “Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye’de Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele (1923-1930)”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 65, Erzurum 2019, ss. 407-430.

Tinal, Melih, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde Doktor Milletvekilleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), İzmir 2009, ss. 617-627.

Tunçkol, Mehmet, “Ahmet Mithat Altıok (1884-1962): Mithat Altıok'un Bursa ve Bolu Günleri, Ermeni İddiaları”, *Mudurnulular Derneği Bülteni*, S. 10, Kasım 2017, ss. 96-111.

Türker, Tülin-Özkan, Selim Hilmi, “Milli Mücadele Dönemi Sağlıklı Toplum Çabasında Sifilisin Etkisi”, *VI. Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi (12-13 Aralık 2019) Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ss. 1785-1793.

Toprak, Zafer, “İstanbul’da Fuhuş ve Zührevi Hastalıklar (1914-1933)”, *Tarih ve Toplum*, 7(39), Mart 1987, ss. 31-40.

Yalçınkaya, Mehmet Alaaddin, “Fransız Epidemiyolog Antoine Fauvel’ye Göre 1849’da Karadeniz Karantinaları”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 26, Bahar 2019, ss. 455-456.

Yaşayanlar, İsmail, “Osmanlı Bursa’sında Eczaneler, Eczacılar ve Ecza Tüccarları (1861-1919)”, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 28, Bursa 2015, ss. 113-128.

Yavuz, Erdem, “Ahlat Kazasında Frengi (XIX. YY. Sonu-XX. YY. Başı)”, *Turkish Studies*, 12(26), ss. 223-236.

Yıldırım, Nuran, “Osmanlı Coğrafyasında Karantina Uygulamalarına İsyancılar Karantina İstemezük,” *Toplumsal Tarih Dergisi*, S. 150, Haziran 2006, ss. 18-27.

Yıldırım, Nuran, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Koruyucu Sağlık Uygulamaları”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 5, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, ss. 1319-1338.

Yılmaz, Özgür, “1847-1848 Kolera Salgını ve Osmanlı Coğrafyasındaki Etkileri,” *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, VI(I), 2017, ss. 23-55.

## VII. TEZLER

Güleç, Arzu, *Eski Anadolu Toplumlarında Görülen Enfeksiyonel Hastalıklar Üzerine Değerlendirme*, (Yüksek Lisans Tezi), Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir 2012.

Hot, İnci, *Sıhhiye Mecmuasına Göre Ülkemizde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele (1913-1996)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001.

Karayaman, Mehmet, *İzmir’de Sağlık (1920-1938)*, (Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2005.

Satar, Gülay, *Hulusi Behçet ve Behçet Hastalığının Tıp Literatürüne Giriş Süreci*, (Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adana 2009.

Mursal, Seçil, *Osmanlı Devleti’nde İlk Gureba Hastaneleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2017.

Tekdal, Danyal, *II. Abdülhamid Döneminde Bitlis Vilayeti (İdarî ve Sosyal Yapı)*, (Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2018.

Turhan Sarıköse, Selma, *XIX. Yüzyılda Çukurova'da Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar*, (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2013.

Yaşayanlar, İsmail, *Sinop, Samsun ve Trabzon'da Kolera Salgınları, Karantina Teşkilatı ve Kamu Sağlığı Hizmetleri (1876-1914)*, (Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2015.

## **VIII. ANSİKLOPEDİLER**

Meydan Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi.

Sağlık Ansiklopedisi

Sihhi Müze Atlası

## EKLER

Ek-1: Frenginin İkinci ve Üçüncü Devirlerinde Oluşan Yaralar.



شکل — ۲۴  
فرنگینک ایکنجی دورینه مخصوص  
آفادن  
( لوحات مخاطیه )

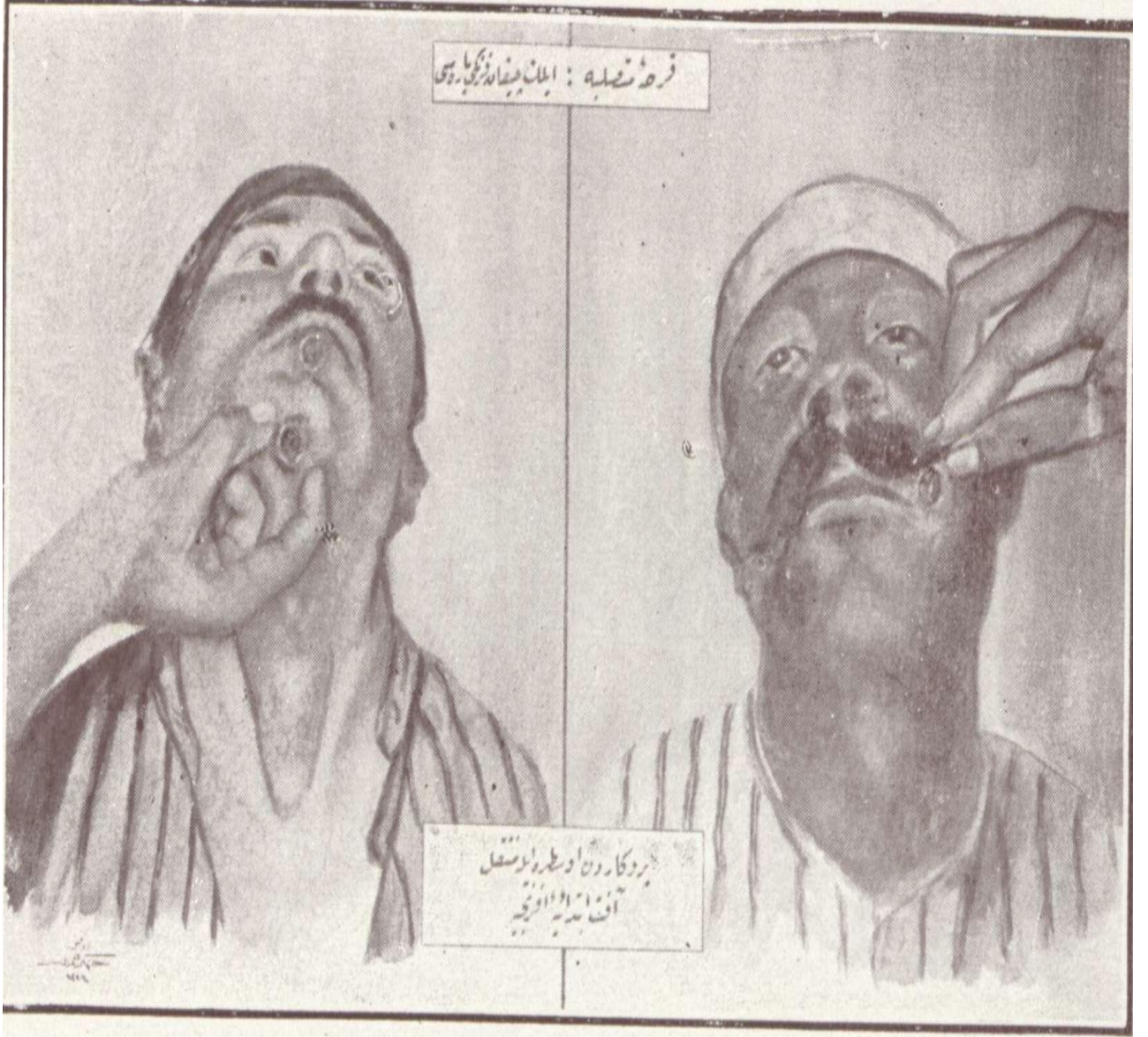


شکل — ۲۶  
فرنگینک اوچنجی دورینه مخصوص  
یاره لر  
( قرحة ضغیة افرنجی )



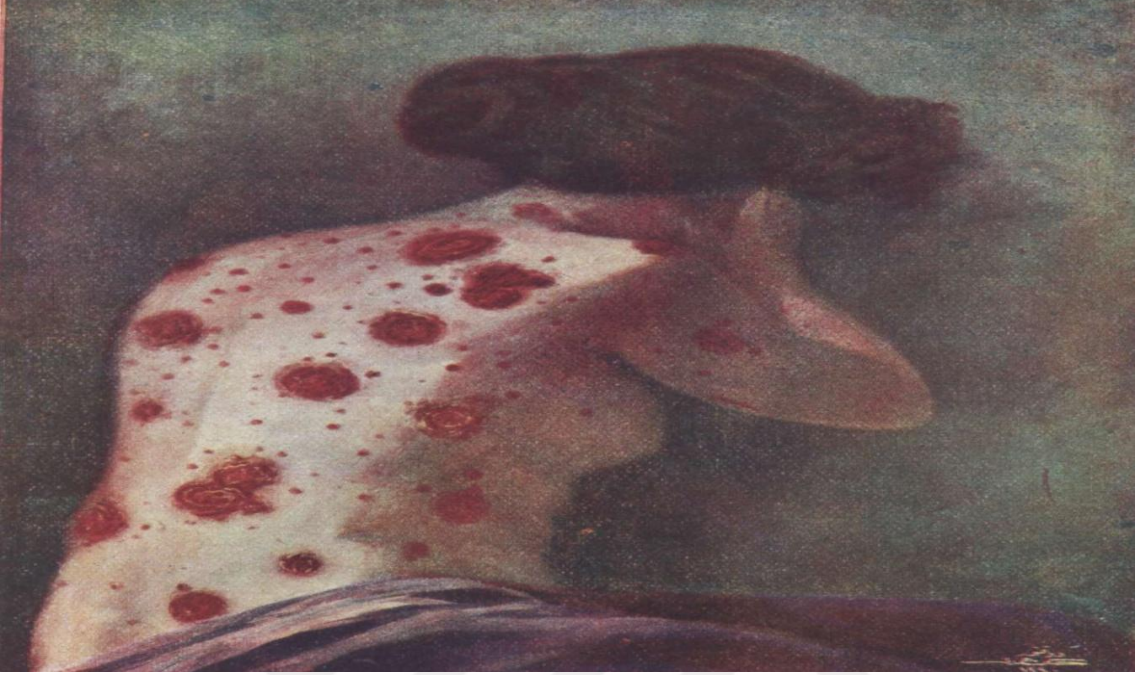
شکل — ۲۵  
فرنگینک اوچنجی دورینه مخصوص  
یاره لر  
( متقرح و کسب آکلیت ایخش ضغ افرنجی )

Kaynak: Rıza Nur, *Belsoğukluğu ve Frengiye Yakalanmak Çaresi ve Yakalanmış Olanların Tedavisi*, s. 66.

**Ek-2: Berberin Usturasıyla Geçen İlk Frengi Yarası.**

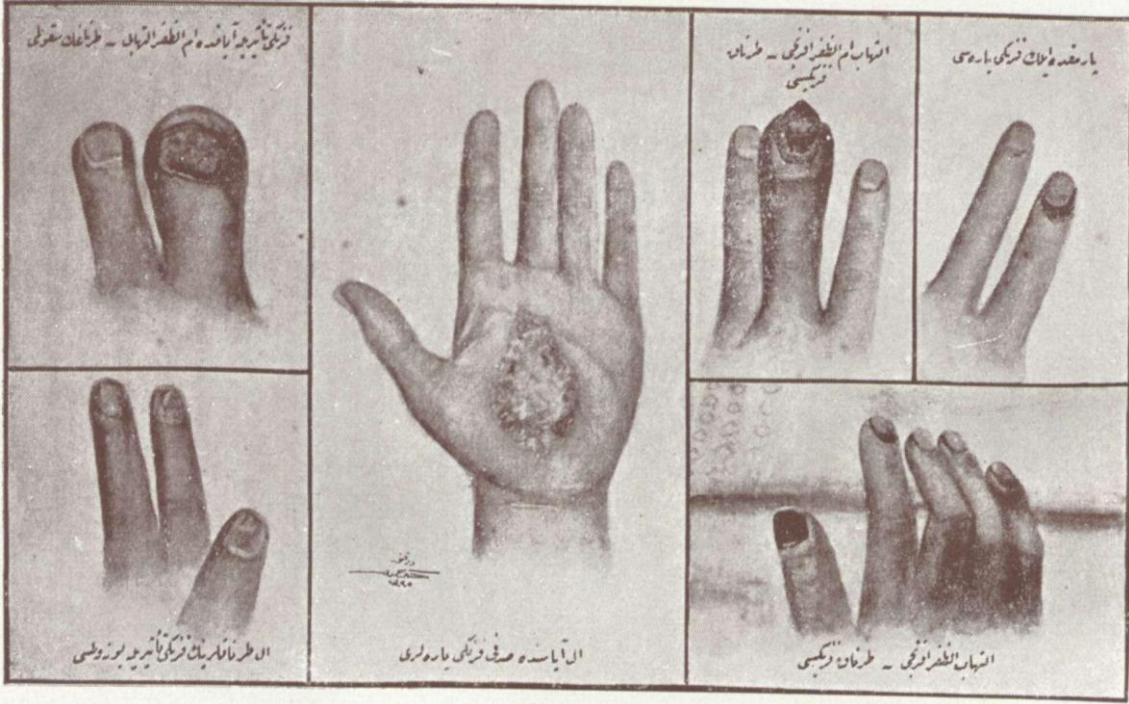
Kaynak: *Sihhi Müze Atlası*, s. 13.

**Ek-3: Frenginin İkinci Evresinde Bir Kadının Sırtında Çıkan Yaralar.**



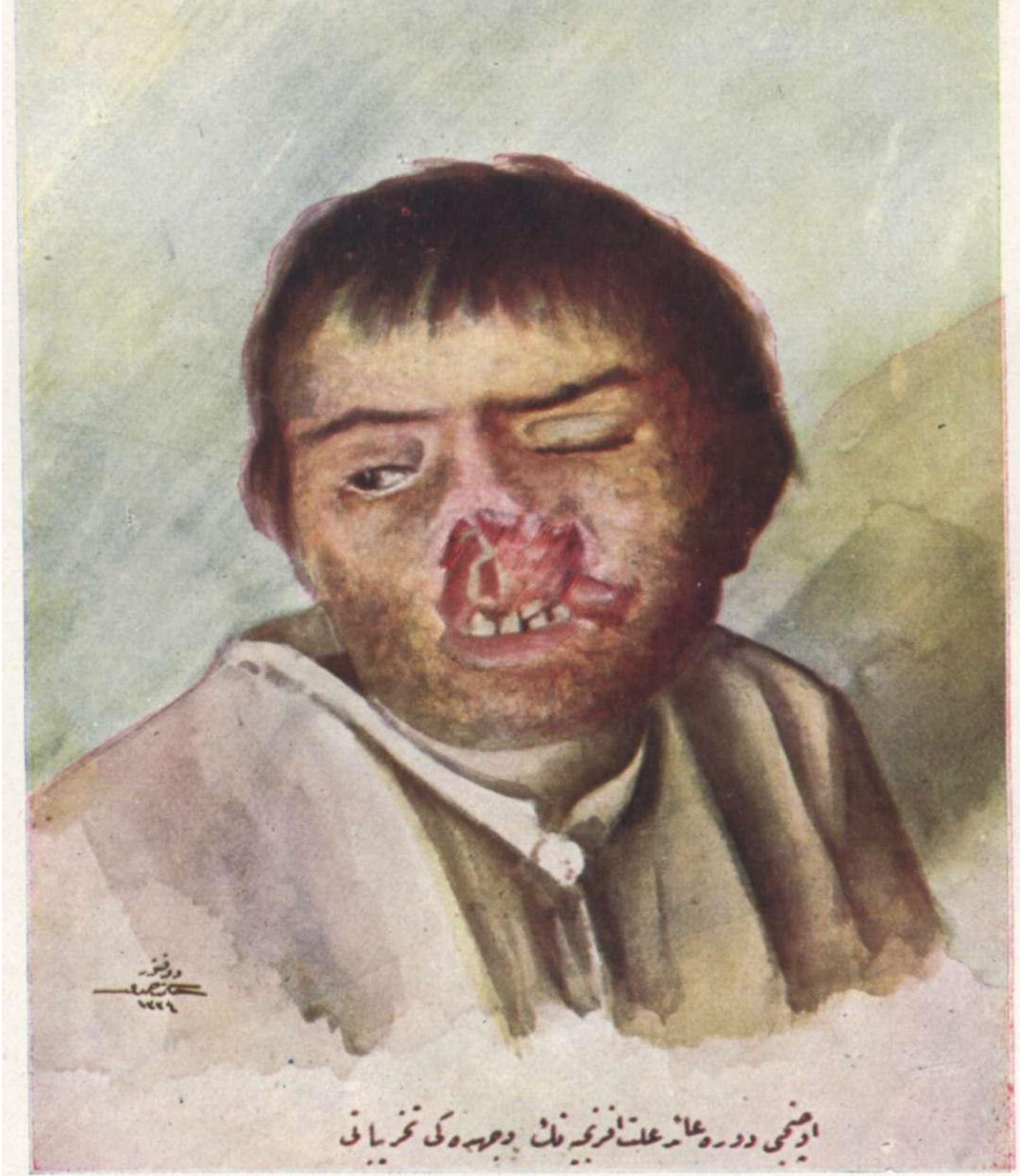
Kaynak: *Sihhi Müze Atlası*, s. 15.

**Ek-4: Frenginin İkinci Devrinde El ve Ayak Tırnaklarında Oluşan Tahribat.**

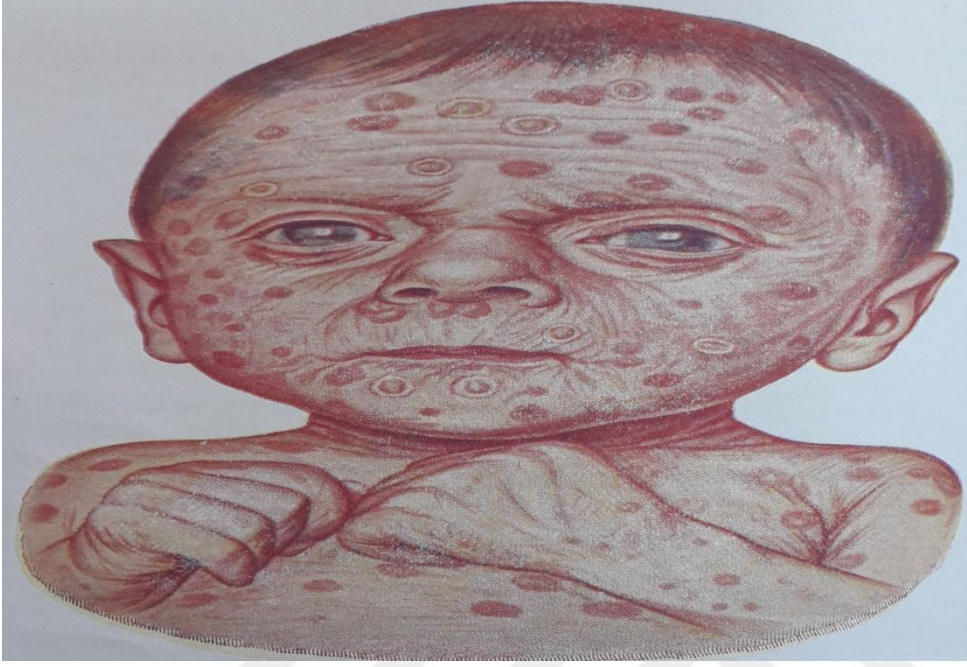


Kaynak: *Sihhi Müze Atlası*, s. 19.

**Ek-5: Frenginin Üçüncü Evresinde Kişinin Uğradığı Tahribat.**

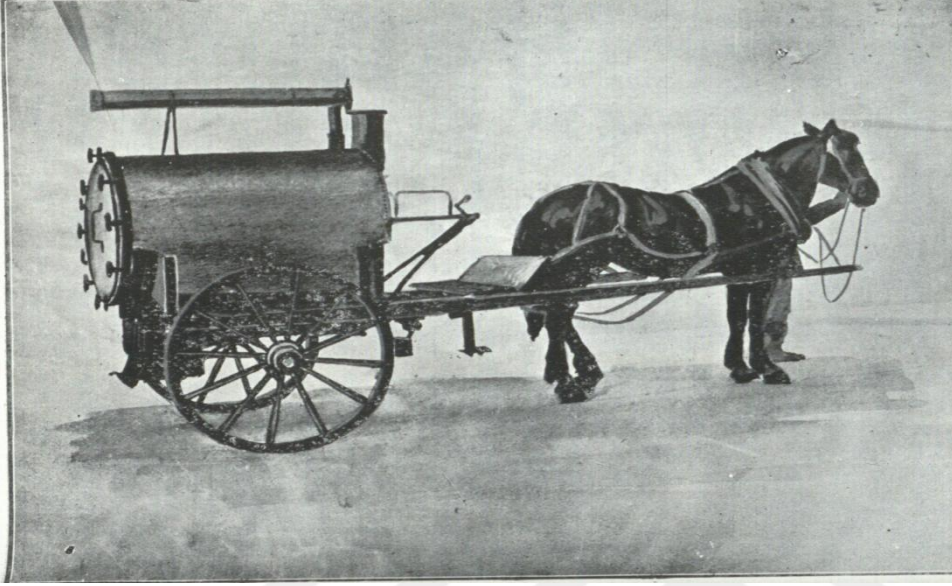


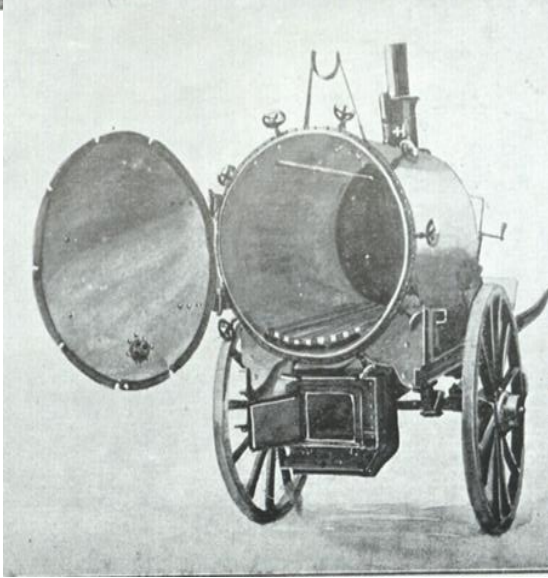
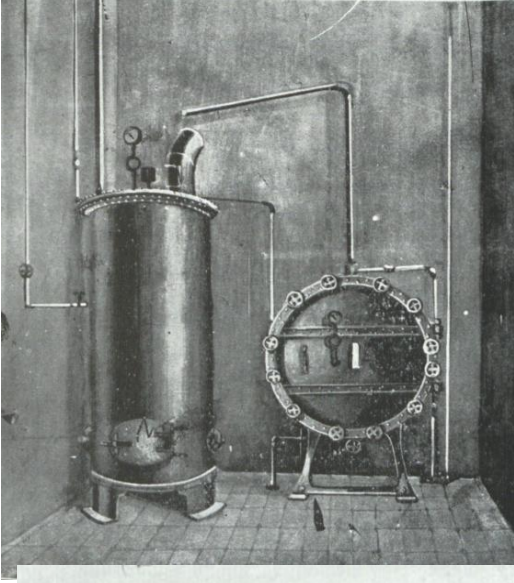
Kaynak: *Sıhhi Müze Atlası* s. 22.

**Ek-6: Frengili Anne veya Babadan Dođmuş Bebeklerin Görüntüsü.**

Kaynak: Rıza Nur, *Belsoğukluğu ve Frengiye Yakalanmak Çaresi ve Yakalanmış Olanların Tedavisi*, s. 80.

**Ek-7: Sıhhiye M¼d¼riyet Umumiyesi Tarafından Almanya'dan Sipariř Edilen Seyyar ve Seyyar Olmayan Et¼v Makineleri.**

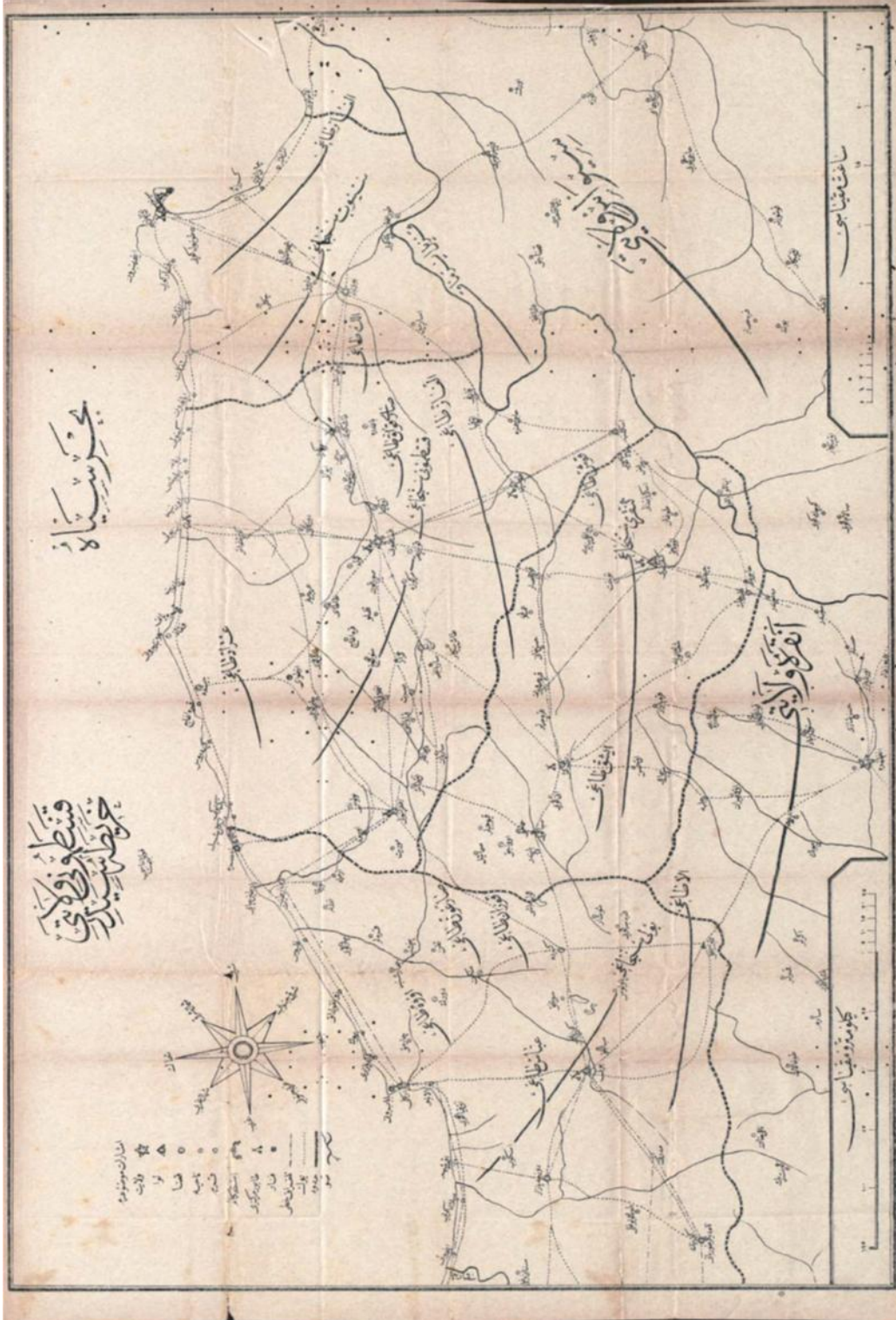




Kaynak: *Sıhhiye Mecmuası*, Y. 4-5, S. 11-12, s. 1332.

**Ek-8: Frengili Hastalar İçin Oluşturulan Aylık ve Senelik Tedavi Cetvelleri.**





Kaynak: *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, (H.1296/M.1879), s. 190.

**Ek-10: Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi.**



Kaynak: *Servet-i Fünun Dergisi*, No. 491, s. 361.



Kaynak: Zeynel Zeki Özcanoğlu Özel Arşivi.

**Ek-11: Sinop Frengi ve Gureba Hastanesinin Giriş Kapısından Görünüşü.**

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©



سویب . فرقی خدیجه خانم سناک قیسمتیه فریدور ایله کور ویش

FTG 622

Kaynak: BOA, FTG.f., 622.

**Ek-12: 1900'lü Yılların Başında Karakum (Nisi Köyü) Karantina Binaları.**



Kaynak: Zeynel Zeki Özcanoğlu Arşivi.



Kaynak: Özgür Özaslan Arşivi.

**Ek-13: Kastamonu Frengi ve Gureba Hastanesi.**



Kaynak: Nil Sarı-Ahmet Zeki İzgöer-Ramazan Tuğ, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Işığında II. Abdülhamit Devrinde Kurulan ve Geliştirilen Hastaneler*, Nobel Tıp Kitapevi, Ankara 2014, s. 629.

**Ek-14: İnebolu Frengi Hastanesi Eczanesinin İçerden Görüntüsü.**



Kaynak: Sarı- İzgöer- Tuğ, s. 304.

## Ek-15: Zührevi Hastalıklara Yakalanan Umumi Kadınların Zorunlu Olarak Tedavilerinin Yapılmasını İçeren Kararnameler.

T.C. SAĞLIK VE İÇTİMAİ MUAHESİT VEKÂLETİ  
Müdürlüğü İktisadi İşleri Dairesi Başkanlığı  
Ankara 20.10.1929

198 / 16  
4 Daire İşleri  
67

İsim: *Şahit ve İhtisai Muvahalat*  
Tarih: *20/10/1929*  
Yaş: *35*  
Yeni tarih: *20/10/1929*  
Mevki: *İktisadi İşleri Dairesi Başkanlığı*  
Beyaz odun: *İktisadi İşleri Dairesi Başkanlığı*  
Beyaz tarih: *İktisadi İşleri Dairesi Başkanlığı*  
Kıyafetler: *İktisadi İşleri Dairesi Başkanlığı*  
Sakal No: *6*  
Makul: *6 261*  
Sakal tarihi: *28-11-1929*  
Kıyafet: *yağk.*

Diplomalar: *4*  
*67*

030 10 177 220 11

T.C. SAĞLIK VE İÇTİMAİ MUAHESİT VEKÂLETİ  
Müdürlüğü İktisadi İşleri Dairesi Başkanlığı  
Ankara 20.10.1929

198 / 16  
4 Daire İşleri  
67

İsim: *Şahit ve İhtisai Muvahalat*  
Tarih: *20/10/1929*  
Yaş: *35*  
Yeni tarih: *20/10/1929*  
Mevki: *İktisadi İşleri Dairesi Başkanlığı*  
Beyaz odun: *İktisadi İşleri Dairesi Başkanlığı*  
Beyaz tarih: *İktisadi İşleri Dairesi Başkanlığı*  
Kıyafetler: *İktisadi İşleri Dairesi Başkanlığı*  
Sakal No: *6*  
Makul: *6 261*  
Sakal tarihi: *28-11-1929*  
Kıyafet: *yağk.*

Diplomalar: *4*  
*67*

030 10 177 220 11

T.C. SAĞLIK VE İÇTİMAİ MUAHESİT VEKÂLETİ  
Müdürlüğü İktisadi İşleri Dairesi Başkanlığı  
Ankara 20.10.1929

198 / 16  
4 Daire İşleri  
67

İsim: *Şahit ve İhtisai Muvahalat*  
Tarih: *20/10/1929*  
Yaş: *35*  
Yeni tarih: *20/10/1929*  
Mevki: *İktisadi İşleri Dairesi Başkanlığı*  
Beyaz odun: *İktisadi İşleri Dairesi Başkanlığı*  
Beyaz tarih: *İktisadi İşleri Dairesi Başkanlığı*  
Kıyafetler: *İktisadi İşleri Dairesi Başkanlığı*  
Sakal No: *6*  
Makul: *6 261*  
Sakal tarihi: *28-11-1929*  
Kıyafet: *yağk.*

Diplomalar: *4*  
*67*

030 10 177 220 11

T.C. SAĞLIK VE İÇTİMAİ MUAHESİT VEKÂLETİ  
Müdürlüğü İktisadi İşleri Dairesi Başkanlığı  
Ankara 20.10.1929

198 / 16  
4 Daire İşleri  
67

İsim: *Şahit ve İhtisai Muvahalat*  
Tarih: *20/10/1929*  
Yaş: *35*  
Yeni tarih: *20/10/1929*  
Mevki: *İktisadi İşleri Dairesi Başkanlığı*  
Beyaz odun: *İktisadi İşleri Dairesi Başkanlığı*  
Beyaz tarih: *İktisadi İşleri Dairesi Başkanlığı*  
Kıyafetler: *İktisadi İşleri Dairesi Başkanlığı*  
Sakal No: *6*  
Makul: *6 261*  
Sakal tarihi: *28-11-1929*  
Kıyafet: *yağk.*

Diplomalar: *4*  
*67*

030 10 177 220 11

T.C. SAĞLIK VE İÇTİMAİ MUAHESİT VEKÂLETİ  
Müdürlüğü İktisadi İşleri Dairesi Başkanlığı  
Ankara 20.10.1929

198 / 16  
4 Daire İşleri  
67

İsim: *Şahit ve İhtisai Muvahalat*  
Tarih: *20/10/1929*  
Yaş: *35*  
Yeni tarih: *20/10/1929*  
Mevki: *İktisadi İşleri Dairesi Başkanlığı*  
Beyaz odun: *İktisadi İşleri Dairesi Başkanlığı*  
Beyaz tarih: *İktisadi İşleri Dairesi Başkanlığı*  
Kıyafetler: *İktisadi İşleri Dairesi Başkanlığı*  
Sakal No: *6*  
Makul: *6 261*  
Sakal tarihi: *28-11-1929*  
Kıyafet: *yağk.*

Diplomalar: *4*  
*67*

030 10 177 220 11

Kaynak: 30-10-0-0 / MUAMELAT GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, 177 - 220 - 11, 20.10.1929.

**Ek-16: Fuhuşla ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Tüzüğü.**

**T. C.**  
**Başvekalet**  
Kararlar 1245-1933

**KARARNAME**



Sayı: 15264

Umumî Hıfzıssıhha Kanununun 128 inci maddesine göre Sıhhat ve İçtimaf Muavenet ve Dahiliye Vekilliklerince müştereken hazırlanıp Şuraydevlet Tanzimat Dairesile Heyeti Umumiyesi tarafından tetkik edilerek tadilen kabul ve Şuraydevlet Reisliğinin 14.8.933 tarih ve 12452 sayılı tezkeresiyle tevdi olunan(Fuhuşla ve fuhuş yüzünden bulaşan zührevî hastalıklarla mücadele nizamnamesi)nin ilişik şekilde mer'iyete konulması; İcra Vekilleri Heyetinin 12.II.933 toplanışında kabul olmuştur.

12. II. 933

REİSİCUMHUR

*Gazi M. Kemal*

Bş.V.

*Tamir*

Ad.V.

M.M.V.

*Levdi*

Da.V.

*S. Kara*

Ha.V.

*S. İ. İ. İ.*

Ma.V.

*M. K. K.*

Mi.V.

*A. K.*

Na.V.

*F. K.*

İk.V.

*M. K.*

S.İ.M.V.

*S. K.*

G.İ.V.

*M. K.*

Zr.V.

*M. K.*

020 10 01 03 40 80 2

**ÖZGEÇMİŞ**

<b>Kişisel Bilgiler</b>	
Adı Soyadı	İlayda Erdem
Doğum Yeri ve Tarihi	Rize/Çayeli – 15.06.1992
<b>Eğitim Durumu</b>	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrenimi	Sinop Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı
<b>İletişim Bilgileri</b>	
E-posta Adresi	ilaydaerdmm@gmail.com